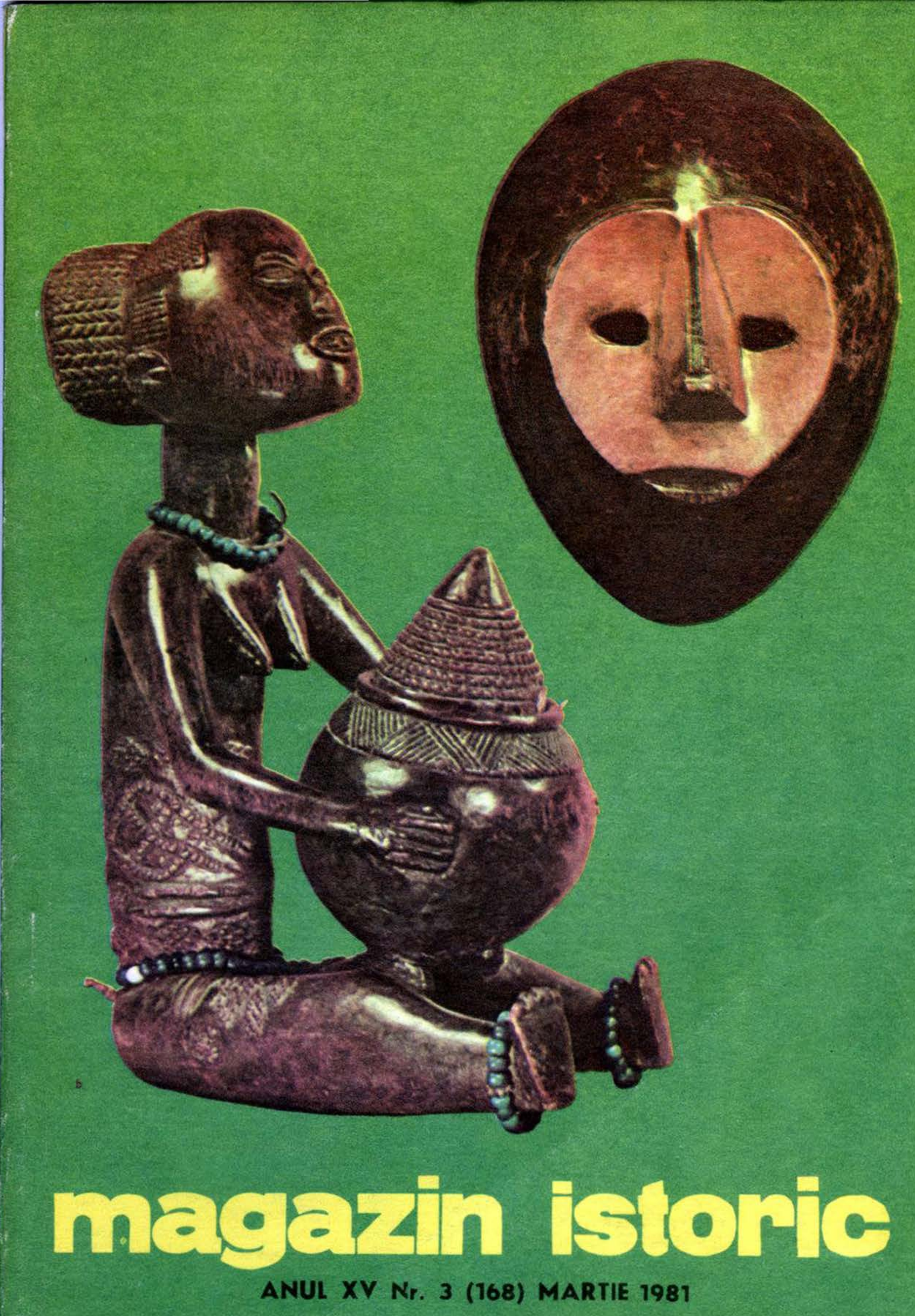

magazin istoric

ANUL XV Nr. 3 (168) MARTIE 1981

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XV

Nr. 3 (168)

martie 1981

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

① ④ ② ③

SUMAR

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN 1921-1981

● **Tradiţii pentru democratizarea vieţii politice:**
Nicolae Copoiu **2**

● **Moştenirea înaintaşilor (III):**
Augustin Deac, Ion Iacos **6**

Statul Aşăneştilor (II):
Dinu C. Giurescu **12**

Arcul aşteptării:
Ion Bulei **17**

Arme de foc contra cupru şi fildeş:
Viorel Popescu **23**

Învăţământul şi istoria (II) **27**

Inscripţiile rupestre de la Casian:
Titus N. Cergău **29**

Pe urmele unui tezaur:
Bucur Mitrea **30**

O scrisoare inedită a lui Nicolae Densuşianu:
Ioan Lăcustă **34**

Dave şi stăpînii lor — Cetatea de la Tilişca:
Constantin Preda **37**

Anacronisme la curtea Marlet-Tereza:
Robert Mandrou **38**

Rigas — un patriot grec din principatele române:
Leandros Vranoussis **42**

Operaţia „Peşte" (II):
Alfred Draper **46**

Roma — Romula — Malva. Taina a două inscripţii:
D. Tudor **52**

Drumul ceaiului:
Fernand Braudel **54**

Martor în culisele celui de-al treilea Reich (III):
N. Petrescu-Comnen **57**

Ultima dorinţă a lui Nicolae Titulescu:
Ion C. Grecescu **61**

● **Cititorii scriu istorie... 33** ● **Cărţi sosite la redacţie ... 36** ● **Concursul Magazin istoric, ediţia 1981... 62**

● **Poşta Magazin istoric... 63**

COPERTELE NOASTRE

① ④ Mărturii în lemn ale unei strălucite şi străvechi civilizaţii africane: **a), c)** măşti; **b)** purtătoare de cupă; **d)** statuetă; **e)** capătul unei harpe (**Arme de foc contra cupru şi fildeş,** p. 23)

② Viaţa muncitorilor a fost o temă constantă în creaţia pictorului şi graficianului român Al. Phoebus (1899-1954). Printre lucrările sale se numără şi tabloul **Oamenii muncii Moştenirea înaintaşilor,** p. 6)

③ Marea ridicare la luptă a vlahilor şi bulgarilor pentru eliberarea de sub dominaţia Imperiului bizantin, luptă soldată cu constituirea unei importante forţe politice în Peninsula Balcanică — statul Asăneştilor — a constituit vreme îndelungată o sursă de inspiraţie pentru artişti. Ecouri ale acestui eveniment au rezistat în artele plastice pînă tîrziu în evul mediu, dovadă şi miniaturile de pe **Erotocritul logofătului Petrache,** splendidă operă miniaturistică a sec. XVIII, înfăţişînd oastea vlahilor (**Statul Asăneştilor,** p. 12)

PARTIDUL CLASEI MUNCITOARE ÎN LUPTA PENTRU DEMOCRATIZAREA VIEȚII POLITICE ROMÂNEȘTI (1878-1914)

NICOLAE COPOIU

Pămîntul românesc nu a fost străin de ceea ce implică termenul democrație nici înainte de epoca modernă. Cînd Tudor Vladimirescu lansa, în 1821, lozinca „patrie se chiamă norodul, iar nu tagma jăfuitorilor", el înscria, de fapt, principiul democrației în programul său revoluționar.

Tradiții străvechi

Ideea a fost și mai explicit pusă în programul revoluției române din 1848. Rămîne de cercetat dacă nu cumva este chiar singura revoluție a anului 1848 din Europa care a formulat atît de larg principiile democrației. Atrage atenția îndeosebi următorul enunț din *Proclamația de la Islaz*[1], în care se face aluzie la tradițiile democratice românești: „Poporul român *dă înapoi la toate stările dreptul cel vechi* de a ave reprezentanți în Generala Adunare, decretă de azi înainte alegerea largă, liberă, dreaptă, unde tot românul are dreptul de a fi chemat și unde numai capacitatea, purtarea, virtuțile și încrederea publică să-i dea dreptul de a fi ales..."

Desigur, este foarte important pentru istorie documentul programatic al revoluției române, faptul că în 1848 cei care gîndeau la viitorul țării și poporului lor au formulat obiective excepțional de clare și înaintate pentru acel timp. Dar, după cum se știe, cei care au gîndit și au luptat pentru triumful unor asemenea idei și principii progresiste au fost nevoiți să părăsească țara, ocupată de trupele intervenționiste ale marilor puteri vecine.

Este un fapt pe care istoria nu trebuie să-l ignore și nici să-l considere o „scăpare de condei", că atît proclamația comandantului trupelor otomane, cît și aceea a comandantului trupelor țariste care au invadat Țara Românească și Moldova, vorbeau despre „comunismul" ce amenința cele două țări românești aflate în plină ridicare revoluționară. Firește, în mintea lor termenul „comunism" era inspirat din ura față de orice acțiune revoluționară, dar mai ales era determinat de caracterul profund novator al programului revoluției române, care preconiza eliberarea socială și națională a poporului asuprit.

Marile idei, obiective și aspirații formulate de revoluția română de la 1848 nu s-au înfăptuit atunci. Unele dintre ele, între care și cel mai important, după opinia lui Nicolae Bălcescu, *unirea* Moldovei cu Țara Românească se va înfăptui peste cîțiva ani.

Zăbovim puțin asupra anului 1857, în timpul căruia evenimentele au readus în centrul vieții politice românești, atît oamenii — din păcate fără marele Bălcescu, stins din viață între timp — cît și principiile revoluției din 1848. Alegerile pentru Adunările ad-hoc în Moldova și Țara Românească s-au desfășurat într-un chip și cu rezultate atît de democratice, încît se poate considera că aceste adunări reprezentative românești au fost *cele mai democratice* din Europa acelui timp. Respectiv „parlamentele" populare cele mai reprezentative de pe continent. În rîndurile deputaților Adunărilor ad-hoc se aflau, alături de cei 60 deputați ai marii boierimi și 33 deputați ai micilor proprietari, 39 reprezentanți ai orașelor și alți 33 reprezentanți direcți ai țărănimii, între care majoritatea chiar țărani. Acești deputați fuseseră aleși de 219 777 țărani alegători. *O asemenea componență democratică a unui parlament nu se afla nicăieri, în nici o țară din Europa.* S-ar putea susține că aceste alegeri și adunări s-au desfășurat după niște reguli stabilite de cele șapte puteri garante. Este o aparență, deoarece puterile, de fapt, au formulat o lege electorală, așa cum le-au sugerat-o românii: alegerile pe „stări"

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1978.

de la 1857 nu erau oare exact cele recomandate de *Proclamaţia de la Islaz?*

Vorbind despre democraţie pe pămîntul românesc, trebuie să observăm că, fie cu „influenţe din afară", fie mai ales cu forţa datinelor din interiorul ţării, momentul 1857 este una dintre cele mai puternice manifestări ale ideii de democraţie în Europa: un popor de cinci milioane lua parte activă, prin reprezentanţii săi, la adoptarea unor mari hotărîri care priveau viitorul său. În istoria modernă nu sînt multe state care să-şi fundamenteze existenţa şi unitatea pe asemenea hotărîri emanate direct de la popoarele lor.

Pentru istoria modernă a României, momentul 1857 a rămas, din păcate, unic. În statul român modern s-a instaurat, prin Constituţia din 1866, un regim politic cu multe elemente înaintate, dar retrograd pe planul democraţiei sociale. Din raţiuni de clasă şi prin subtilităţi legislative, caracterul larg democratic al sistemului de guvernămînt care ar fi trebuit să rezulte printr-o consecventă continuare a momentelor 1848 şi 1857 a fost profund afectat de legiferarea, prin Constituţie, a inegalităţii cetăţenilor în privinţa dreptului de a alege şi de a fi aleşi. Împărţiţi în mai multe categorii de votanţi, după criteriul economic, respectiv după avere, majoritatea cetăţenilor ţării, în primul rînd ţărănimea, a fost lipsită de dreptul de a alege. În plus, tot o restrîngere a democraţiei viza şi clauza recrutării alegătorilor pe criterii de învăţătură, ştiut fiind faptul că o mare parte a populaţiei era neştiutoare de carte. În felul acesta nu se poate vorbi despre o *democraţie politică reală* în România din perioada 1866-1918; s-ar putea vorbi mai degrabă despre un sistem *oligarhic* de guvernare, care asigura puterea celor puţini, cum dealtfel l-au definit deseori socialiştii români.

Acest fapt nu anulează însă laturile pozitive ale sistemului de guvernare din acel timp, cum erau libertăţile clasice burgheze — libertatea presei, a întrunirilor, dreptul de asociaţie. Însuşi mecanismul de guvernare parlament-guvern-rege funcţiona în spiritul modern al epocii. Aşa se şi explică *posibilitatea reală* de manifestare a mişcării socialiste, revoluţionare, apariţia unei bogate prese muncitoreşti, de profundă opoziţie faţă de întregul sistem politic din ţară. Dar cele două partide care au guvernat România în răstimpul menţionat — Partidul Naţional-Liberal (P.N.L.) şi Partidul Conservator, nu s-au gîndit să se angajeze serios în direcţia *democratizării* sistemului politic. Au plătit scump această atitudine antidemocratică: lăsată în afara vieţii politice, neacceptată, neauzită şi neascultată în instituţiile politice ale ţării, ţărănimea a recurs la arma ultimă pentru a-şi spune păsurile. În 1907 nu a fost vorba numai despre situaţia economică grea a ţărănimii, de lipsa ei de pămînt; atunci s-a pus mai ales problema *absenţei* ţărănimii din viaţa politică a ţării. Cu toate acestea, nici măcar a doua zi după marea răscoală din 1907, cele două partide nu au luat în considerare ideea democratizării sistemului, a egalizării dreptului de a participa la alegerile parlamentare pentru toţi cetăţenii ţării.

Dincolo de aparenţe

În terminologia politică a acelei epoci, vechile formaţiuni care au guvernat ţara — P.N.L., Partidul Conservator, iar, mai tîrziu, după primul război mondial, Partidul Naţional-Ţărănesc (P.N.Ţ.) — erau numite partide „istorice". Aprecierea cuprindea, într-o anumită măsură, adevărul, în sensul că respectivele partide, aflîndu-se la conducerea ţării cîtva timp, intraseră de drept în istoria ei. Dar aprecierea putea fi, şi chiar era, inexactă din punct de vedere al apor-

Demonstraţie organizată, în 1912, de Partidul Social-Democrat, sub lozinca votului universal

tului acestora la dezvoltarea țării, al participării poporului pe care îl guvernau la conducerea statului.

Să luăm, de pildă, perioada cuprinsă între proclamarea independenței absolute a României și declanșarea primului război mondial. Partidele „istorice" care au guvernat în această vreme au fost: P.N.L. și Partidul Conservator.

Cîți membri aveau aceste partide? Desigur, atunci cînd se aflau la putere numărul aderenților creștea; în opoziție însă ele își subțiau considerabil rîndurile. La începutul veacului, circula chiar gluma că Partidul Conservator, divizat în două, nu putea să pretindă accesul la guvern, deoarece nu avea suficienți membri pentru a completa numărul miniștrilor! (erau opt miniștri pe vremea aceea).

În acea perioadă, după cum se știe, partidul clasei muncitoare, creat în 1893[1], a rămas tot timpul în opoziție. Practic însă acesta număra, în ajunul primului război mondial, circa 20 000 membri, iar adunările și demonstrațiile de stradă organizate de el depășeau cu mult numărul aderenților partidelor guvernamentale. În ciuda acestor fapte, partidul clasei muncitoare era socotit de politicienii vremii un partid „neistoric", fără drepturi la conducerea țării.

După 1878, societatea românească nu a rămas pe loc. Procesul de modernizare a economiei, evoluția relațiilor sociale, abia descătușate în 1864 prin eliberarea țăranilor de servituțile feudale, cereau un efort deosebit, pe toate planurile (politic, economic, legislativ, social, cultural-educativ) din partea celor care conduceau țara. Nu se poate spune că în perioada 1878-1914 nu s-au făcut unele eforturi; nu s-au afirmat inițiative care au contribuit la dezvoltarea economică, la îmbunătățirea nivelului cultural-științific ș.a. Dar diriguitorii țării, cele două partide care au alternat la guvern, s-au izolat tot mai mult de popor, de mase, de problemele și aspirațiile acestora, încît sistemul de guvernare s-a caracterizat printr-un imobilism — aproape inexplicabil — în toată această perioadă de peste trei decenii.

În aceeași vreme, singurul partid politic care a propagat idei novatoare, progresiste în toate domeniile vieții sociale, economice și politice, care a desfășurat o activitate practică de *antrenare* și *educare* a maselor în bătălia pentru progresul general al societății a fost partidul revoluționar al clasei muncitoare.

Forma sub care s-a exprimat procesul de democratizare în cîteva țări ale continentului a fost acordarea dreptului de vot tuturor cetățenilor țării. Votul se numea „universal", dar nu era chiar universal, pentru că, de pildă, femeile nu aveau drept de vot nici în țările unde se introdusese acest sistem. Dealtfel, în fiecare țară a existat o istorie a cuceririi treptate a votului universal.

În ce privește România, teoria cea mai comodă pe care se sprijineau politicienii celor două partide de guvernămînt pentru a respinge principiul votului universal egal, direct și secret era aceea că țărănimea *încă* nu era matură politicește pentru a putea să participe direct la alegeri. În mintea moșierimii stăruia încă amintirea dezbaterilor din Adunările ad-hoc, cînd deputații țărănimii ridicaseră problema marii proprietăți. Burghezia, reprezentată de partidul liberal, a făcut o primă și ultimă concesie, în ajunul primului război mondial, accea de a lua în considerare acordarea dreptului de vot, într-un colegiu unic, tuturor care știau carte. Cum însă numărul acestora nu se ridica nici la jumătatea populației rurale, era evident că „democratizarea" progresa și ea în același ritm.

Singura forță politică din a doua jumătate a veacului trecut care a inițiat, a propagat și a militat cu energie pentru democratizarea vieții social-politice din România, a fost partidul clasei muncitoare. Acest partid, constituit, cum aminteam, în urma unui congres național în primăvara anului 1893, a existat de fapt cu mulți ani înainte, sub forma unor cluburi și, organizații socialiste muncitorești. Este suficient să amintim editarea, în anii 1885-1886, a primului program al socialismului românesc, *Ce vor socialiștii români*, participarea socialiștilor la alegerile parlamentare din 1888, prezența socialiștilor în campaniile electorale din 1890 și 1892, pentru a înțelege că propaganda socialistă, muncitorească pentru democratizarea vieții politice începuse de fapt odată cu penultimul deceniu al veacului trecut.

Analizînd sistemul social-economic și politic din România, programul *Ce vor socialiștii români* înscria ca prim punct în „partea politică" — votul universal direct pentru oricare cetățean, indiferent de sex, care a împlinit vîrsta de 20 ani. Așadar, dobîndirea votului universal concomitent cu emanciparea politică a femeii, deziderat ce avea să se realizeze efectiv în țara noastră abia în 1946.

Într-un studiu publicat în ziarul *Munca* din 1890 C. Dobrogeanu-Gherea atrăgea atenția asupra *neconstituționalității* sistemului electoral din România. Într-adevăr, Constituția din 1866 prevedea că „nu există în stat nici o deosebire de clasă", că „toate privilegiile, scutirile și monopolurile de clase sînt oprite pentru totdeauna în statul român". Evident, aceste principii fundamentale erau flagrant știrbite de împărțirea cetățenilor pe colegii, de inegalitatea dreptului de vot dintre cei bogați și cei săraci. Concluzia autorului era că muncitorii trebuie să se organizeze într-un partid politic deosebit care să înscrie pe steagul său de luptă lozinca colegiului unic cu vot universal și obligatoriu. Prin urmare, socialiștii, pornind de la analiza condițiilor concrete din țară, apreciau — pe bună dreptate — că, deoarece nici unul dintre partidele burgheziei și moșierimii nu susțineau principiul democratizării vieții politice pe calea lărgirii drepturilor electorale ale cetățenilor, această misiune revenea partidului clasei muncitoare. În literatura socialistă din ultimul deceniu al veacului trecut s-a cristalizat ideea, bazată tocmai pe poziția partidelor guvernamentale și în primul rînd a partidului li-

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1981.

beral — care cîndva, după, şi în amintirea lui 1848, se numise partidul „roşilor" —, că partidul muncitorilor avea misiunea să preia moştenirea revoluţionară a anului 1848. Revoluţionarii de la 1848 — scria *Lumea nouă* din 14 octombrie 1897 — „s-au lăsat de ideile de la 1848..., s-au lăsat şi de votul universal şi de multe alte păreri şi puncte de program de la '48... Aşa fiind — se formula concluzia logică — numai social-democraţii pot acum să se fălească a ţine sus steagul înainte — mergătorilor de la 1848; noi sîntem urmaşii revoluţionarilor de atunci şi nu renegaţii acelor idei".

Cu prilejul aniversării semicentenarului revoluţiei de la 1848, organul de presă al P.S.D.M.R. *Lumea nouă* a publicat mai multe articole în care din nou a subliniat că „numai o parte din făgăduielile date [la 1848] au fost îndeplinite", că „tocmai din această pricină socialiştii se consideră ca singurii şi adevăraţii urmaşi ai revoluţionarilor de la 1848".

Pe terenul faptelor

Formularea obiectivelor de luptă ale partidului clasei muncitoare din România a fost făcută cu claritate încă în programul adoptat la congresul din 31 martie-2 aprilie 1893. Se preciza, între altele, că cererile formulate „reprezintă numai acele reforme care s-ar putea realiza chiar în societatea actuală", dar a căror înfăptuire „ar fi un pas uriaş către idealul nostru, prin faptul că s-ar spori bunăstarea materială şi intelectuală a poporului muncitor şi deci puterea lui de luptă şi de împotrivire".

Enunţînd opţiunea sa principială pentru forma de guvernămînt republicană, P.S.D.M.R. socotea că „acuma" se putea lupta pentru votul universal, pentru egalizarea condiţiilor juridice şi politice ale femeilor cu ale bărbaţilor şi pentru alte măsuri de lărgire a caracterului democrat al sistemului de guvernămînt.

Într-o formă ambiguă, votul universal figura în programul din 1892 al partidului liberal. Acesta a fost şi motivul pentru care socialiştii au avansat numeroase propuneri de conlucrare, cel puţin cu aripa mai democrată a partidului liberal, pentru introducerea votului universal. Nu s-a înregistrat însă nici un succes, deoarece, ca partid de guvernămînt, P.N.L., nu a pus în nici un fel la ordinea zilei problema lărgirii dreptului de vot. Abia în 1913, în condiţiile unor puternice frămîntări sociale şi ale creşterii influenţei partidului clasei muncitoare în viaţa politică a ţării, liberalii s-au gîndit să-şi anunţe intenţia de a legifera un nou sistem electoral, bazat pe colegiul unic, dar acesta, prin eliminarea analfabeţilor, avea un caracter foarte limitat.

Aşadar, timp de un sfert de veac, partidul clasei muncitoare, mişcarea muncitorească şi sindicatele au militat pentru votul universal. Principiul nu a rămas înscris în textul programului, între coperţile unei broşuri; el a căpătat viaţă în activitatea practică. La zeci şi sute de adunări muncitoreşti, în presa socialistă, la tribuna şi în cadrul Parlamentului s-a desfăşurat o propagandă intensă şi o luptă politică de masă pentru a impune guvernanţilor cel puţin democratizarea sistemului electoral din România.

Aşa de mare a fost năzuinţa mişcării muncitoreşti, a socialiştilor pentru obţinerea acestei reforme democratice, încît partidul nu a protestat în 1899, cînd V. G. Morţun, Al. Radovici, I. Athanasiu şi G. Diamandi au părăsit partidul muncitorilor şi au trecut în partidul liberalilor (cu excepţia lui I.C. Frimu, care l-a blamat pe V.G. Morţun într-un articol, socotindu-l „mort politiceşte"). Speranţa că socialiştii vor fi un veritabil cal troian în partidul liberal, lovindu-l din interior, a pus surdină unor acţiuni de înfierare firească a gestului „generoşilor" de a părăsi partidul. C. Dobrogeanu-Gherea a sperat şi el într-o acţiune de democratizare a concepţiilor partidului liberal în urma intrării unor socialişti în rîndurile acestui partid. În 1909, el avea să-şi mărturisească însă public decepţia; foştii socialişti nu reuşiseră mai nimic pînă la acea dată, nici cel puţin pe linia introducerii votului universal.

Chiar atunci era în desfăşurare o nouă campanie condusă de către mişcarea muncitorească, de Uniunea Socialistă şi Comisia Generală a Sindicatelor, pentru introducerea votului universal. Se păstrează în Arhiva naţională de filme o scurtă peliculă în care, arătîndu-se manifestaţia muncitorească de la 1 Mai 1912, se vede o lozincă principală, *Cerem votul universal!* şi o alta, *Cerem exproprierea totală!* Este un document istoric pe care nici un alt partid politic din România nu l-ar putea produce.

Cele două reforme cerute de partidul clasei muncitoare au fost legiferate — în condiţiile epocii respective — sub presiunea aceluiaşi partid, la sfîrşitul primului război mondial, ele trecînd doar aparent la activul liberalilor. Aparent, căci aşa cum scria M. Gh. Bujor în 1934, „Cînd... politicienii noştri au stat la taifas în Cameră asupra subiectului: Cui revine meritul reformelor? [agrară şi electorală], ei l-au atribuit firesc lor, sau regelui Ferdinand. Dar nimeni... n-a spus un cuvînt despre meritul cel mare şi iniţial al mişcării noastre vechi şi noi, care cu preţul atîtor jertfe... a făcut posibilă realizarea lor de mai tîrziu".

Istoria restituie astăzi, pe bună dreptate, meritul introducerii votului universal în România, al democratizării vieţii politice, partidului revoluţionar al clasei muncitoare care, timp îndelungat, inclusiv prin amploarea acţiunilor organizate în deceniile interbelice, a fost cel mai consecvent promotor al acestor principii.

Astăzi, în climatul muncii însufleţite a întregului nostru popor pentru construirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate, Partidul Comunist Român a creat toate condiţiile pentru a face din democraţie nu doar un principiu de conducere a societăţii, ci izvorul viu de valorificare a tuturor resurselor creatoare ale naţiunii, ridicînd visele înaintaşilor pe culmi de fapte a căror măreţie n-a fost nicicînd egalată în multimilenara istorie a poporului român.

Adevăratele începuturi ale Partidului Comunist Român — care continuă cele mai înalte tradiții de luptă ale poporului și își are rădăcinile implîntate adînc în mișcarea muncitorească, socialistă din a doua jumătate a secolului trecut — coincid cu începutul activității partidului muncitoresc călăuzit de teoria revoluționară marxistă.

NICOLAE CEAUȘESCU

MOȘTENIREA ÎNAINTAȘILOR (III)

Cronica noastră se va opri de astă dată asupra deceniului doi al veacului XX, perioadă marcată de două mari momente istorice: împlinirea idealului unității naționale, prin realizarea statului unitar național român, și organizarea Partidului Comunist Român în urmă cu 60 ani. Datele sînt pe stil vechi.

1910

31 IANUARIE-2 FEBRUARIE. La București, are loc Congresul Partidului Social-Democrat din România (P.S.D.R.). Cei 94 delegați adoptă programul și statutul și dezbat, între altele, problema industrială, agrară, națională, pe aceea a votului universal. Din *Program*: „Vlăstar al vechii rădăcini socialiste, pe care nimic n-a putut-o distruge", P.S.D.R. e „singurul partid cu adevărat național, căci el reprezintă interesele tuturor claselor oprimate ale națiunii", ridicîndu-se „contra oricărei subjugări" și are drept scop final „desființarea exploatării muncii sub orice formă și înlocuirea ei prin socializarea mijloacelor de producție, inclusiv solul, a mijloacelor de transport și de schimb". În cadrul dezbaterilor se subliniază că „menirea unui muncitor conștient este să-și facă datoria pînă la capăt și în armată...; noi avem interesul să ne apărăm țara contra încălcării de către vreo putere străină".

28 AUGUST - 3 SEPTEMBRIE. La Copenhaga, Congresul Internaționalei a II-a dezbate problema atitudinii social-democrației față de un eventual război imperialist; din partea P.S.D.R. participă Cristian Racovski.

25-26 DECEMBRIE. Congresul social-democrației române din Trausilvania, la Sibiu (100 delegați din 54 localități), dezbate și adoptă hotărîri privind întărirea partidului și a organizațiilor sindicale, demască asuprirea națională și politica militaristă a imperiului dualist; condamnă clasele guvernante care „pe muncitorul român îl țin strîns legat ca acesta să nu se deștepte și să se organizeze pe baza luptei de clasă în cadrele Partidului Social-Democrat".

1911

14 FEBRUARIE. Scrisoarea conducătorului social-democraților români din Bucovina, George Grigorovici, către P.S.D.R.: „Idealul socialistului ca individ este unirea tuturor românilor, căci asta dă baza pentru o cultură mai intensivă care nu poate fi alta decît națională și pregătește dărîmarea hotarelor între popoare".

5 OCTOMBRIE. Conferința preliminară a social-democrației din Balcani, la Belgrad (delegați din Serbia, Croația, Bosnia, Herțegovina, Grecia, Macedonia; România este prezentă prin M. Gh. Bujor și dr. Cristian Racovski) condamnă atacul colonial al Italiei asupra Tripolitaniei și cheamă masele populare la luptă contra pericolului de război, pentru pace.

9 OCTOMBRIE. P.S.D.R. adresează un mesaj de salut mișcării antiimperialiste revoluționare a poporului chinez condusă de Sun Iat-Sen, exprimînd sentimentele de solidaritate frățească ale proletariatului român cu lupta dreaptă a maselor populare din China.

DECEMBRIE. Apare lucrarea lui C. Dobrogeanu-Gherea, *Asupra socialismului în țările înapoiate* — unul dintre cele mai remarcabile studii ale sale, în care analizează condițiile social-economice și structura de clasă din România, locul partidului politic al clasei muncitoare în viața social-politică a țării, sarcinile social-democrației române. Orice stat, deci și România, „trebuie să se dezvolte ca un organism întreg în marginile sale etnice", altfel „dezvoltarea sa devine anormală și nesănătoasă în cel mai înalt grad..."

1912

11 MAI. Greva generală de o zi a muncitorilor din Transilvania (Arad, Brașov, Cluj, Lugoj, Oradea, Reșița, Salonta, Satu Mare, Timișoara), în

semn de protest față de politica reacționară a guvernului ungar și de solidaritate cu muncitorii din Budapesta, victime ale terorii și persecuțiilor polițienești.

29 IUNIE-1 IULIE. La București (Sala „Oppler") lucrările Congresului P.S.D.R. și al Uniunii Sindicatelor din România (U.S.R.); dezbate și hotărăște în domeniul votului universal, al tacticii și organizării, al presei și al Cercului de editură socialistă. Congresul este salutat din partea socialiștilor români din Transilvania și a celor din Bucovina, ca și de reprezentanți ai partidelor socialiste din Austria, Bulgaria, Rusia, Serbia, Turcia și Ungaria.

17 IULIE. Ședință, la Brașov, a social-democraților români din Transilvania (participă și I.C. Frimu, Rozalia Frimu, Gh. Cristescu din București) care abordează probleme privind evoluția mișcării muncitorești în condițiile dominației străine și necesitatea întăririi legăturilor dintre socialiștii români de pe ambele versante ale Carpaților.

24-25 NOIEMBRIE. Congresul Internaționalei a II-a de la Basel dezbate problema luptei împotriva războiului, formele de acțiune ale proletariatului în cazul unei conflagrații mondiale. Delegația română (C. Dobrogeanu-Gherea și George Grigorovici) expune un memoriu asupra situației politice din țările balcanice.

1913

26 OCTOMBRIE. La Arad se desfășoară congresul social-democraților români din Transilvania (convocat inițial pentru 19-20 decembrie 1912, la Orăștie, și amînat din cauza interdicției autorităților reacționare ungare). Participă 26 delegați din 15 localități care dezbat și adoptă hotărîri în problema organizării politice și profesionale a muncitorilor, a presei, a situației economice, sociale și politice a muncitorilor, a poporului român „apăsat ca clasă și ca neam".

1914

6-8 APRILIE. Congresul P.S.D.R., la București (Sala „Oppler", în prezența a 40 delegați) adoptă un nou statut: „Partidul Social-Democrat din România urmărește organizarea proletariatului român pe terenul luptei de clasă și înțelegerii internaționale a muncitorilor, pentru cucerirea puterii politice în vederea socializării mijloacelor de producție (fabrici, ateliere, pămînt, mijloace de transport și de schimb), adică transformarea societății capitaliste, bazată pe exploatarea muncii, într-o societate socialistă, întemeiată pe munca liberă și asociată".

10 AUGUST. Congres extraordinar al P.S.D.R. și al U.S.R. pentru precizarea atitudinii față de primul război mondial, izbucnit la 15 iulie (55 delegați din 16 localități ale țării) se declară pentru neutralitatea României.

7 SEPTEMBRIE. *România muncitoare*, organul central de presă al P.S.D.R., apare cu titlul *Jos războiul!*, iar la 12 septembrie își ia numele de *Lupta*; din 23 septembrie 1914 pînă la 15 august 1916 apare cu titlul de *Lupta zilnică*.

15 SEPTEMBRIE. P.S.D.R. organizează întruniri consacrate semicentenarului Internaționalei I; publicațiile socialiste consacră articole referitoare la rolul Internaționalei în dezvoltarea mișcării muncitorești mondiale, la contribuția lui K. Marx și F. Engels în înființarea acestui forum.

1915

5-7 IULIE. La București se desfășoară a doua Conferință socialistă interbalcanică, convocată din inițiativa P.S.D.R. (delegați din Bulgaria, Grecia și România, iar socialiștii din Serbia aderă la hotărîrile sale). Conferința adoptă *Declarația de principii a muncitorimii social-democrate din Balcani în problema războiului și a păcii* și rezoluția privind formele și mijloacele de acțiune ale partidelor socialiste din această zonă împotriva războiului. Drept mijloc de rezistență împotriva politicii marilor puteri imperialiste, se hotărăște constituirea Federației muncitorești social-democratice din Balcani și se votează statutele acesteia.

5-8 SEPTEMBRIE. Conferința socialistă internațională de la Zimmerwald (cu participarea reprezentanților unor

Vinietele din pp. 7,10 sînt desenate după albumul Imagini ale unui trecut glorios

partide social-democrate și ai unor grupări revoluționare din 11 țări europene); P.S.D.R. are un rol activ în organizarea conferinței[1].

25-27 OCTOMBRIE. Congresul P.S.D.R.; raportul general al Comitetului Executiv analizează aspectele esențiale din viața internă a partidului, îndeosebi sarcinile rezultate din noul statut al partidului adoptat în 1914.

1916

1 IANUARIE. *Calendarul muncii:* „Social-democrația... a proclamat întotdeauna dreptul imprescriptibil și inviolabil al *tuturor* națiunilor la viață liberă și integrală".

5-9 FEBRUARIE. La Berna, consfătuire lărgită a Comisiei Socialiste Internaționale, aleasă la Zimmerwald, care discută măsurile practice pentru ralierea tuturor partidelor și organizațiilor socialiste în vederea luptei împotriva războiului, pentru pace. Din România participă dr. Cristian Racovski.

13 IUNIE. Mare manifestație a muncitorilor din Galați pentru ieftinirea traiului, pentru vot universal, pentru pace. Autoritățile deschid focul asupra demonstranților, fiind uciși 9 muncitori, iar 35 răniți. În zilele următoare au loc ample manifestații ale muncitorilor din București și din alte orașe împotriva represiunilor de la Galați, de solidaritate cu muncitorimea gălățeană, pentru afirmarea principiilor revoluționare.

14 AUGUST. România declară război Austro-Ungariei[2]. Comitetul Executiv al

---

[1-2] Amănunte în *Magazin istoric*, nr. 2/1967; 12/1978.

P.S.D.R. se plasează pe poziția sprijinirii hotărîte a luptei juste de eliberare și unitate națională a poporului român. În timpul luptelor purtate de poporul român în anii războiului, pentru libertate și unitate națională, pentru independență, clasa muncitoare plătește un greu tribut de sînge. Dimitrie Marinescu, secretar al P.S.D.R., Dimitrie D. Păunescu, membru al Secțiunii București a P.S.D.R., cad eroic pe cîmpul de luptă; la postul său de medic militar cade dr. Ottoi Călin, membru în conducerea P.S.D.R.; lor li se adaugă muncitorii socialiști: Ion Toboc (Turnu Severin), Nicu B. Mihăilescu și Nicolae Mihăilescu (București), Iosif Liszt (Piatra Neamț), Theodor Popescu (Ploiești), Al. Bezdedeanu, Gh. Lițescu și N. Constantinescu (Pitești), Ulise Vasilescu (Călărași) și mulți, mulți alții.

DECEMBRIE. Militanții socialiști rămași în teritoriul ocupat de armatele inamice reorientează activitatea socialistă în noile și grelele împrejurări. Organizațiile din București, Ploiești, Turnu Severin, Craiova, Galați, Brăila ș.a. desfășoară o susținută activitate împotriva cotropitorilor (sustragerea de la munca forțată, sabotarea mașinii de război a ocupanților, mitinguri de protest și greve etc.).

1917

În întreprinderile din București, Turnu Severin, în cele de pe Valea Prahovei se organizează puternice acțiuni de sabotare a producției destinate trupelor Puterilor Centrale. În primele rînduri ale luptei de rezistență, înfruntînd măsurile drastice ale cotropitorilor se află muncitorii socialiști.

În cadrul efortului național pentru refacerea potențialului militar al țării, muncitorii din fabricile de armament, îmbrăcăminte și încălțăminte, din industria alimentară, forestieră, petrolieră, minerit, care se află în teritoriul liber, își aduc o contribuție foarte importantă.

23 MARTIE. Militanți socialiști de frunte (I. C. Frimu, Gh. Cristescu, I. Olteanu) organizează o demonstrație de stradă a femeilor muncitoare în fața Prefecturii Capitalei.

MAI. Pentru a doua oară de la izbucnirea războiului, peste 11 500 mineri din Valea Jiului (românii formează marea lor majoritate) intră în grevă; autoritățile militare austro-ungare aplică noi măsuri represive prin înmulțirea numărului de posturi de jandarmi, introducerea cenzurii militare ș. a.

IUNIE. La Odessa se constituie Consiliul de acțiune social-democrat român în frunte cu M. Gh. Bujor, I. Dic-Dicescu, Al. Nicolau, Gh. Stroici ș.a.; întreține legături cu organizațiile socialiste din țară și editează un organ de presă propriu — *Lupta* (5 septembrie 1917-martie 1918).

9 IULIE. Se desfășoară, la Budapesta, Conferința Secției române a P.S.D. din Ungaria: hotărăște reluarea activității întrerupte la izbucnirea războiului, reapariția organului de presă *Adevărul* și lansează manifestul *Către poporul român din Ungaria!*, vibrant apel la organizare și luptă împotriva războiului.

IULIE-AUGUST. Marile victorii ale armatei române la Mărăști-Mărășești-Oituz[1], contribuție importantă a poporului român la înfrîngerea Puterilor Centrale, moment hotărîtor în lupta pentru apărarea ființei statului român și înfăptuirea idealului unității naționale.

25 OCTOMBRIE (7 NOIEMBRIE). Izbucnirea Revoluției Socialiste din Rusia, eveniment de importanță istorică mondială, care deschide o nouă epocă în dezvoltarea societății omenești — epoca trecerii de la capitalism la socialism. Făurirea statului muncitorilor și țăranilor din fostul imperiu țarist dă un puternic imbold luptelor revoluționare de pretutindeni, stimulează lupta de eliberare socială și națională a popoarelor asuprite. Revoluția rusă e întîmpinată de masele de oameni ai muncii din România cu viguroase acțiuni de simpatie și solidaritate; revoluționarii români salută victoria proletariatului rus, constituind, *primii în lume*, batalioane roșii de apărare a cuceririlor revoluționare din Rusia.

1918

1 IANUARIE. Greva generală a muncitorilor din Transilvania, care cer încheierea păcii generale pe baza dreptului națiunilor la autodeterminare.

28 APRILIE. În clandestinitate are loc ședința organizației socialiste din București care discută necesitatea intensificării acțiunilor contra ocupației străine, a exploatării capitaliste; hotărăște extinderea mișcării socialiste ilegale și folosirea tuturor formelor de manifestare legală în propaganda revoluționară, adoptarea unui program corespunzător noilor condiții de activitate și alegerea unei conduceri provizorii a tuturor organizațiilor din București, Ploiești, Turnu Severin, Cîmpina, Giurgiu, Craiova etc.

1 MAI. În grădina de la Cotroceni se ține o nouă ședință a conducătorilor socialiști din București; dezbate programul minimal și maximal al partidului, tactica și problemele privind atitudinea partidului proletar față de partidele și parlamentele burgheze.

În toată țara se desfășoară manifestații sub semnul luptei împotriva cotropitorilor, a regimului militarist al Puterilor Centrale, de înfometare și mizerie. Cu acest prilej este lansat un manifest împotriva păcii imperialiste impusă țării de către Puterile Centrale. Autoritățile germane arestează pe fruntașii socialiști Gh. Cristescu, Al. Constantinescu, Ecaterina Arbore, Gheorghe Teodorescu, Ilie Moscovici, L. Filipescu, C. Popovici, D. Pop.

27 MAI. Apare, la Iași, gazeta *Social-democrația*: „*Social-democrația* reprezintă în întregime principiile marxiste de prefacere radicală a alcătuirii social-burghezo-capitaliste de astăzi... Partidului socialist i se impun astăzi, mai mult ca oricînd, sarcini mari, covîrșitoare".

17 IUNIE. Mare manifestație a muncitorilor în fața Palatului justiției din București, împotriva terorii introdusă de administrația de ocupație, pentru eliberarea conducătorilor socialiști arestați.

1 IULIE. La Iași, Congresul organizațiilor socialiste și sindicale din Moldova hotărăște ca activitatea mișcării socialiste și sindicale să se desfășoare sub conducerea unui comitet regional, în conformitate cu programul și statutele adoptate de congresele P.S.D.R.

[1] *Magazin istoric*, nr. 7,8/1980.

din anii 1914-1915: „Congresul — se spune în moţiunea adoptată —, consecvent principiului stabilit de muncitorimea internaţională socialistă prin formula »pace fără anexiuni şi contribuţiuni şi dreptul popoarelor de a dispune libere de ele însele», protestează împotriva înstrăinării unor părţi din teritoriul României, prin răşluirea munţilor şi anexarea Dobrogei [prin pacea impusă de Puterile Centrale]".

28 OCTOMBRIE. *Declaraţie* publicată de gazeta *Socialdemocraţia:* „[P.S.D.R.] susţine drepturile naţiunilor de a hotărî asupra soartei lor şi ocroteşte şi respectă drepturile minorităţilor naţionale", fiind „singurul partid democrat şi naţional în interesul cel mai adînc al cuvîntului".

30 OCTOMBRIE. La iniţiativa socialiştilor din Transilvania se constituie Consiliul Naţional Român Central (C.N.R.C.), supremul şi unicul for politic menit să coordoneze întreaga luptă de eliberare naţională şi de unire cu România. Din noul organism fac parte şase reprezentanţi ai socialiştilor, alături de şase reprezentanţi ai Partidului Naţional Român (P.N.R.).

31 OCTOMBRIE. Declanşarea revoluţiei burghezo-democratice în Transilvania; puterea de stat reacţionară austro-ungară este răsturnată şi înlocuită cu administraţia românească a consiliilor şi gărzilor naţionale, organe în care reprezentanţii muncitorilor desfăşoară o activitate susţinută. *Adevărul*, organul de presă social-democrat, propune ţinerea unei adunări naţionale a românilor: „Consiliul Naţional Român [Central] este chemat acum a merge cu un pas mai departe şi a declara în mod clar şi lămurit că voim ca întreg poporul român din Ungaria, Transilvania şi Banat să fie întrebat prin referendum, printr-o votare obştească, în ce cadre de stat voieşte să trăiască în viitor..."

14 NOIEMBRIE. *Adevărul* publică o *Declaraţie:* „Partidul Social-Democrat Român stă pe baza dreptului de liberă dispoziţie a popoarelor... Unul din visurile noastre cele mai frumoase e şi unirea tuturor ţărilor române, să ne unim într-un popor mare, înaintea căruia să fie deschise toate căile ce duc spre progres şi fericire".

Apare, la Bucureşti, ziarul *Trăiască socialismul!*, ulterior *Socialismul*, organ al Partidului Social-Democrat şi al Uniunii Sindicatelor din România.

17 NOIEMBRIE. *Adevărul*: „Românii din Ungaria şi Transilvania, fără deosebire de clasă, voiesc să se unească cu fraţii lor de peste munţi...

Alba Iulia va însemna pentru noi începutul unei noi vieţi".

18 NOIEMBRIE (1 DECEMBRIE). Marea Adunare Naţională cu caracter constituant, la Alba Iulia. Cei 1 228 delegaţi ai poporului român (150 reprezintă organizaţiile muncitoreşti), în prezenţa a peste 100 000 români din toate ţinuturile Transilvaniei şi Banatului votează în unanimitate unirea Transilvaniei cu România[1]. Prin acest act de voinţă al poporului român se pecetluieşte statul naţional unitar.

În aceeaşi zi, la Alba Iulia se ţine conferinţa delegaţilor muncitorimii care aprobă transformarea Secţiei române a P.S.D. din Ungaria în Partidul Social-Democrat Român din Transilvania şi Banat (P.S.D.R.T.B.).

28 NOIEMBRIE. Comitetul Executiv al P.S.D.R. hotărăşte schimbarea denumirii partidului în aceea de Partidul Socialist din România (P.S.R.).

9 DECEMBRIE. Se publică *Proiectul de program al P.S.R.*, cunoscut sub numele de *Declaraţia de principii;* precizează că P.S.R., „inspirîndu-se de la ideile socialismului ştiinţific", se consideră un partid de clasă care, prin poziţia sa, se află în opoziţie completă cu toate partidele politice burgheze, fiind un partid revoluţionar, „întrucît luptă pentru schimbarea totală a organizaţiei sociale burgheze"; pentru prima dată este exprimată cu claritate, într-un document programatic al mişcării muncitoreşti din ţara noastră ideea că P.S.R. luptă „pentru cucerirea prin toate mijloacele a puterii politice şi economice din mîinile burgheziei şi întronarea dictaturii proletariatului, pentru realizarea societăţii socialiste, care formează unicul său scop".

13 DECEMBRIE. Grevă generală a muncitorilor din Bucureşti (aproximativ 50 000 participanţi)[2].

[1] Amănunte în *Magazin istoric*, nr. 12/1978; 11/1968 şi 12/1973.

1919

6-7 IANUARIE. Congresul P.S.D.R.T.B., la Sibiu (120 delegaţi din 26 localităţi). *Darea de seamă* precizează: „[Sîntem] în deplin acord cu ţinuta delegaţilor social-democraţi, care la Adunarea Naţională din Alba Iulia, în concordanţă cu voinţa întregului neam românesc, au votat pentru unirea tuturor românilor. Congresul constată că unirea poporului românesc într-un singur stat independent este o necesitate istorică, bazată pe dreptul de liberă dispoziţie a tuturor popoarelor". Congresul reafirmă principiile fundamentale ale *Declaraţiei de principii* a P.S.R. — pas important în elaborarea unui program de acţiune ideologic şi politic *unic* pentru organizaţiile muncitoreşti din ţara reîntregită.

13 FEBRUARIE. Se dă publicităţii *Declaraţia P.S.R. şi a Uniunii Sindicatelor din România:* „Ca socialişti români, internaţionalişti, salutăm cu bucurie dezrobirea naţională a poporului român din provinciile subjugate pînă acum şi respectăm legămintele de unire hotărîte", precizînd totodată că „România nouă de astăzi trebuie să fie România socialistă de mîine".

23 FEBRUARIE. Telegrama P.S.D.R.T.B. adresată Conferinţei socialiste internaţionale de la Berna: „Ca singurul interpret al poporului muncitor român de pe aceste teritorii şi ca cea mai tînără ramură [independentă] a Internaţionalei Socialiste, cere ca Congresul internaţional să ia la cunoştinţă hotărîrea adusă de congresul nostru ţinut la 19-20 ianuarie [stil nou] 1919 la Sibiu, prin care se aprobă unirea tuturor românilor. Numai astfel poporul român din Ardeal, Banat şi ţara ungurească va putea să-şi cîştige cele mai elementare baze ale dezvoltării sale culturale şi economice, devenind prin aceasta un factor egal în rîndul tuturor naţiunilor civilizate".

2-6 MARTIE. La Moscova, cu participarea reprezentanţilor a 19 partide şi grupări revoluţionare din Europa şi America, se constituie Inter-

națională a III-a Comunistă (I.C.); actul de constituire este semnat și de delegatul român, dr. Cristian Racovski.

10-11 MAI. Conferința P.S.D.R.T.B., la Sibiu, prima la care participă reprezentanți ai muncitorilor români, maghiari, sași, secui, hotărăște unificarea și centralizarea tuturor organizațiilor socialiste din această parte a țării sub denumirea de *Partidul Socialist-Democratic din Ardeal și Banat* (P.S.D.A.B.) și formarea Uniunii Sindicale din Ardeal și Banat (U.S.A.B.). Gazeta *Erdélyi Munkás*: „Acum nimic nu mai poate sta în calea începerii unei activități serioase cu puteri unite a muncitorilor maghiari, români și germani. Aceasta este prima și cea mai importantă sarcină de care trebuie ținut seama în mod serios". *Die Volkswacht*: „Întreaga muncitorime din Ardeal și Banat se află într-o singură tabără".

23-26 MAI. Prima conferință, la București, a reprezentanților partidelor muncitorești din toate provinciile istorice ale României (65 delegați) dezbate problema centralizării organizațiilor muncitorești la scara țării întregi, adoptă programul unitar de acțiune, deschizînd drumul unificării complete. Programul adoptat precizează că misiunea istorică a clasei muncitoare poate fi îndeplinită „numai prin cucerirea puterii politice și economice".

10 AUGUST. Gazeta *Scînteea*: „Partidul Socialist din România trebuie să-și schimbe numele în partidul comunist, nume purtat azi de toate partidele de avangardă ale proletariatului".

7-8 SEPTEMBRIE. Conferința P.S.D.A.B., la Sibiu, cere unificarea desăvîrșită a organizațiilor politice muncitorești de pe întreg cuprinsul țării într-un partid unic și puternic al clasei muncitoare. „Propunerea aceasta — relatează *Tribuna socialistă* — a fost primită cu însuflețire și cu unanimitate de voturi".

13-14 OCTOMBRIE. Congresul extraordinar al partidelor și organizațiilor socialiste din întreaga Românie dezbate problema organizării partidului unificat, comple-

tînd Comitetul Executiv al Partidului Socialist din România, cu sediul în București. Congresul discută și tactica P.S.R. față de alegerile generale parlamentare, hotărînd neparticiparea la alegeri. Cu toate acestea, socialiștii obțin 7 mandate de deputați în primul Parlament al statului național unitar.

20 OCTOMBRIE. *Socialismul* publică articolul *Unitatea socialistă*: „Cele trei mari partide socialiste din România mărită, cel transilvan, cel bucovinean și cel al nostru din țara veche, au căzut de acord pînă acum asupra declarațiilor de principii, asupra programuluișiacum, în urmă, și asupra unei chestiuni de amănunt, dar de o importanță covîrșitoare pentru țara românească, o chestiune de tactică... Unitatea de azi e deci firească. Ea decurge din unitatea de ieri și se contopește în unitatea generală..."

7-8 DECEMBRIE. Conferința organizațiilor socialiste, la Iași (cu delegați din toate provinciile), hotărăște crearea unui organ reprezentativ al întregii mișcări revoluționare din toată România, denumit *Consiliul General*, compus din 22 membri.

14-15 DECEMBRIE. Conferința comună a P.S.D.A.B. și a Comisiei Generale a U.S.A.B. alege delegați pentru Consiliul General din București (4), cît și pentru Comisia Generală a Sindicatelor (8).

1920

31 IANUARIE-2 FEBRUARIE. Consfătuirea Consiliului General al P.S.R. și a Comisiei Generale a Sindicatelor, la București, hotărăște convocarea congresului general pentru data de 11-19 aprilie 1920 și stabilește normele de reprezentare, precum și ordinea de zi.

11-12 APRILIE. Ședința Consiliului General al P.S.R. hotărăște amînarea congresului general al partidului, precum și participarea socialiștilor la alegerile parlamentare din 25 mai; dezbate problema afilierii P.S.R. la Internaționala a III-a, declarîndu-se, în principiu, pentru afiliere, urmînd ca congresul general să ratifice astfel de hotărîri.

25-27 MAI. Organizațiile socialiste obțin 21 mandate[1] de deputați în Parlament. În vederea coordonării activității acestora, se constituie un comitet de acțiune compus din deputați socialiști reprezentînd toate provinciile istorice.

12, 19, 21, 22 IULIE. *Socialismul* publică proiectele documentelor de bază pentru congresul general al partidului și al sindicatelor. P.S.R. are peste 160 000 membri, iar sindicatele peste 300 000.

14 și 27 AUGUST. O delegație socialistă formată din Gheorghe Cristescu, Constantin Popovici, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Eugen Rozvan. David Fabian și Ioan Flueraș pleacă, în două etape, în Rusia Sovietică, pentru a cunoaște realizările regimului sovietic și a discuta problema afilierii la Internaționala a III-a. La 10 decembrie, delegația se întîlnește, la Kremlin, cu V.I.Lenin; sînt discutate probleme privind relațiile dintre partidele socialiste, revoluționare și Internaționala Comunistă. La Harkov și Moscova, delegații români discută cu reprezentanți ai Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, ai Federației Comuniste Balcanice.

15-18 AUGUST. La Cluj, congresele P.S.D.A.B. și al sindicatelor (221 delegați din

28 localități, reprezentînd 83000 lucrători organizați; este prezentă și o delegație din București) se constituie în congrese regionale (pentru Transilvania), alegînd organele conducătoare; lasă în sarcina congresului general de

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1974.

la București stabilirea și adoptarea programului și alegerea conducerii centrale și dezbate chestiunea afilierii la Internaționala a III-a.

7 SEPTEMBRIE. Conferința Partidului Social-Democrat din Bucovina, prima după unirea acestei provincii cu România, adoptă hotărîri privind întărirea organizatorică a mișcării socialiste de pe aceste meleaguri.

19-21 SEPTEMBRIE. Congresul organizațiilor socialiste și al sindicatelor din Banat, care se declară organizație regională, alegînd un comitet regional. Dezbate probleme privind tactica revoluționară, unificarea organizațiilor muncitorești la scara întregii țări, afilierea la Internaționala a III-a.

10-11 OCTOMBRIE. Ședința consiliului comun al partidului socialist și al sindicatelor, la București, dezbate problema centralizării și unificării mișcării muncitorești din România reîntregită. Redactează și adoptă *Statutul general al partidului*, precizînd că „Partidul Socialist din România urmărește organizarea proletariatului pe terenul luptei de clasă și al solidarității internaționale a muncitorilor, pentru cucerirea puterii politice și aplicarea dictaturii proletariatului prin regim politic al sfaturilor, în vederea socializării mijloacelor de producție, adică transformarea societății capitaliste, bazată pe exploatarea muncii, într-o societate socialistă, în care munca este organizată după un plan general cu sforțările tuturor".

Este redactat și înaintat guvernului Averescu un memoriu general de revendicări intitulat: *Ultimatumul muncitorimii către guvern*, în care se precizează că, dacă pînă la 20 octombrie 1920, revendicările nu vor fi satisfăcute, se va declara greva generală pe întreaga țară.

20-28 OCTOMBRIE. Greva generală a proletariatului, cea mai mare bătălie de clasă de pînă atunci, la care participă aproape 400 000 muncitori[1].

16 NOIEMBRIE. Are loc, la București, consfătuirea grupurilor comuniste, create în unele localități din țară și de peste hotare, care, în pofida unor practici stîngiste, scizioniste, adoptă *Directivele cu privire la organizarea activității grupurilor comuniste*, în sensul integrării acțiunilor acestora în activitatea generală a P.S.R.

1921

17 IANUARIE. Ședința comună, la București, a Comitetului Executiv Provizoriu al P.S.R. și a Comisiei Generale Provizorii a Sindicatelor (întrucît membrii de drept fuseseră arestați cu ocazia grevei generale din octombrie 1920), hotărăște, în semn de protest împotriva introducerii stării excepționale după greva generală, abținerea partidului de la alegerile parlamentare preconizate a se ține în primăvara acestui an, precum și intensificarea activității de întărire a organizațiilor politice și sindicale muncitorești.

30 IANUARIE-3 FEBRUARIE. O nouă consfătuire a celor două organisme, cu participarea unor delegați ai organizațiilor locale și regionale din toată țara, dezbate probleme organizatorice și ideologice. În cadrul consfătuirii triumfă linia revoluționară comunistă. Consfătuirea alege Consiliul General al P.S.R (Gh. Cristescu — secretar, E. Rozvan, I. Olteanu, D. Fabian, C. Popovici) și hotărăște convocarea Congresului general al partidului pentru data de 8 mai 1921.

3 FEBRUARIE. Se publică *Apelul Consiliului General al P.S.R. și al Comisiei Generale a Sindicatelor din România* în care se explică punctele de vedere exprimate în ședința Consiliului General și militează pentru întărirea unității partidului pe temeiuri revoluționare.

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1980.

12 FEBRUARIE. Conferința, la Cluj, a comitetelor regionale ale partidului socialist și ale organizațiilor sindicale din Transilvania și Banat, hotărăște continuarea acțiunii de pregătire a congresului pentru organizarea partidului clasei muncitoare din România și pentru un program revoluționar.

MARTIE. Conferința conspirativă, la Iași, a grupurilor comuniste hotărăște să desfășoare, în continuare, o intensă activitate în rîndurile P.S.R., infirmînd astfel teza după care crearea partidului revoluționar în România s-ar putea realiza *numai* prin unirea grupurilor comuniste.

MARTIE-APRILIE. Adunări și conferințe ale secțiunilor P.S.R. din țară care aleg delegați pentru congresul din mai 1921.

6-7 MAI. Consfătuire, la București, a celor 26 delegați ai organizațiilor socialiste din Transilvania și Banat, care se pronunță pentru adoptarea unui program revoluționar unitar la marele congres.

8-12 MAI. Lucrările marelui congres de organizare a partidului revoluționar comunist al clasei muncitoare[2] la nivelul întregii țări, la puțin timp după realizarea statului național unitar, reprezintă unul din cele mai importante evenimente din istoria poporului român. Partidul comunist, „continuator direct al mișcării revoluționare socialiste, al partidului clasei muncitoare făurit în 1893 — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — a dus mai departe și a ridicat pe un plan superior în noile condiții ale dezvoltării României, lupta de eliberare socială și națională. Tocmai de aceea apreciem acest moment ca un moment de răscruce în dezvoltarea României noi".

AUGUSTIN DEAC, doctor în istorie,
ION IACOȘ, doctor în istorie

[2] Ample evocări istorice privind pregătirea și desfășurarea marelui congres, în *Magazin istoric*, nr. 1-5 și 10-11/1971, 1,4 și 7/1972, 12/1973, 2/1974, 4/1976.

STATUL ASĂNEŞTILOR (II)

DINU C. GIURESCU

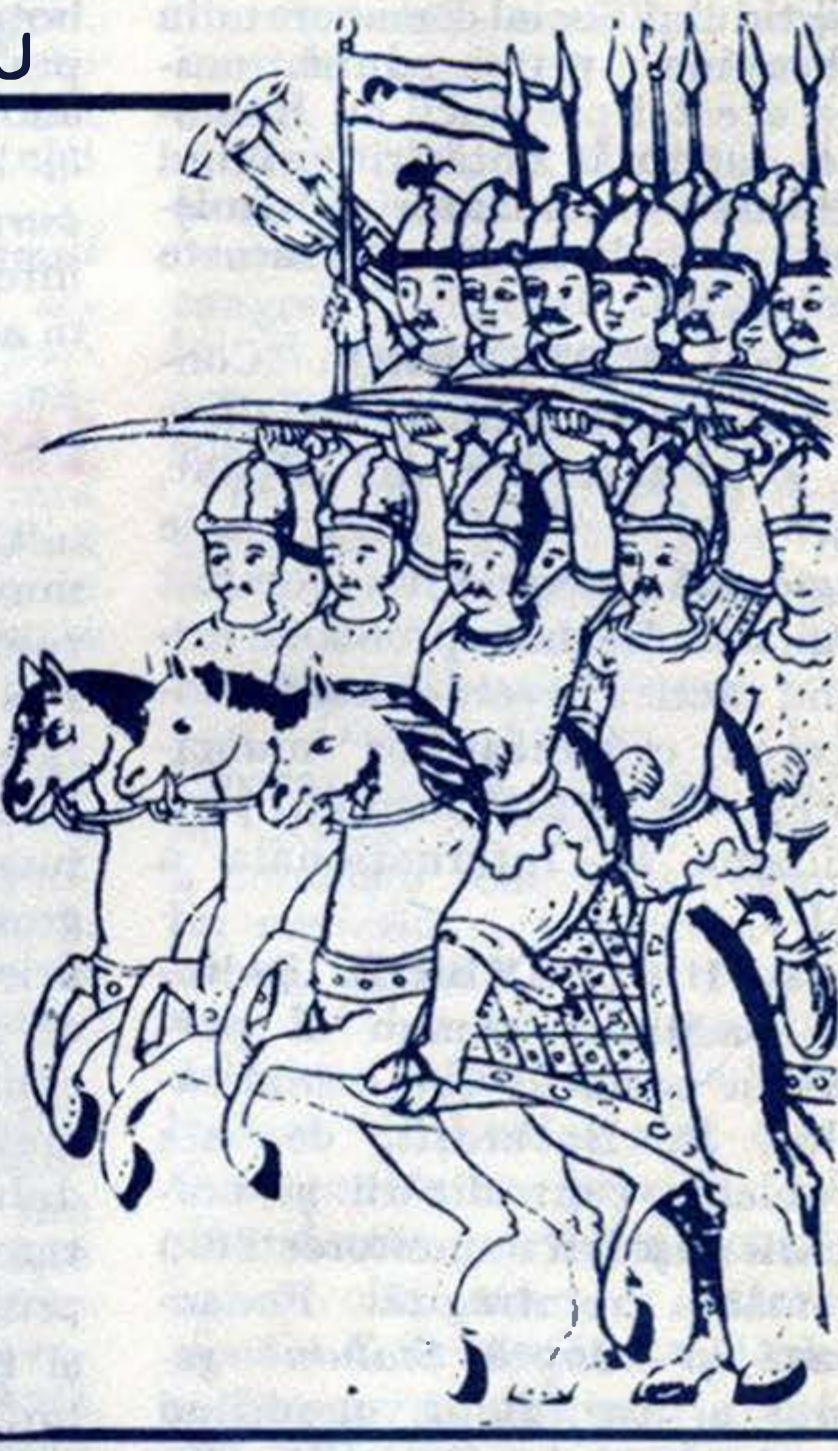

Izbucnită în toamna anului 1185, lupta de eliberare de sub dominaţia bizantină a vlahilor şi bulgarilor, sub conducerea fraţilor Petru şi Asan s-a întins cu repeziciune pe o mare parte a Peninsulei Balcanice[1]. Bucurîndu-se de sprijinul românilor nord-dunăreni — înrudiţi îndeaproape cu vlahii din sudul Dunării — răsculaţii au reuşit să consolideze un stat puternic în această parte a ţării, cunoscut sub numele de statul sau Imperiul Asăneştilor. Sub Ioniţă Caloian, fratele şi urmaşul la tron al fraţilor Petru şi Asan, această alcătuire statală a atins apogeul civilizaţiei şi puterii sale, constituirea sa ca şi a statului sîrb vecin, ori a statelor feudale româneşti la nord de Dunăre fiind expresia unei evoluţii politice şi sociale ireversibile.

Să unească domnia într-una singură

Cu trupele sporite de contingentele de valahi şi cumani, Petru şi Asan se întorc în Moesia: „Şi nu s-au mai mulţumit să poată păstra ce era al lor şi să dobîndească doar toparhia Moesiei — precizează Nichita Choniates — ci nu mai îndurau să nu aducă daune împărăţiei romeilor [bizantinilor] şi să nu unească domnia misienilor [vlahilor] şi a bulgarilor într-una singură, aşa cum fusese odinioară".

În 1187, împăratul porneşte a doua oară împotriva lor, fără ca acum să poată birui. Răsculaţii îl hărţuiesc mereu, dar evită o înfruntare de proporţii. Nici primăvara anului următor (1188) — deşi soţia lui Asan şi cu Ioniţă, fratele mai mic al lui Petru şi al lui Asan sînt luaţi ca ostatici de bizantini, — lucrurile nu se liniştesc. Aşa încît, în 1190, după ce recunoaşte existenţa unui nou stat independent — pe cel al sîrbilor —, împăratul porneşte pentru a patra oară în campanie, tot fără succes. Mai mult, se află în mare primejdie, cînd, neprevăzător, este prins cu oştenii într-o strîmtoare: „Ci, faptul că duşmanii [vlahii şi cumanii] îşi păstrau mereu superioritatea asupra lor, copleşindu-i şi hărţuindu-i şi fiind mai numeroşi decît ei [bizantinii] i-a făcut să se repeadă în neorînduială spre propria lor armată. Şi de aici a ieşit învălmăşeală şi fiecare căuta mai întîi să se salveze pe sine... Şi împăratul însuşi, ca prins într-o capcană, a încercat de multe ori să-i respingă pe barbarii care năvăleau asupra lui, dar n-a izbutit să ducă pînă la capăt nimic, ba chiar şi-a pierdut şi coiful de pe cap. Cum însă în jurul lui se adunaseră mulţi şi foarte puternici ostaşi, aceştia... i-au deschis drum de ieşire şi astfel el a

[1] Pentru aceeaşi epocă vezi şi studiul lui A. Ubicini: *Originile istoriei românilor*, Paris, 1866, capitolul *Românii transdunăreni*, publicat de revista *Anale de istorie*, nr. 6/1980, la rubrica *Documente — n.r.*

În imagine: *bătălia vlahilor cu grecii — aşa cum erau denumiţi bizantinii în sec. XVII-XVIII (miniatură din* Erotocritul logofătului Petrache)

scăpat singur, în vreme ce mulți au pierit". Relatarea lui Choniates, participant direct, în calitatea sa de secretar imperial, la aceste expediții, arată foarte explicit forța răsculaților — adică a vlahilor, bulgarilor și aliații lor cumani.

Trupele lui Petru și Asan ocupă temporar Anhialos și Varna — centre importante, atacă Serdica (Sofia) și Stumpion (azi Stob). După aproape cinci ani de lupte, devenea evident că guvernul imperial bizantin nu mai avea mijloacele militare pentru o soluție de forță — în favoarea sa, firește — și nici nu se îndrepta spre o reglementare politică care să recunoască direct noile realități, deși Alexie III Anghelos — care înlăturase de la domnie pe fratele său Isaac II — încearcă să trateze cu Petru și Asan. În 1195, au loc noi lupte în zona Serres și Amphiopolis, operațiile „răsculaților" apropiindu-se astfel de litoralul Mării Egee.

Intervine o scurtă „acalmie" pentru cîrmuirea constantinopolitană: Asan este ucis (1196) de Ivancu, o rudă a sa, care, împreună cu un grup de susținători, ocupă capitala Tărnovo și dă știre bazileului „să trimită pe cineva cu oaste ca să preia Tărnovo și împreună cu el [cu Ivancu] să se lupte pentru a cuceri întreaga Misie". Împăratul nu știe să folosească împrejurarea și „irosindu-și timpul fără să facă nimic, s-a înfundat în palat din nou,ca viermele (de mătase) care se înfășoară în gogoașa lui..." Nici nu avea sprijin dealtfel, fiindcă trupele bizantine se răzvrătesc și refuză să lupte. Ivancu, nevoit să fugă, ajunge la Constantinopol, unde este foarte bine primit „și astfel stăpînirea asupra misienilor i-a revenit din nou, deplin, lui Petru... Numai că nici acesta nu a murit de moarte firească ci, puțin mai tîrziu, și-a pierdut viața în chip vrednic de milă, străpuns de sabia unuia dintre oamenii din neamul său, iar stăpînirea asupra vlahilor îi revine lui Ioan, al treilea dintre frați...", întors de la Constantinopol unde fusese, scurtă vreme, ostatic. Pe acesta, cronica scrisă de Ansbertus canonicul-cărturar ce l-a însoțit pe Friedrich I Barbarossa în cea de-a III-a cruciadă, îl numește „acel vlah Ioniță" (Blachus ille Iohanitius); pentru cronicarii francezi ai Imperiului latin de Constantinopol — Geofroy de Villehardouin, Henry de Valenciennes și Robert de Clary— Ioniță este „Jehan le Blac" și „Johanice le Blac" (deci vlahul!).

O realitate europeană

Dar statul constituit în urma răscoalei începută la 1185 era acum destul de consolidat și apărat de locuitorii săi — bulgari și vlahi (și aliații lor) — pentru a nu mai fi pus în cumpănă de dispariția bruscă a primilor doi cîrmuitori ai săi, Asan (1187-1196) și Petru (1196-1197). Sub conducerea lui Ioniță, supranumit Caloian (1197-1207), statul bulgaro-vlah devine un factor de primă însemnătate în desfășurările politico-militare ale Peninsulei Balcanice. Intervine un nou episod, atunci cînd Chrysos, „vlah după neam", dar în rivalitate cu Petru și Asan, ajunge în conflict și cu „romeii", ocupă Strumitza și cetatea Prosakos pe Vardar (azi în R.S.F.Iugoslavia), rezistînd atacurilor date de bizantini împotriva sa și, în cele din urmă, este recunoscut de Constantinopol ca stăpînitor al acestor locuri.

După un relativ răgaz, la 1201, Ioniță, „cu o armată foarte mare și toată în aramă înveșmîntată", reîncepe ostilitățile cu imperiul și cucerește de la bizantini Constantia (azi Costeneț în R.P. Bulgaria) și portul Varna, ceea ce determină pe împăratul Alexie III Anghelos să întreprindă acțiuni pentru încheierea păcii. Tratatul din 1201 înseamnă recunoașterea oficială a statului condus de Asănești. Acest act, la fel ca și recunoașterea statului sîrb are, în perspectiva timpului, însemnătate majoră în istoria general-europeană. Ioniță urmărește consolidarea cîrmuirii sale pe plan internațional prin recunoașterea de către o putere ecleziastică care să-l ungă împărat, ceea ce, dat fiind antagonismul față de Bizanț, putea obține numai de la Curia Romană. În consecință, Ioniță se adresează papei Inocențiu III solicitînd coroana imperială, iar pentru arhiepiscopul de Tărnovo, demnitatea de patriarh. După tratative, la 7 noiembrie 1204, trimisul papal, cardinalul Leo, consacră la Tărnovo pe arhiepiscopul Vasile ca primat „al bulgarilor și al vlahilor", dîndu-i haina episcopală, mitra și însemnele rangului. A doua zi, același cardinal încoronează și bine cuvîntează pe Ioniță ca „rege al bulgarilor și al vlahilor", și-i remite diadema, sceptrul și un steag. Este, desigur, mai puțin decît demnitatea imperială la care gîndește Ioniță; recunoașterea de către papă are totuși o importanță majoră în conjunctura existentă, cînd, la Constantinopol, se constituise un „imperiu" cîrmuit de „latini" (de feudali catolici vest-europeni participanți la cea de-a IV-a cruciadă), iar cu regatul Ungariei — condus tot de un suveran catolic — statul Asăneștilor avea un diferend de frontieră pe care papa e rugat să-l soluționeze. Ca o dovadă a realelor sale aspirații, în corespondența sa cu Inocențiu III, Ioniță se intitulează „Imperator Bulgarorum et Blachorum", „Imperator Bulgarorum", „Dominus et imperator totius Bulgariae et Vlachiae", „Imperator omnium Bulgarorum et Blachorum", „Rex totius Bulgariae et Vlachie". El este, o afirmă limpede în titlul său, „împăratul bulgarilor și al vlahilor", precum și „Domn și împărat [sau rege] al întregii Bulgarii și Vlahii", cuvinte care exprimă o realitate etnică — existența unor comunități bulgare alături de care fiinșau cele vlahe —, și o realitate teritorial-politică — statul constituit în urma răscoalei din 1185, care a cuprins inițial teritoriul dintre Munții Balcani și Dunăre și s-a extins apoi la sud de Munții Balcani, spre Marea Egee și Macedonia.

Originea vlahă a lui Ioniță și caracterul bulgaro-vlah al noului stat sînt menționate și de cancelaria papală în corespondența cu Ioniță. Încă din 1199, într-o scrisoare, Inocențiu III consemnează originea romînă a „nobilului bărbat Iohannitius", pentru ca, în celelalte misive, să-l numească fie „dominus Bulgaro-

rum et Blachorum", fie „rex Bulgarorum et Blachorum". Participarea bulgarilor şi vlahilor se reflectă şi în actele bisericeşti — după cum arată tot corespondenţa papală: „universa Bulgarorum et Blachorum ecclesia", „populis Bulgarorum et Blachorum", „Basilius primatus Bulgarorum et Blachorum" etc.

Cea mai puternică forţă din Balcani

Instalarea „latinilor" la Constantinopol în urma Cruciadei a IV-a (12-13 aprilie 1204) şi fărîmiţarea Imperiului bizantin, creează o situaţie nouă pentru toate statele din Peninsula Balcanică. Încercările lui Ioniţă Caloian de a stabili bune raporturi cu Balduin de Flandra, noul stăpîn la Constantinopol, sînt respinse de acesta prin cuvinte trufaşe şi ameninţări. Treptat, încordarea duce spre conflict armat, mai ales că bizantinii — sprijiniţi de astă dată chiar de Ioniţă — se răzvrătesc împotriva stăpînirii latine şi ocupă Adrianopolul. Aci, în apropierea oraşului, are loc, la 15 aprilie 1205, înfruntarea decisivă: „... Şi cînd s-a dat lupta [latinii] erau răsturnaţi de pe cai sub presiunea mulţimii sciţilor [cumanilor], care se repezeau mai mulţi asupra unuia singur şi oamenii aceştia cu gîtul ţeapăn erau prinşi de grumaz cu securi şi lanţuri... A căzut aşadar floarea trupelor latine şi cei mai vestiţi luptători ai lor cu lancea. A căzut şi contele Ludovic de Blois. Iar Balduin e prins şi dus în robie în Misia, iar de acolo e trimis la Tărnovo şi aruncat în închisoare şi pus în lanţuri pînă la grumaz": efemerul împărat va pieri, ucis în chinuri.

Luptele continuă şi cu Henric de Flandra, fratele lui Balduin şi urmaşul său la tronul Imperiului latin de Răsărit. Ioniţă cucereşte oraşul Ferrai (Serres, în nordul Greciei), ulterior (1205-1206) şi oraşul Filipopoli (Plovdiv, în R.P. Bulgaria) iar locuitorii săi sînt aspru pedepsiţi pentru că sprijiniseră, un timp, pe Alexie Aspietes, un adversar al lui Ioniţă. Caloian mai are de făcut faţă şi unei revolte în propria sa ţară, nu ştim de fel amănunte, cronicarul notează numai: „Între timp, Ioan se duce pentru scurtă vreme în Misia şi pune rînduială acolo, supunînd la grele pedepse şi la noi ucideri pe răzvrătiţi..." Cumanii, la rîndu-le, asediază Adrianopole, ocupă şi pradă oraşele Rusion (azi Keşan, în Turcia), Raidestos (Rodosto, în R.P. Bulgaria), Mesena, Tsurulos (azi Çorlu, în Grecia). Suferinţele populaţiei civile sînt mari, spune Choniates, cu atît mai mari cu cît aceiaşi locuitori mai aveau de îndurat şi contraatacurile latinilor.

Aflînd de moartea marchizului Bonifaciu de Montferrat, conducător al „regatului" de Salonic, Ioniţă începe asediul marelui oraş, cu gîndul de a-l adăuga stăpînirilor sale. Aci îl găseşte însă moartea: este asasinat de Manaster, aliatul său cuman (8 octombrie 1207). Îi urmează un nepot de frate, Borilă (1207-1218), şi apoi Ioan Asan II (1218-1241), care întinde hotarele statului de la Marea Neagră şi de la Dunăre, la Adrianopole şi Ohrida. Urmaşii săi nu pot păstra însă toate aceste teritorii, iar dinastia Asăneştilor se încheie, în linie bărbătească, prin Căliman II (1258).

După domnia lui Ioniţă, vlahii nu mai apar decît sporadic în actele oficiale ale statului. Ei sînt menţionaţi în trei scrisori ale papei Grigore IX în care ţarul e numit „dominus Blachorum et Bulgarorum" — „dominus Bulgarorum et Blachorum", iar ţara — „Bulgaria et Blachia".

Mai mulţi factori au contribuit la această rapidă transformare. Vlahii erau, numeric, în minoritate faţă de slavii bulgari, de ceilalţi sud-slavi şi de grecii locuind în noul ţarat. În plus, tradiţia politică era bulgară. Asăneştii continuau statul lui Crum, Boris, Simeon şi Samuil. Dealtfel, chiar Ioniţă, în hrisovul prin care pune bisericile din ţara sa sub ascultarea papalităţii (1204), face referire la predecesorii săi „de fericită amintire, împăraţii bulgarilor şi vlahilor — Simeon, Petru şi Samuil". Dacă titlul dat acestor predecesori nu este cel exact, în schimb trimiterea la ţarii amintiţi arată că Ioniţă făcea, cu intenţie, legătura cu tradiţia primului ţarat bulgar.

Apelul acesta la tradiţia politică a primului stat bulgar era menit să contribuie — *de jure* — la consolidarea cîrmuirii Asăneştilor care se constituise în opoziţie şi în luptă cu Imperiul bizantin, se afla (1204) în relaţii de cumpănă cu succesorul acestuia — Imperiul latin de Răsărit — şi avea şi un diferend de hotar cu regatul Ungariei. Se adăuga şi extinderea teritorială. La început, al doilea ţarat cuprindea „Misia" — adică teritoriile dintre Munţii Balcani şi Dunăre: treptat — îndeosebi sub Ioniţă şi urmaşii săi — hotarele înaintează spre sud şi sud-vest, reluîndu-se astfel tendinţele şi dimensiunile teritoriale ale primului ţarat bulgar. S-a adăugat şi ruperea completă a legăturilor religioase cu Roma — ele nu puteau continua şi dura, dată fiind cultura de tradiţie bizantină şi ortodoxă a întregii ţări. Aşa încît, statul constituit în urma răscoalei din 1185, în care vlahii au avut, în etapa iniţială (1185-1207), un rol militar şi politic efectiv — rol subliniat de multe mărturii contemporane — devine, în scurt timp, exclusiv bulgar. Aşa se explică şi de ce Georgios Akropolites, redactînd istoria bizantină din anii 1203-1261, atunci cînd rezumă — foarte pe scurt — evenimentele răscoalei din 1185, şi cele ale domniei lui Ioniţă, scrie numai despre bulgari, nu şi despre vlahi. De vreme ce încă din 1230 Ioan Asan II se intitula „ţar al bulgarilor" era firesc ca oamenii trăitori la mijlocul şi a doua jumătate a sec. XIII (printre ei Akropolites) să considere că ţaratul cu capitala la Tărnovo era bulgar; într-o vreme în care primordial era nu documentul, ci amintirea, ei nu mai reţineau rolul jucat iniţial de vlahi, alături de bulgari, în constituirea acestui stat.

Un proces ireversibil

Cu răgazul pe care ni-l dă trecerea timpului, să încercăm a preciza care este locul imperiului Asăneştilor în

evoluțiile general-europene. Începînd din sec. IV-V, Europa de Sud-Est (inclusiv Peninsula Balcanică) a cunoscut, ca și celelalte părți ale continentului, o sumă de evenimente și desfășurări: atacurile migratorilor, urmate de sedentarizarea unora din neamurile nou venite sau dispariția altora; confruntarea dintre romanici-bizantini și migratori, ca și intre migratori; etnogeneza popoarelor, temei al națiunilor de mai tîrziu; organizarea politică a teritoriilor respective; cristalizarea treptată a relațiilor feudale.

După împărțirea Imperiului roman între fiii lui Teodosie (395 e.n.), cele două imperii —de Apus și de Răsărit — nou apărute urmează căi diferite. Imperiul de Răsărit își păstrează structurile de stat romane și înlătură alternativa preponderenței politico-militare a neamurilor germane și a sedentarizării acestora în ținuturile sud-dunărene. Imperiul de Apus, sub șocul, sensibil mai mare, al germanicilor, se fragmentează în mai multe regate cîrmuite și dominate tocmai de căpeteniile și de războinicii triburilor germanice. După prăbușirea liniei de apărare a Dunării (primul deceniu al sec. VII)[1], slavii pătrund numeroși în Peninsula Balcanică, ceea ce are ca urmare — în timp — etnogeneza unor popoare sud-slave în această parte a continentului. Bizanțul încearcă să recîștige controlul asupra teritoriilor invadate și izbutește, în parte, în Tracia, Grecia și pe litoralul adriatic. Dar venirea bulgarilor în sec. VII duce — pentru întîia dată de la începutul migrațiilor — la constituirea, înlăuntrul Imperiului bizantin, a unui stat independent, recunoscut oficial, printr-un tratat de pace (la 681) de autoritatea supremă de la Constantinopol: este primul țarat bulgar. El atestă — și în partea răsăriteană a fostei lumi romane — același proces fundamental de formare a unor noi popoare și state, rezultate din șocul inițial, apoi coexistența și sinteza dintre autohtoni și populațiile venite din alte părți; cu deosebirea că în apusul Europei popoarele ce constituiseră noi state fuseseră germanicii, francii, anglo-saxonii, longobarzii etc., iar în cazul de față, erau slavii și bulgarii.

În intenția autorităților imperiale bizantine, tratatul din 681 (recunoscînd existența țaratului bulgar) reprezenta doar un răgaz cu gîndul la regruparea forțelor și la contraofensivă. În fapt, abia după 337 ani (681-1018), au izbutit bazileii, în urma unor grele războaie, să cuprindă complet primul țarat bulgar înlăuntrul granițelor imperiului. Sub Vasile II Macedoneanul, Bizanțul stăpînește de la Drava și linia Dunării (inclusiv Dobrogea) pînă în răsăritul Asiei Mici, spre Armenia și spre Liban și Siria. Va dăinui această sinteză politică, teritorială și culturală bizantină?

Timp de 17 decenii, ea a fost o realitate în întreaga Peninsulă Balcanică, chiar dacă, la intervale, împotriviri, răzmerițe și răscoale arătau că factorii de coeziune impuși de Bizanț — îndeosebi aparatul de stat centralizat și armata — sînt contestați de forțele locale, continuatoare ale realităților dinainte de cucerire. Căci nu numai bulgarii primului țarat erau în această situație. Deopotrivă și sîrbii sînt fondatorii unui stat în cuprinsul Imperiului bizantin. Pe la mijlocul sec. IX aflăm o cîrmuire independentă a lor în Rascia, condusă de cneazul Vlastimir, cîrmuire ce-și exercita autoritatea și asupra orașelor Dalmației. Alți cneji sînt amintiți, la intervale, în Zeta (sec. XI), în Bosnia și Zahumia.

Cînd țaratul bulgar al lui Samuil cade în urma campaniilor lui Vasile II Macedoneanul, teritoriile sîrbe intră și ele sub autoritatea bazileului, dar nu direct ca Bulgaria (împărțită în theme), ci prin mijlocirea principilor sîrbi locali.

În 1183, folosind gravele tulburări din imperiu, sîrbii conduși de Ștefan Nemanja (cca. 1167-1196), aliați cu regele Ungariei, atacă în regiunile Belgrad, Braničevo, Niș. Acest ultim conflict asigură independența Serbiei. Ștefan devine fondatorul dinastiei Nemanizilor, iar Serbia se ridică în prima jumătate a sec. XIV pînă la țarat și se afirmă, scurt timp, ca principala putere în Balcani. De amintit că și Bosnia evoluează către un stat de sine stătător și că banul Kulin (1180-1204) recunoaște — ca soluție de coexistență — suzeranitatea statului maghiar.

Tradiția statală în nordul Dunării

Construcția statală se dezvoltase și se desăvîrșește și la români. Cînd în ultimele decenii ale sec. VI, slavii ajung în Cîmpia Munteniei, ei întîlnesc aci pe oamenii pămîntului, vorbind o limbă proprie. De aceea, slavii numesc ținutul dintre Argeș și Teleorman, *Vlașca* adică *Țara Românilor;* ținutul a intrat sub acest nume în alcătuirea statului feudal independent al Țării Românești în secolul XIV, formînd un județ. Din sec. IX și pînă către 1300, există, din Cîmpia Crișurilor și pînă la Dunăre, mai multe formații politice românești; ele reținatenția cancelariilor străine, fie cînd are loc expansiunea unor puteri asupra cestor teritorii, fie cu prilejul altor evenimente.

Astfel, *Geografia* armeană a lui Moise Chorenații (Moise Kert'ogh, adică Poetul) alcătuită între anii 855-902 menționează, în stînga Dunării, la nordul bulgarilor, „țara necunoscută căreia îi zic Balak": este țara valahă sau românească.

Cunoscuta cronică a notarului anonim al regelui Bela, redactată în sec. XII pe temeiul unor izvoare mai vechi, relatează cum la începutul sec. X, atacurile maghiare au lovit: în cîmpia Crișurilor — ducatul lui Menumorut — care recunoscuse autoritatea superioară a împăratului de la Constantinopol; în Transilvania de Nord-Vest — ducatul condus de „un român, anume Gelu" și care cîrmuia pe „români și slavi"; în Banat — pe ducele Glad, care își adunase o armată de călăreți și pedeștri „cu ajutorul cumanilor și bulgarilor și românilor".

Atestarea în scris a ducatelor conduse de Menumorut, Glad și Gelu Românul, ca și individualizarea românilor

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1978.

printre popoarele sud-est europene, la începutul sec. X, au loc într-o etapă în care construcţia politică a Europei medievale cunoaşte noi dezvoltări; ştirile despre formaţiile statale la irlandezi, danezi, norvegieni, suedezi, cehi, poloni, maghiari, ruşi, sîrbi şi croaţi datează mai ales din secolele IX-X, deci din aceeaşi vreme cu amintitele ducate din aria transilvană şi bănăţeană.

O organizare similară are loc şi în Moldova. Prin 1069-1070 — cum consemnează în sec. XV istoricul polon Jan Dlugosz, pe temeiul unor izvoare mai vechi — Boleslav II Semlîi, regele Poloniei, cere ajutor de la ruşi, pecenegi şi „de la volohi", adică de la românii moldoveni. Aceiaşi români din Moldova revin în cronica lui Tomas Tuscus, care aminteşte, la 1277, de o luptă între „bruteni" (ruteni) şi valahi. În Transilvania de Sud-Est, un act al cancelariei ungare menţionează, în 1222, o „ţară a românilor" (per terram Blachorum). În sec. XIV există un voievodat al românilor din Maramureş, alcătuit, la rîndu-i, din şapte cnezate, aşezate pe văile unor rîuri — toate cunoscute prin documentele emise de regalitatea de la Buda. Voievodatele şi cnezatele reprezintă vechile organizaţii politice ale românilor, pe care treptata cucerire maghiară le găseşte în fiinţă în ariile intra şi extracarpatice. La sud de Carpaţi, pe teritoriul viitoarei Ţări Româneşti, tot o mărturie scrisă — actul din 2 iunie 1247 dat de regele Ungariei Bela IV cavalerilor ioaniţi — arăta existenţa a patru formaţii politice româneşti: cnezatele lui Ioan şi Farcaş, voievodatele conduse de Litovoi şi Seneslau. Pentru ţinuturile est-carpatice — viitorul stat al Moldovei — documentele din sec. XIV-XV, mărturiile arheologiei, toponimiei şi numismaticii, ne îngăduie să conchidem cu temei că au existat şi aici, în sec. XIII, mai multe organizaţii statale de exemplu în zonele Vrancea, Cîmpulung Moldovenesc, Bîrlad, Iaşi, Orhei, Tighina... De reamintit că toate aceste ducate, cnezate, voievodate şi „ţări", atestate între secolele X şi XIII, s-au constituit numai în locuri de continuă vieţuire a românilor, fără vreo tendinţă de cucerire asupra altora.

Că atari formaţii se menţin — sute de ani — în zone geografice mai restrînse, că nu se unesc în state mai mari decît după 1300, lucrul este firesc, dată fiind acţiunea preponderentă şi de durată a migratorilor — timp de aproape un mileniu — ca şi expansiunea periodică a unor popoare asupra teritoriilor româneşti. În condiţiile în care raportul de forţe era în favoarea dominatorilor temporari, pentru români esenţialul era aflarea celor mai potrivite căi de a-şi păstra individualitatea şi formele proprii de organizare politică, pentru a încerca ulterior, în împrejurări mai potrivite, o dezvoltare a lor — adică exact ceea ce se petrece în prima jumătate a sec. XIII în Ţara Românească şi imediat după jumătatea secolului în Moldova.

În ultimele două decenii ale sec. XII , statul Serbiei şi cel condus de Asăneşti se desprind de sub autoritatea Bizanţului şi devin independente, iar Bosnia ajunge *de facto*, autonomă. Înlăturarea stăpînirii bizantine de pe o foarte mare parte a Peninsulei Balcanice este definitivă şi se înscrie într-o evoluţie general europeană. În centrul şi vestul Europei, ca şi în nordul ei, etnogeneza diferitelor popoare este însoţită de organizarea lor politică şi formarea unor state proprii. Încercarea de a cuprinde o parte din acestea — de la Ebru la Elba, la Dunărea Mijlocie şi pînă în Italia Centrală — în Imperiul carolingian, izbuteşte numai pentru cîteva decenii. Sinteza bizantină are altă durată decît cea carolingiană şi este realizată cu mijloace politice şi militare cuprinzătoare, cu forţa unei civilizaţii materiale şi, îndeosebi, a unei creaţii şi tradiţii culturale remarcabile. Şi totuşi, în cele din urmă, sinteza politică bizantină nu poate rezista realităţii pe care o reprezintă popoarele formate şi în această parte a continentului, tendinţei lor de a se cîrmui singure. În sud-estul Europei (inclusiv Peninsula Balcanică), formaţiile statale, ulterior statele bulgarilor, croaţilor, românilor, ungurilor, sîrbilor, bosniecilor şi albanezilor — indiferent de durata unora din ele, se înscriu într-o evoluţie caracteristică întregii Europe, realizată, firesc, pe etape, în cadrul diferitelor zone ale continentului.

Pentru Peninsula Balcanică, ultimele două decenii ale sec. XII reprezintă — sub acest raport şi în perspectiva istoriei europene — o etapă definitorie. Şi la împlinirea ei, alături de sîrbi şi de bulgari, o contribuţie recunoscută au avut-o vlahii — conduşi de Petru, Asan şi Ioniţă Caloian.

MICROFIŞIER BIBLIOGRAFIC

N. BĂNESCU, *O problemă de istorie medievală: crearea şi caracterul statului Asăneştilor*, în *Analele Academiei române. Memoriile secţiunii istorice*, seria III, tomul XXV, 1942-1943, pp. 543-590

CONSTANTIN C. GIURESCU, *Despre Vlahia Asăneştilor*, în *Lucrările Institutului de Geografie al Universităţii din Cluj*, IV, 1931, pp. 109-124

GEORGES OSTROGORSKY, *Histoire de l'Etat byzantin*, Paris 1956, pp. 424-440

SILVIU DRAGOMIR, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, Bucureşti, 1959, pp. 11-15

EUGEN STĂNESCU, *Byzantinovlahica, I: les Vlaques à la fin du X-e siècle — début du XI-e siècle et la restauration de la domination byzantine dans la Peninsule Balcanique*, în *Revue des Etudes Sud Est Européennes*, VI, 1968, 3, pp. 407-438

BORISLAV PRIMOV, *Crearea celui de-al doilea ţarat bulgar şi participarea vlahilor*, în *Relaţii româno-bulgare de-a lungul veacurilor, sec. XII-XIX*, I, Bucureşti, 1971, pp. 9-56

Izvoarele istoriei României III. Scriitori bizantini (sec. X -XIV) publicate de ALEXANDRU ELIAN şi NICOLAE ŞERBAN TANAŞOCA, Bucureşti, 1975

GHEORGHE I. BRĂTIANU, *Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti*, Bucureşti, 1980, pp. 51-83

STELIAN BREZEANU, *Imperator Bulgariae et Vlachiae. În jurul genezei şi semnificaţia termenului „Vlachia" din titulatura lui Ioniţă Asan*, în *Revista de istorie* 23, 1980, nr. 4, pp. 651-674

Notă: în partea întîi a articolului (nr. 2/1981, p. 12, col. 3, rîndul 11), textul continuă astfel: „precum şi la românii din părţile Dobrogei" — D.C.G."

Exemplarul - Anul XXIII - Nr-rul 198 6 PAGINI Miercuri 16 Iulie 19

UNIVERSUL

CELE DIN URMĂ ȘTIRI DIN LUMEA ÎNTREAGĂ
TELEGRAFICE ȘI TELEFONICE

Fondator: LUIGI CAZZAVILLAN

Redacția și Administrația:

RAZBOIUL SARBO-[illegible]-TURCAR

OSTILITĂȚILE AU ÎNCEPUT

ACȚIUNEA PUTERILOR PENTRU LOCALIZAREA CONFLICTULUI

TITULINEA | [illegible] | OSTILITĂȚILE

ARCUL AȘTEPTĂRII

ION BULEI

După cum se știe, la izbucnirea primului război mondial, România s-a declarat neutră[1] și, prin acest act, a rupt în fapt alianța cu Puterile Centrale, încheiată încă în 1883. Hotărîrea guvernului român a fost primită cu consternare la Viena și Berlin, unde cei doi împărați — Franz Iosif și Wilhelm II — au făcut eforturi disperate[2] spre a-i determina pe Carol I, regele României, să intre în război alături de ei. Încercări zadarnice, căci afară de P.P. Carp, regele n-a putut găsi nici un sprijin pentru o acțiune privită de toată lumea ca o imposibilitate. Cum să lupți alături de cei care asupreau o mare parte a poporului român? era întrebarea care fiutura pe buzele tuturor.

Dacă pentru Puterile Centrale neutralitatea României reprezenta un handicap încă din startul ostilităților, pentru adversara lor — Antanta — hotărîrea României a stîrnit un deosebit interes și, după cum vom vedea în montajul publicistic realizat după materiale de arhivă, după presa vremii, lucrări de specialitate și alte surse documentare, puterile Antantei s-au și grăbit să acționeze.

În acele clipe, întreaga suflare românească era animată de un singur ideal: unirea. Dorința de unire, dorință veșnind din toate unghiurile pămîntului românesc și nutrită de întregul popor era fundalul de voință unanimă care a animat toate acțiunile politico-diplomatice românești din perioada respectivă. Personalitățile acelei epoci s-au raportat la marele ideal al unității, care era idealul viu al întregului popor și istoria a sancționat cu asprime orice încercare de a rezista acestui curent popular, acestei voințe de unire a unui popor ajuns în faza maturității politico-naționale care impunea realizarea statului tuturor românilor din toate provinciile sale istorice. Atunci, pentru toți a fost limpede că participarea țării la război reprezenta o parte componentă a luptei pentru desăvîrșirea construcției statale naționale; unitatea națională a fost ținta supremă a tuturor străduințelor. Diferențierile de atitudini au fost doar de nuanță și izvorînd mai ales din răspunsul diferit care se dădea întrebării: cînd și în ce condiții să se intre în acțiune?

Personajele epocii, create de istoria însăși, reprezentînd toate straturile societății, își expun opiniile, se confruntă și se înfruntă într-o lume stăpînită de nerăbdarea împlinirii marelui ideal. Iată-i deci deocamdată, pe un Take Ionescu, N. Filipescu, Al. Marghiloman, I.G. Duca, I.I.C. Brătianu, N. Iorga, dr. I. Cantacuzino, O. Goga, Simion Mîndrescu și mulți alții, care, atunci, au fost în focul evenimentelor, explicîndu-le și implicîndu-se în ele.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 1/1976, 12/1978; 1/1968. Despre perioada premergătoare primului război mondial, ca și despre rațiunile atitudinii României între 1914-1916 și apoi între 1916-1918, atitudine care reflecta punctul de vedere al forțelor politice socialiste, burghezo-democrate, burghezo-liberale, conservatoare a tuturor claselor și păturilor societății românești, de dincoace și de dincolo de Carpați, corespunzătoare intereselor de rezolvare a problemei unității naționale a statului român, revista noastră a publicat numeroase articole, evocări, documente inedite, memorii și alte mărturii.

Acțiunea concertată a puterilor Antantei

Abia se proclamase neutralitatea și încep tratativele cu puterile Antantei. Inițiativa o ia Rusia. A treia zi după Consiliul de Coroană, miercuri 5 august 1914, Sazonov îl cheamă pe Constantin Diamandi, ministrul României la Petrograd, și îi cere să înmîneze guvernului român un proiect de tratat. Potrivit acestuia, Rusia garantează României, la semnarea păcii, teritoriile din monarhia austro-ungară locuite de români; România promite o cooperare imediată contra Austro-Ungariei; România se angajează să nu încheie pace cu Austro-Ungaria decît de acord și simultan cu Rusia.

Diamandi îi spune ministrului de externe rus că cel mai bine ar fi dacă ar pleca la București cu acest proiect de alianță. Sazonov îl grăbește să plece cît mai repede.

În același timp, Sazonov cere Franței și Angliei ca miniștrii lor la București să declare guvernului român că: „primind comunicarea condițiilor oferite de Rusia pentru o colaborare activă a României contra Austro-Ungariei, Franța (Anglia) aderă la aceste condiții și atîta timp cît România va combate alături de Rusia contra Austro-Ungariei, Franța (Anglia) se va considera în război cu orice stat care va ataca România". Delcassé, ministrul de externe al Franței îi și comunică la 8 august lui Blondel, ministrul francez la București, că țara sa e cu totul de acord și lasă Rusiei mînă liberă în tratativele cu România (după cum Sazonov ceruse). Ministrul de externe britanic, Edward Grey, telegrafiază și el la Petrograd și la București că Anglia acceptă declarația privitoare la teritoriile românești din Austro-Ungaria. Cît privește garantarea integrității teritoriale a României, Anglia o dă, dar stipulează că după război această garanție nu va comporta decît sprijinul diplomatic. Paul Cambon, ambasadorul Franței la Londra, crede această rezervă „inutilă". Dacă Antanta va fi victorioasă, tratatul de pace de la sfîrșitul războiului ar fi dat garanțiile respective și ar fi stabilit angajamentele definitive. „Cînd ceri concursul militar al unei țări nu poți veni cu rezerve", remarcă el pe bună dreptate.

Cambon își exprimă într-o telegramă trimisă la Quai d'Orsay și un punct de vedere personal. După el, Rusia pune prea mare grabă în acest demers la București. Știe că România e favorabilă Antantei, dar regele Carol se consideră angajat printr-un tratat cu Austria și Germania. Și oricare ar fi sentimentele poporului român, regele nu se va putea hotărî să-și calce cuvîntul. De aceea, la București va fi o rezistență care va compromite totul. Era de preferat, pentru moment, să se asigure neutralitatea României.

Inteligentul diplomat francez intuiește corect. Numai că are în vedere un singur element care să justifice un refuz al României. Abia ieșită dintr-o alianță, România nu se poate arunca fără tranziție în alianța opusă. Poziția ei față de Puterile Centrale e aceeași ca a Italiei. Are în acest moment un interes politic și moral să-și lege acțiunea de aceea a Italiei, „sora latină". Or aceasta nu și-a precizat atitudinea. Apoi armata română nu este încă pregătită și înzestrată, sursa ei de aprovizionare de pînă atunci, Germania, dispărînd și fiind nevoie de pus la punct alta, în tabăra Antantei. Și ce teritorii din Austro-Ungaria trebuie să revină României? Nu e făcută nici o precizare. Experiența istorică îndeamnă guvernul român la prudență. La București nu există prea multă încredere în imperiul țarilor. De o intrare *imediată* în acțiune alături de Antantă nu se poate vorbi în august-septembrie 1914.

Lui Poklewski-Koziell, ministrul Rusiei la București, I.I.C. Brătianu îi declară, la 13 august, că România nu poate face în acest moment mai mult decît s-a hotărît în Consiliul de Coroană, hotărîre cu care Poklewski se declarase foarte satisfăcut. Primul ministru român îi vorbește apoi despre relațiile de prietenie și încredere dintre Franz Iosif și regele Carol. El ia act însă de propunerile guvernului rus și apreciază pe de-a-ntregul simpatia acestuia; crede că, în faza actuală a conflictului, care divizează Europa, România trebuie să-și limiteze eforturile pentru menținerea echilibrului balcanic.

Ministrul Franței la Sofia scrie la Paris: „E sigur că România nu va lua parte la nici o acțiune contra Austriei și Germaniei. Se poate considera ca un succes faptul că s-a obținut neutralitatea". Lui îi declarase Derussi, colegul său român, că guvernul de la București nu va ieși din rezerva sa decît dacă Italia va trece de asemenea la acțiune contra vechilor săi aliați.

Putea, oare, guvernul român să obțină de la Rusia o convenție cu același conținut dar numai în schimbul neutralității? Greu de crezut, dar nu imposibil. La Petrograd se crezuse la începutul războiului că România fusese cît pe-aci să ia armele contra Rusiei. „Vă mărturisesc — îi declarase Sazonov lui Diamandi — că împăratul și cu mine am fost profund afectați și nu înțelegeam această atitudine cînd ne aminteam de ceea ce se petrecuse la Constanța[1] și de întreținerile noastre în România".

Iată și motivul pentru care se și grăbește guvernul rus să facă propunerile sale de alianță. Dar refuzul României de a se angaja imediat pune din nou pe gînduri diplomația de pe Neva. Ce intenții are I.I.C. Brătianu? Nu cumva, pînă la urmă, va reuși regele Carol să antreneze țara sa alături de germani? Neliniștea diplomației ruse este întreținută de Poklewski-Koziell, reprezentantul ei la București. „Deși polonez autentic (cu un frate mare proprietar în Galiția), Poklewski — scrie C. Argetoianu — era rus sută în sută... Numit la București puțin înainte de război, precedat de reputația unui artist în mînuirea cărților de joc și de prestigiul unei formidabile averi, Poklewski mai debarcase la noi și cu aureola prieteniei regelui Angliei, Eduard

[1] Aluzie la vizita făcută de țarul Nicolae II, la 1 iunie 1914, la Constanța, cu care prilej s-a întreținut cordial cu Carol I.

VII, prietenie pe care şi-o cîştigase la Londra, unde funcţionase ca consilier al ambasadei. Se mai povestea că tatăl său, un adevărat despot, supranumit «regele platinei», posedase cele mai importante mine din Urali şi că lăsase copiilor săi o avere fabuloasă. Fără să fie fabuloasă, aceea a lui Poklewski era considerabilă. Dînsul mi-a mărturisit mai tîrziu, după ce sărăcise, că în momentul cînd a fost numit în Bucureşti dispunea de un venit de 2 milioane şi jumătate ruble, ceea ce făcea mai bine de *6 milioane şi jumătate lei aur!* Sosise pînă la noi ştirea averii sale şi a patimii sale pentru cărţi, dar nu şi a inteligenţei cu care îl înzestrase Dumnezeu — excepţională, mai ales în lumea diplomatică... Diplomat de modă veche, care nu prea citea, dar ştia să asculte şi să se ţină astfel în curent cu tot, Poklewski era singurul reprezentant al Antantei în România în stare să ţie piept lui Brătianu". Numai că el era prea alarmist, dominat de teama că România va face cauză comună cu Austria. O stare de spirit pe care abilitatea lui Brătianu nu poate să n-o exploateze. C. Diamandi este retrimis la postul său: „Am angajat tratative chiar a doua zi de la întoarcerea mea în Petrograd — scrie el — cu intenţia de a obţine, în schimbul neutralităţii noastre, aceleaşi condiţii pe care Rusia ar fi vrut să ni le rezerve numai ca preţ al cooperării militare imediate".

O situaţie ispititoare, dar...

În paralel, la Bucureşti nu încetează discuţiile cu diplomaţii Antantei. Iniţiativa e a acestora. La 2 septembrie, Blondel telegrafiază la Paris că azi urmează să fie vizitat de ministrul român de finanţe, Emil Costinescu, care este, în guvern, „campionul cel mai pasionat al Triplei Înţelegeri". Costinescu îi şi spune, între altele, că în eforturile sale de a antrena România în război, colegii săi obiectaseră frecvent cu dificultăţile financiare. Nu era cazul, întreabă Blondel, să i se vorbească lui Costinescu de oferta Angliei? La 22 august, Edward Grey trimisese instrucţiuni lui George Barclay, reprezentantul său la Bucureşti. Dacă el considera oportun, era autorizat să lase să se înţeleagă că guvernul român se putea aştepta la un sprijin financiar din partea Angliei, dacă avea nevoie „pentru a uşura operaţiunile pe care ea le-ar putea întreprinde contra Germaniei şi Austriei". Firește nu trebuia să se dea de înţeles că se făceau presiuni asupra României. Nu te puteai aştepta însă la o iniţiativă din partea lui Barclay. Acelaşi Argetoianu, în stilul său ironic şi clevetitor, scria: „Barclay, ministrul Angliei, îşi făcuse întreaga carieră în Asia, unde, ca să-şi uite de urît, se învăţase să bea şampanie fără măsură şi se îmbăta zilnic. Cînd era treaz nu era prost, dar era aşa de rar treaz! Chiar cînd nu era beat era afumat, şi toate se desfăşurau în ochii lui sub contururi aproximative. Trăia cam în nori şi cînd punea picioarele pe pămînt le punea în strâchini".

Iată deci că iniţiativa o ia Blondel. Simpaticul ministru al Franţei e în relaţii foarte bune cu toată lumea politică românească. Iubeştesincer România. De aceea îşi şi căsătorise fiica cu Jean Cămărăşescu. În cursul tratativelor cu guvernul român, Blondel cade sub farmecul personalităţii lui Brătianu. Primul ministru român excelează în a vorbi fiecăruia pe limba sa şi în a da interlocutorului senzaţia unei totale sincerităţi şi a unui complet dezinteres. Blondel face mult pe lîngă guvernul său în sprijinul intereselor României şi, indirect, pe lîngă celelalte puteri ale Antantei. La 17 septembrie el scrie la Paris: „Datorăm recunoştinţă României de a fi rămas neutră; dacă ea intră în luptă de partea noastră, trebuie s-o asigurăm împotriva oricărei ameninţări (réduction) şi să ne apropiem pentru totdeauna acest popor latin care va rămîne aliatul nostru în Orient".

În aceeaşi zi în care Blondel scrie la Paris aceste cuvinte binevoitoare, Poklewski primeşte de la Sazonov însărcinarea să-i comunice lui I. I. C. Brătianu: „Ocupînd o parte din Bucovina, Rusia a făcut primul pas pentru eliberarea acestei provincii de sub jugul austro-ungar, eliberare care vine atît în întîmpinarea dorinţei poporului rus cît şi a poporului român. Guvernul imperial se adresează deci din nou guvernului regal, invitîndu-l să i se alăture pentru a grăbi împlinirea acestei opere comune şi să se angajeze a ocupa la rîndul său şi fără întîrziere Bucovina meridională şi Transilvania. Dislocarea trupelor române în Bucovina ar putea fi reglementată de comun acord de către comandanţii şefi ai celor două armate, inspirîndu-se numai din consideraţii de ordin pur militar, fără nici un prejudiciu privind delimitarea teritorială ulterioară la care cele două guverne vor proceda la timp pe baza repartizării etnografice a populaţiei". La 18 septembrie Poklewski înmînează această telegramă şefului guvernului român.

„Mărturisesc că situaţia era ispititoare — scrie I.G. Duca. Austro-Ungaria zdrobită, nici un soldat în tot Ardealul. În Franţa, Germania bătută. Te întrebi, putea-va Austria să-şi mai refacă armata şi Germania să mai ţie piept pe două fronturi? Nu cumva intrăm în faza finală a războiului? Pe de altă parte, ne vom mai întîlni cu o ocazie aşa de favorabilă ca aceasta? cu o Ungarie în imposibilitate să se apere? Şi dacă ruşii pătrund în Ungaria se poate să-i lăsăm să înainteze să ocupe ei Ardealul?"

Poziţia guvernului român e dificilă. Cu francezii învingători pe Marna şi cu ruşii la porţile Ungariei era greu să păstrezi neutralitatea ţării. Miniştrii înşişi încep să devină nerăbdători. Costinescu, potrivit înţelegerii[1] sale cu N. Filipescu şi Take Ionescu, este în capul nemulţumiţilor. Ce mai aşteptaţi? e strigătul general. Presa devine tot mai stăruitoare. Oameni, altfel ponderaţi, încep să-şi arate neliniştea. Senatorul de Prahova, G. C. Dobrescu, îi scrie primului ministru, neputîndu-l interpela în Parlament: „Regatul român, care este repre-

[1] Înţelegerea din septembrie 1914, potrivit căreia cei trei se angajau să acţioneze pentru intrarea în război alături de Antantă.

zentantul autorizat al aspiraţiunilor întregului neam românesc, are sau nu are vreo revendicare de făcut în ceasul apropiat cînd harta Europei va suferi prefaceri radicale? Suferi-vom şi de aici înainte ca milioane de români, fraţi de-ai noştri, să treacă de la o stăpînire la alta fără să intervenim? Ne vom mulţumi noi cu concesiuni ridicole, în ce priveşte învăţămîntul primar şi pretinse autonomii în momente de grea cumpănă pentru Imperiul austro-ungar?"

Nicolae Iorga întreabă guvernul dacă n-a venit vremea să facă semnul trecerii dincolo de Carpaţi. „Dacă nu există posibilitatea de a ne face o datorie elementară faţă de idealul pentru care generaţii întregi au luptat şi au sperat, să ni se spuie, în forma în care aceste lucruri se pot spune. Atunci însă, cu sufletul zdrobit astăzi, naţia întreagă să se pregătească pe ziua de mîine, după pacea care ne-ar lăsa cum ne-a găsit războiul, pentru o mare judecată împotriva acelora care ne vor fi făcut prin nepregătire, datorită nepriceperii şi lenei lor, mai mult rău decît toţi duşmanii noştri etnici împreună. Aşa cred eu".

...venit-a momentul?

La 16 septembrie studenţii şi profesorii ieşeni se întrunesc în Sala „Caragiale". Vorbitorii cer intrarea imediată în acţiune, căci nu trebuie să se scape momentul de azi, ceea ce ar echivala cu renunţarea la împlinirea idealului naţional şi cu pierderea independenţei acestui stat. O mare manifestaţie în Piaţa Unirii urmează acestei întruniri.

17 septembrie. Frămîntarea din rîndurile conservatorilor creşte. Din nou şedinţă de Comitet Consultativ al Partidului Conservator. Cum trebuie înţeleasă manifestaţia făcută lui Filipescu?[1] Este ea a întregului partid? Filipescu se scuză că nu el a provocat manifestaţia. Fiul său, Grigore, şi Hiotu strecuraseră o notă în *Epoca*, fără ştirea lui. I. Lahovari îi reproşează declaraţia „Carol. regele tuturor românilor", făcută la venirea în Bucureşti. Filipescu replică: „Ruşii nu s-au supărat". Lahovari spune că pînă acum nu e nimic decisiv şi graba e o greşeală. Brătianu, cu care vorbise, are aceeaşi părere, mai ales că regele se cantonează în neutralitate. Antantofilismul arătat public este o tactică greşită. „Rusia — spune el — capătă impresia că ne va avea pe ieftin... Nu intrăm în Tripla Înţelegere fără garanţii şi atunci, firește, orice manifestaţie este astăzi funestă". N. Filipescu arată că nu e bine deloc să se puie contra curentului opiniei publice. Miniştrii sînt şi ei contra lui Brătianu. El, Filipescu, vrea să ştie că „ţara este liberă pe destinele ei *cînd va fi ceasul*" şi atunci s-ar linişti. Căci nu se poate sta în neutralitate etern. I. Grădişteanu crede că este momentul ca Partidul Conservator să ia o atitudine în înţelegere cu alte partide şi cu regele. De ce nu se tratează cu Tripla Înţelegere? C.C. Arion aprobă acţiunea Filipescu. Se teme însă de Brătianu, „prea viclean". Nu se mai poate sta în neutralitate şi atunci să se ceară guvern naţional şi să se facă presiuni asupra regelui: „Mai bine abdicare a regelui — spune el — decît neutralitate sine qua non". D. Nenițescu arată că graba e o greşeală; nu exclude posibilitatea de a merge şi cu Germania. C. Olănescu: „Nu voi merge niciodată contra franco-ruşilor. Ar fi o crimă de neam". Marghiloman intervine, potolind puţin spiritele: „Cer să se ştie că dacă circumstanţele sînt astăzi aşa că pot căpăta certitudinea morală că mergînd în contra Austriei nu sîntem bătuţi şi putem păstra Transilvania, merg şi contra Austriei. Necesitatea de a ne creşte [de a ne uni] vine din instinctul de conservaţie: popoarele mici pier... Evident că aceasta nu mai poate ţine mult, dar venit-a momentul?" Nu, trage el concluzia. Pe front şansele celor două coaliţii sînt egale; nu ştim ce vrea Rusia, nu ştim ce va face Bulgaria; Anglia n-a dat garanţii, nici Italia nu ştim ce face: „Nu ar fi teribil — se întreabă el — ca ea să fie într-un alt sens decît noi?" Pînă nu se elucidează aceste puncte, nu poate fi vorba de intrarea în acţiune.

A doua zi Marghiloman e primit de rege. El îi spune monarhului cît de gravă e situaţia şi cît de adîncă pornirea ţării. Cere să se analizeze propunerile ruseşti, garanţia Angliei, atitudinea Bulgariei, intenţiile Italiei. „Trebuie ca guvernul să studieze aceste chestiuni, fiindcă dacă mai survine o nouă înfrîngere austriacă, opinia [publică] surescitată va împinge la război şi terenul trebuie să fie preparat".

La Bucureşti, în seara zilei de 17 septembrie, acasă la C. Dissescu, se întrunesc 32 profesori universitari. Tocmai sosise din Franţa dr. Thoma Ionescu, fratele lui Take Ionescu, rectorul Universităţii. Marele chirurg român, pentru care Franţa era a doua sa patrie, nu poate fi decît hotărît pentru intrarea în război alături de armatele franceze, căci victoria lor asigură şi izbînda idealului românilor. După cuvîntul lui, ale lui I. Cantacuzino, C. Dissescu, Er. Pangrati, D. Onciul şi N. Coculescu, se hotărăşte convocarea întregului corp profesoral care să ceară guvernului o acţiune imediată în favoarea transilvănenilor. Profesorul de astronomie şi geodezie N. Coculescu propune să se trimită o delegaţie care să ducă moţiunea regelui. Propunerea este unanim respinsă. Căci nu se voieşte a se avea de-a face cu regele, considerat străin de adevăratele aspiraţii naţionale. Ea va fi trimisă primului ministru şi apoi publicată în presă. Pangrati, Onciul, Th. Ionescu, Dissescu şi dr. Cantacuzino sînt însărcinaţi s-o redacteze.

Sazonov, care la Petrograd duce tratative cu Diamandi, nu renunţă la presiunile sale la Bucureşti. Ele devin concentrice. La 21 septembrie el roagă guvernele englez şi francez să se asocieze celui rus pentru a declara României: „Dacă guvernul român, potrivit ofertei pe care i-au făcut-o Rusia, Franţa şi Anglia, trece la ocuparea Transilvaniei şi a părţii româneşti a Bucovinei, cele trei puteri vor folosi întreaga

---

[1] Reîntors în ţară, din Germania unde fusese la tratament, N. Filipescu se opreşte un timp la Sinaia, declarîndu-se de acord cu hotărîrile Consiliului de Coroană. În scurt timp însă, el se pune în fruntea mişcării pro-Antantă. La venirea în Bucureşti (31 august) i se face o entuziastă primire.

lor autoritate pentru a împiedica Bulgaria să atace România atîta timp cît aceasta face cauză comună cu cele trei puteri în războiul actual contra Austro-Ungariei". După părerea ministrului de externe rus, intrarea României în luptă contra Austriei „prezintă acum mai puţină importanţă decît la începutul războiului, dar faptul rămîne mereu la un preţ ridicat", cum îi scrie el lui Izvolski, ambasadorul rus în Franţa. Rusia nu face altceva, îi telegrafiază Sazonov lui Poklewski, pentru a-i comunica lui Brătianu, decît să invite pur şi simplu România „să ocupe ceea ce ea poate acum să facă fără nici un efort". Ţările Antantei sînt ferm hotărîte să nu depună armele înainte ca puterea militară a Germaniei şi Austro-Ungariei să nu fi fost definitiv zdrobită. „Dar nedîndu-se în lături de la nici un sacrificiu pînă la atingerea scopului propus, cele trei puteri sînt unanim de acord că odată această distrusă numai cei care au cooperat la opera comună vor avea dreptul la o recompensă".

Barclay şi Blondel (primul primise instrucţiuni de la Londra să ţină „le même langaje" cu colegii săi francez şi rus) îi declară la 23 septembrie ministrului de externe E. Porumbaru că au luat cunoştinţă de propunerile ruseşti privind cooperarea armată română şi le aprobă în numele guvernelor lor.

Argumentele primului ministru

La 24 septembrie şedinţă a Comitetului Consultativ al Partidului Conservator. Discuţii la fel de aprinse. N. Filipescu declară: „În Partidul Conservator nu mai am încredere. Eu voi merge cu opinia publică". Şi propune o moţiune: „Partidul Conservator crede că în împrejurările actuale şi faţă de desfăşurarea evenimentelor la graniţa noastră, neutralitatea nu mai corespunde intereselor ţării şi neamului. El socoteşte că a sosit momentul unei acţiuni efective pentru apărarea acestor interese şi împlinirea năzuinţelor ţării". Al. Marghiloman arată că nu e deloc cunoscută atitudinea Bulgariei (redă o convorbire pe care o avusese cu Radeff, ministrul bulgar la Bucureşti), că nu ar exista nici o pregătire militară şi nici diplomatică. El admite atitudine ostilă Austriei, dar nu fără pregătire. Şi aceasta nu se poate face decît cu consimţămîntul regal: „Peste rege nu trec . Cu vacanţa tronului, anarhia în partide, război nu se face. Regele trebuie convins". Guvern naţional nu acceptă, fără Brătianu, deci cu jumătate din Partidul Liberal. Moţiunea propusă de Filipescu (acesta părăseşte dezbaterile în timp ce vorbeşte Marghiloman) nu poate fi acceptată: „Mi-aş lega mîinile dacă sînt mîine la putere. Bunul simţ — spune Marghiloman — cere să nu fim încătuşaţi de declaraţii scrise". Acceptă să insiste pe lîngă rege ca să se formeze un guvern de coaliţie care să pregătească ieşirea din neutralitate, astîmpărînd opinia publică.

Aşadar presiuni de peste tot asupra guvernului. Deopotrivă din afară şi din interior. Multă frămîntare în lumea politică românească şi tot astfel şi în sînul guvernului. „Cînd rușii au scoborît de la Maramureş, Sighet spre Baia a fost un fel de răzvrătire în guvern — îşi aminteşte I.G. Duca. Au cerut să se convoace de urgenţă Consiliul de Miniştri şi să intrăm imediat în război. Eram şi eu, o recunosc, printre aceia mai nemulţumiţi de rezistenţa lui Brătianu. Ne-am întîlnit deci la Sinaia, în vila lui Costinescu. Afară, o întunecoasă, rece şi ploioasă zi de toamnă. Discuţia între Brătianu şi noi a fost violentă. La cererea noastră imperativă de intrare în acţiune, el a răspuns printr-un refuz categoric. Am insistat. Costinescu, deşi bolnav, a fost

De la dreapta la stînga: *primul ministru român, I.I.C. Brătianu, Poklewski şi Blondel, miniştrii Rusiei şi, respectiv, Franţei la Bucureşti*

de o energie și de o vehemență neobișnuite. În cele din urmă, Brătianu ne-a declarat categoric că mai bine demisionează decît să urmeze sfatul nostru". Două — ne spune Duca — erau argumentele lui importante. Primul — opoziția regelui, care amenința cu abdicarea (Brătianu avea totuși convingerea că, pînă la urmă, va putea face războiul alături de Antantă, fără să distrugă dinastia). Al doilea consta în faptul că situația militară nu indica deja înfrîngerea Puterilor Centrale. „Nu mă poate impresiona ca pe d-voastră faptul — declarase el — că o sotnie de cazaci a trecut Carpații. Cine-mi spune că mîine nu va fi respinsă?" Dimpotrivă, convingerea lui era că războiul va fi lung și ceasul României n-a bătut încă.

Hotărîrea și siguranța primului ministru impun, calmînd spiritele. Duca ține să scrie că acest Consiliu de Miniștri a influențat toate raporturile sale cu Brătianu: „Strălucita confirmare ce argumentele lui au primit din partea evenimentelor, după cîteva zile chiar, faptul că a văzut singur limpede și că știuse să-și păstreze sîngele rece cînd toți erau influențați de aparențe înșelătoare m-au convins că sînt dator să mă încred în raționamentul și în însușirile lui de om de stat".

Lui Poklewski, I.I.C. Brătianu îi declară că nu îi este cu putință să intre în război imediat. Reține însă propunerea făcută de Sazonov și cere să i se lase timpul necesar pregătirilor. Blondel propune ca Rusia să dea o declarație prin care să-i arate lui Brătianu că o prea lungă ezitare face jocul regelui Carol și amenință avantajele materiale și morale ale intervenției românești.

Dar în locul acestei declarații — cum notează Marghiloman — în după-amiaza zilei de 25 septembrie, guvernului român i se transmite o altă veste: „Știrbey vine la mine la $3^1/_2$ trimis de Brătianu, care, neputînd să mă vază, mă înștiințează că — aseară prin Poklewski și azi direct de la Sazonov — se propune României parte din Transilvania și din Bucovina în schimbul neutralității". Rusia recunoaște drepturile României asupra teritoriilor din Austro-Ungaria locuite de români în schimbul unei neutralități binevoitoare față de ea. Blondel, dezamăgit, scrie lui Delcassé: „N-am putut convinge pe colegul meu și el a început în această după-amiază convorbiri cu dl. Brătianu [Blondel nu știa că aceste convorbiri începuseră mai înainte prin Diamandi la Petrograd] în sensul arătat și aceasta chiar în momentul în care totul părea gata pentru a-l atrage pe rege și cînd opinia publică era decisă să-și impună voința oricum. Regret profund această inițiativă rusă care poate distruge o lucrare atît de greu pregătită..."

La rîndul său, Barclay se arată surprins, neexplicîndu-și cum Rusia, care cu două zile înainte insistase asupra utilității unei prompte cooperări militare a armatei române, „dă astăzi guvernului român o ocazie de a-și amîna hotărîrea".

La 26 septembrie N. Filipescu îl întreabă pe Blondel dacă știe în ce constau noile propuneri rusești. Filipescu auzise de ele, dar nu le cunoștea conținutul. Ministrul Franței îi răspunde că nu este la curent decît cu propunerile legate de cooperarea armatei române. „Înțelegeți — îi spune Filipescu, sporind amărăciunea diplomatului francez, care, evident, cunoștea noile propuneri—că dacă ni se promite în schimbul neutralității noastre ceea ce n-am fi putut cuceri decît cu armele, nu vom avea motive pentru a ne amesteca în luptă".

Două zile mai tîrziu, Blondel scrie: „Eroarea colegului meu rus, care de bună credință a afirmat guvernului său că o intrare în acțiune a României era imposibilă contra voinței regelui, poate avea consecințe grave".

Acordul cu Rusia, care se va și încheia la 1 octombrie, nu se datorează, firește, erorii lui Poklewski. Un mănunchi de factori îl determinaseră. I.I.C. Brătianu știuse să exploateze cu multă abilitate starea de nesiguranță care domnea la Petrograd în legătură cu viitoarea atitudine a României. I.G. Duca merge pînă acolo încît afirmă că „datorim acest tratat regelui Carol. Prezența sa pe tronul României inspira rușilor o așa teamă că pînă în cele din urmă vom merge cu Germania, încît în ziua în care Brătianu le-a propus să le dea în scris că vom rămîne neutri ne-au oferit în schimb tot ceea ce le-am cerut".

Sazonov dezvăluia mai tîrziu și alte cauze. Soarta armelor — spunea el — părea atunci favorabilă rușilor. Nu se simțea nevoia unei intrări a României în război. În 1914, această intrare nu era considerată la Petrograd decît un derivat pasager, un mijloc de dispersiune a forțelor inamice de care rușii se puteau dispensa. Timpul va corecta aceste judecăți. Deocamdată însă diplomația rusă voia să se asigure de neutralitatea României.

Acordul nu s-a realizat fără cunoștința regelui, cum mulți au crezut în epocă. Dimpotrivă, s-a încheiat cu aprobarea lui, dar s-a convenit cu Brătianu ca față de Rusia actul să apară ca săvîrșit fără știrea sa. Dacă evenimentele ar fi făcut posibilă aplicarea acordului, atunci regele și l-ar fi însușit, dacă nu, primul ministru urma să poarte singur răspunderea. În două ocazii deosebite, în Parlament și într-o conferință la Ateneu, I.I.C. Brătianu a ținut să declare că regele Carol I „nu s-ar fi opus niciodată dezvoltării firești a neamului pe care îl conducea".

Acordul cu Rusia, cunoscut și sub numele de „Acordul Sazonov-Diamandi" este, evident, un succes pentru diplomația română. El mai înseamnă ceva: „mărturia indiscutabilă, dovada scrisă că n-am făcut politică de oportunism mercantil — cum nota I.G. Duca — și că de la începutul războiului mondial, cu o viziune limpede a viitorului, ne-am legat soarta de grupul de puteri care trebuia să rămîie învingător și care numai prin biruința lui asigura statelor mici realizarea aspirațiunilor lor naționale".

File din istoria Zairului

ARME DE FOC CONTRA CUPRU ŞI FILDEŞ

VIOREL POPESCU

Interiorul Republicii Zair, ţară situată în centrul Africii şi ocupînd cea mai mare parte a bazinului fluviului Zair (Congo), a rămas necunoscut europenilor pînă la mijlocul secolului XIX, deşi navigatorul portughez Diogo Cão descoperise estuarul fluviului Congo încă din anul 1482. Cele 32 cascade de pe cursul inferior al fluviului au reprezentat tot atîtea obstacole de netrecut, la poarta spre Atlantic a ţării. Explorările lui David Livingstone, Richard, F. Burton, John H. Speke, Georg Schweinfurth, din sec. XIX, au relevat imaginea unor ţinuturi de o frumuseţe şi o bogăţie deosebite.

În perioada sec. XV-XVIII, formaţiunile statale congoleze au cunoscut o deosebită înflorire[1].

[1] La Editura ştiinţifică şi enciclopedică, în colecţia „Pe harta lumii", se află în pregătire lucrarea *Republica Zair* de Viorel Popescu, din care prezentăm fragmentul de mai jos.

Sceptru din lemn cu efigia unui strămoş african

Zairul face parte dintre ţările africane cu cele mai bogate tezaure arheologice. În ultimul deceniu au fost scoase la iveală valoroase mărturii, care demonstrează prezenţa omului pe aceste meleaguri încă din timpuri preistorice. Între acestea, deosebit de interesante şi bine reprezentate sînt descoperirile arheologice din regiunile Kasai şi Shaba. Aici s-au găsit unelte şi arme de piatră, remarcabile prin fineţea retuşului, elemente ale culturilor lupembiană, datînd din jurul anului 7 000 î.e.n., şi tshitoliană, din jurul anului 2 000 î.e.n.

Din păcate, există mai puţine informaţii despre epoca dezvoltării agriculturii şi metalurgiei fierului, două ramuri economice, se pare, intim legate de progresul rapid al populaţiei bantu în Africa Centrală şi australă. Stabilirea populaţiei bantu pe teritoriul actual al Zairului este rezultatul unui îndelungat proces de migraţie. Leagănul celor 350 dialecte bantu, care se vorbesc astăzi, în această parte a continentului, se consideră a fi zona Benue, de pe teritoriul actual al Republicii Fede-

rale Nigeria. Între anii 2500 și 500 î.e.n., această regiune cunoaște un flux masiv de populație neolitică sahariană, împinsă să migreze de condițiile deșertului. Nou-veniții găsesc aici o civilizație neolitică avansată, cunoscătoare a metalurgiei fierului. Cu circa 2 000 ani î.e.n., presiuneademografică determină grupuri de protobantu să părăsească zona Benue și să migreze, în continuare, spre sud. O parte a lor formează în zona savanelor congoleze, la 200 km nord de Kinshasa, nucleul bantu occidental, care se va răspîndi în vestul Congoului, nordul Angolei și în Congo-Brazzaville, îndepărtîndu-i pe pigmei și pe boșimani.

O altă parte din protobantu constituie nucleul bantu oriental, în regiunea lacurilor Kisale și Upemba, de-a lungul rîului Lualaba. Ipoteza nucleului bantu oriental a fost confirmată de săpături arheologice, care au scos la iveală două vaste cimitire ale epocii metalelor din sec. VIII-IX: unul la Sanga, pe malul lacului Kisale, celălalt la Katoto, pe rîul Lualaba, în apropiere de orașul Bukama. Scheletele de la Sanga, foarte asemănătoare celor aparținînd actualei populații luba, bogata colecție de vase din lut originale, diferite de acelea din zilele noastre și, mai ales, numeroasele obiecte prelucrate din aramă și fier, care au fost găsite în urma descoperirilor menționate, aruncă o puternică lumină asupra protoistoriei bantu. Existența unor lingouri de cupru, meșteșugit lucrate în formă de cruce, destinate exportului, adaugă încă un argument concret în sprijinul faptului că Africa Centrală, considerată de unii istorici inaccesibilă și departe de orice curent de civilizație, avea relații comerciale cu exteriorul, într-o epocă cînd Europa Occidentală era ea însăși destul de puțin civilizată.

Dar dacă istoria migrației bantu pare mai ușor de elucidat, mult mai dificilă este reconstituirea perioadei imediat următoare. Existența dialectelor bantu și a celor cel puțin 50 etnii principale constituie rezultatul încrucișării cu tot atîtea alte migrații, a căror cunoaștere va rămîne — probabil pentru vreme îndelungată — în ceața legendelor. Cert este că istoria locală a evoluat într-un intim raport cu condițiile naturale de floră și faună. În zona pădurilor, care acoperă aproape jumătate din suprafața țării, nu s-au putut forma decît societăți de clan. În „oazele" defrișate cu trudă în imensul „deșert" verde, s-au dezvoltat nuclee de cultură, pe care exploratorii din sec. XIX le-au cercetat cu admirație, dar aceste mici societăți umane au rămas, cum s-ar zice, în afara istoriei.

În schimb, zona savanelor a fost deosebit de favorabilă deplasărilor de mare anvergură și constituirii de imperii sau de federații de popoare. „Zona istorică" a Zairului se întinde la sud de marea pădure, mărginită de linia Kasaiului și afluentului său, Sankuru. La cele două puncte extreme ale acestei linii s-au format și cele două nuclee bantu, care vor da naștere primelor regate de pe teritoriul Zairului. Din nucleul bantu occidental s-a constituit cel mai vechi regat (sec. XV) de pe teritoriul Zairului, regatul Congo, iar mai tîrziu, în sec. XVII, s-a desprins regatul Bakuba. Nucleul bantu oriental a dat regatele Luba (sec. XVI) și Lunda (sec. XVII), iar mult mai tîrziu, în a doua jumătate a sec. XIX, regatul Msiri.

O Ioană d'Arc a Africii

Cel mai binecunoscut, datorită contactelor cu europenii, care au adus informații asupra acestei perioade, este regatul Congo. Expansiunea etniei Kongo a avut loc — așa cum reiese din bogatul izvor de istorie al tradiției orale culese în sec. XV — pe baza superiorității armamentului de fier, utilizat împotriva armelor de piatră ale grupurilor ambundu. Regatul Congo s-a dezvoltat, în cea mai mare parte, pe teritoriul actual al Angolei, dar se integrează în contextul evoluției istorice din spațiul zairez, pentru că, mai tîrziu, va fi considerat sîmburele formării unei conștiințe naționale a zairezilor, în lupta lor pentru scuturarea jugului colonial și cucerirea independenței. Structurile politice ale regatului se caracterizau printr-un grad ridicat de centralizare. Guvernatorii provinciilor erau numiți și revocați de către rege, care primea din partea lor, o dată pe an, impozitul perceput de la supuși.

În sec. XVI, regatul furnizează un greu tribut de sclavi Portugaliei, care își întinde treptat tentaculele colonialiste asupra Angolei. Portughezii fac incursiuni în sudul fluviului Zair, de unde se recrutează sclavi pentru coloniile spaniole din America. La gurile fluviului apar tot mai des olandezii, care se află în război cu imperiul spaniol. În 1609, un expediționar olandez ne dă cîteva informații privind comerțul efectuat cu localnicii. Vinde bare de fier, de cîte 25 kg fiecare, și țesături, în schimbul a 300 000 livre [1 livră = 0,453 592 kg] de fildeș (vînătoarea se practica deci pe scară largă), ceea ce îi aduce un profit — spune el — de ordinul a 1 200%! În 1641, olandezii smulg de la portughezi porturile São Tomé și São Paulo de Luanda[1]. Timp de șapte ani, olandezii vor continua explorările urcînd pe cursul fluviului Zair. Dar „conchista" olandeză în Zair nu durează decît șapte ani, portughezii recîștigînd în 1648 São Paulo de Luanda.

Informații interesante asupra acestei perioade furnizează scrierile călugărilor italieni, care își fac apariția aici ca misionari. La 9 septembrie 1645, capucinii sînt primiți la San Salvador de către regele Garcia II Alfonso (1641-1661). Iată ce relatează unul dintre acești călugări, Jean-François, din Roma: „Regele se afla în capela sa. Era îmbrăcat într-un splendid brocart de aur, împodobit cu perle și alte bijuterii; pe cap purta o pălărie, pe care se detașa o coroană regească, executată în întregime din perle uriașe și din giuvaeruri de mare valoare. Era așezat pe un scaun fabricat în maniera țării, acoperit cu catifea roșie și bătut cu ținte aurite".

Procesul de evanghelizare începe într-un ritm extraordinar. Călugărul Jérôme de Montesarchio, sosit în 1648,

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1978.

stă 20 ani la Mbanza Nsundi, parcurgînd în lung şi în lat provinciile Nsundi, Mbata şi Mpangu, toate situate pe teritoriul actual al ţării. El declară apoi că, în acest răstimp, a oficiat 100 000 botezuri.

În 1665, regele congolez Antonio I Alfonso (1662-1665) refuză portughezilor dreptul de prospectări miniere în cuprinsul regatului Congo, acordat de tatăl său, Garcia II. Însă superioritatea armelor de foc îşi spune cuvîntul: portughezii îl înfrîng pe Antonio în bătălia de la Ambuila, din 25 octombrie 1665, care marchează apusul regatului Congo. Capul suveranului ucis este adus la Luanda şi depus într-un mausoleu, care poate fi vizitat şi azi. Regatul Congo se destramă în mai multe principate rivale. Tentativele ulterioare de a le reunifica şi de a reinstaura puterea regelui eşuează.

Istoria şi legenda pomenesc despre o tînără congoleză, fondatoarea unei religii sincretice naţionale şi creştine. Doi călugări capucini italieni, Bernardo de Gallo şi Lorenzzo de Lucca, relatează cu lux de amănunte extraordinara sa poveste. În anul 1704, Dona Beatrice, pe numele ei adevărat Chimpa Vinta, în vîrstă de numai 22 ani, declară că „Sfîntul Anton s-a reîncarnat în trupul ei". Bernardo de Gallo scrie: „Ea încuraja pe negri să fie mulţumiţi, căci ei înşişi aveau sfinţi, ca şi noi (albii) pe ai noştri... Se arăta duşmana viciilor, superstiţiilor, a fetişurilor şi a altor asemenea lucruri. Aceste demonstraţii împotriva viciilor şi a obiectelor care slujeau ca fetiş au făcut ca negrii ignoranţi să considere că e vorba de o sfîntă... Aproape întreg regatul a aderat la secta antoniană..."

Precum legendara Ioana d'Arc, Dona Beatrice, animată de o credinţă sinceră, a vrut să-l readucă pe suveran — Pedro IV — în Capitală, la San Salvador, unde acesta fusese întronat oficial în 1696, dar refuza să-şi stabilească reşedinţa, oraşul fiind abandonat de circa 20 ani. Din nefericire, virtutea eroinei africane a fost mai puţin trainică decît aceea a fecioarei din Orléans. Sedusă de unul dintre „îngerii săi păzitori" pe nume „Sfîntul João", a fost descoperită în pădure alăptîndu-şi copilul. Această sfidare a demnităţii de „sfîntă" i-a atras condamnarea şi arderea pe rug în 1706.

Abia în anul 1709, Pedro IV se reîntoarce în Capitală, fiind recunoscut de principii din Congo, dar autoritatea regală slăbeşte din ce în ce mai mult.

Regele Msiri şi vînătorii de elefanţi

Regatul Bakuba este fondat de Chamba Bolongongo, numit şi Shyam Mbula Ngoong care a domnit la începutul sec. XVII. El introduce culturile de porumb şi tutun, îi învaţă pe supuşii săi ţesutul rafiei şi sculptura şi tot el, se pare, interzice folosirea cuţitului de luptă (şişului) şi instituie serviciul militar. O trăsătură particulară pentru această zonă este că aici suveranii au avut la curtea lor un protector al tradiţiilor orale, *moaridi*, un fel de Mecena al artiştilor de pe continentul negru. Dealtfel în această vreme arta sculpturii şi a decoraţiei atinge un nivel remarcabil.

Imperiul Luba, în partea centrală a regiunii, creat la începutul sec. XVI, de grupurile Songye, conduse de un imigrant, Kongolo, este un imperiu centralizat, care permite regelui să destituie pe şefii provinciilor. Kongolo moare ucis de un nepot al său, Ilunga Mbili. Dealtfel luptele fratricide marchează existenţa regatului pînă la sfîrşitul sec. XVII. Apoi, sub domnia lui Kumwimbu Ngombe, imperiul cunoaşte apogeul dezvoltării sale, extinzîndu-şi hotarele pînă la malurile apusene ale lacului Tanganyika.

Numele imperiului Lunda, care înseamnă „prietenie", este dat în a doua jumătate a sec. XVI unor şefi bungu instalaţi în sud-estul regiunii Shaba. În structura politică Lunda, satul, ca entitate de bază, este condus de un consiliu de bătrîni şi un şef, funcţie care se moşteneşte în linie maternă. Şeful satului nu poate fi destituit decît de rege, investit, potrivit credinţei tradiţionale cu puteri supranaturale. Imperiul Lunda cunoaşte o mare expansiune geopolitică, datorită superiorităţii şi adaptabilităţii sistemului său de guvernare.

În sec. XVII, grupurile balunda practică cu regularitate comerţul, oferind sclavi, sare, fildeş şi bare de cupru, în schimbul mărfurilor aduse de negustătorii arabi, veniţi din Zanzibar. Imperiul Lunda serveşte de placă turnantă pentru schimburile economice din zonă, anticipînd, într-un fel, însemnătatea pe care întreaga regiune Katanga o va avea pentru Zairul sec. XX.

Regatul Msiri reprezintă un alt episod în istoria provinciilor Zairului. Msiri este fiul unui şef de caravană, aparţinînd marelui trib Wa Nyamwezi, din vestul lacului Tanganyika, care a stabilit intense legături comerciale cu arabii de pe malurile de est. Sesizînd importanţa economică a regiunii dintre Lualaba şi Tanganyika, unde se găseau din abundenţă fildeş, cupru şi sclavi, Msiri obţine de la tatăl său, în 1858, autorizaţia să rămînă cu cîteva zeci de războinici Nyamwezi — numiţi ulterior Ba Yeke, adică „vînători de elefanţi" — în slujba şefului Katanga. Acesta din urmă controla, la un moment dat, un mare număr de şefi de trib, dar, spre bătrîneţe, puterea sa încetează de a se mai face simţită. Msiri restabileşte autoritatea acestuia cu forţa războinicilor săi, Ba Yeke, devenind curînd atît de puternic, încît înfrînge mai multe căpetenii balunda. Pentru a reprima orice alte tendinţe de nesupunere, Msiri ia ca prizonieri pe fiii şi fiicele şefilor învinşi, avertizîndu-i că, în cazul unei noi răzvrătiri, progeniturile lor vor fi ucise. În acest fel, este instaurată pacea în Shaba, iar Katanga se bucură din nou de ascultare deplină. Ordinea fiind restabilită pe un întins teritoriu, de la Lubumbashi la Kolwezi, Msiri îşi dă seama de forţa armatei sale şi de teama pe care aceasta o inspira comunităţilor din Shaba. El

profită de bătrînețea lui Katanga și e proclamă *mwami* (rege). Curtea noului imperiu este in talată la Bunkeya, așezare puternic fortificată, construită pe o colină, de unde cele mai însemnate mișcări de trupe pot fi observate cu ochiul liber, pe o rază de 50 km.

Regatul Msiri prosperă rapid. Încă de pe vremea lui Katanga, localnicii cunoșteau și exploatau importante zăcăminte de cupru. La acea dată, păturile avute foloseau ca mijloc de plată — mai ales pentru procurarea armelor de foc, de la negustătorii arabi și europeni — vestitele lingouri din cupru, lucrate de fierari.

M iri modernizează metodele de prelucrare a metalului roșu prin introducerea sistemului de ventilație mecanică, care va contribui la creșterea cantitativă și calitativă a producției. El angajează numeroși Ba Yeke ca topitori, care se ocupă cu fabricarea sîrmelor de cupru, în locul lingourilor. Caravanele regelui, încărcate cu sclavi, fildeș și cupru, vor de chide o importantă rută comercială spre Angola. Firește, o asemenea ur ă de bogății atrage atenția europenilor, îndeo ebi englezilor și belgienilor. Aceștia din urmă, la început aparent curtenitori, devin agresivi după a treia întîlnire cu Msiri, căruia îi revendică teritoriul Shabei, ca o datorie morală pentru cadourile primite. În fața presiunilor străine, imperiul, deși este sprijinit de o puternică aristocrație militară, nu va mai rezista mult; un mercenar al belgienilor, căpitanul Bodson, îl ucide pe Msiri. Urmează un lanț nesfîrșit de asasinate, în care pier uccesorii la tron și statul major al războinicilor Ba Yeke. Fostul regat al lui M iri își reia numele de Katanga. Localitatea Bunkeya, care număra, la un moment dat, o populație de 10 000 oameni, redevine un mic sat. Se deschid porțile îndelungatei și însîngeratei istorii a stăpînirii și opresiunii coloniale.

Simpozion româno — vest-german de istorie și arheologie

Între 25 și 28 noiembrie 1980, Muzeul județean de istorie din Piatra Neamț și Institutul de istorie și arheologie „A.D. Xenopol" din Iași au fost gazdele unei prestigioase manifestări științifice organizate sub egida Secției de istorie și arheologie a Academiei de științe sociale și politice a R.S. România și a Institutului de pre- și protoistorie al Universității din Saarbrücken, R.F. Germania, simpozion cu titlul generic Civilizația geto-dacică în context european, temă complexă care a permis autorilor comunicărilor o cuprindere exhaustivă a civilizației geto-dacice în conexiunile ei cu civilizațiile altor popoare ale antichității.

În cuvîntul de salut adresate la Piatra Neamț de prof. dr. doc. Mircea Petrescu-Dîmbovița, directorul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol" din Iași și prof. dr. Rolf Hachmann, directorul Institutului mai sus menționat din Saarbrücken, s-a subliniat că această manifestare științifică se înscrie în seria colaborărilor fructuoase de mai mulți ani dintre acest Institut din Republica Federală Germania și arheologii români.

În comunicările lor, participanții români au tratat teme variate privitoare la repartiția teritorială și particularitățile grupurilor culturale geto-dacice din sec. VII-III î.e.n. din spațiul carpato-ponto-dunărean și regiunile vecine (dr. Alexandru Vulpe), modul în care istoria geto-dacilor se reflectă în izvoarele scrise ale antichității și concordanța acestora cu datele arheologice (dr. Vladimir Ilieșcu), contribuția elementelor celtice din La Tène la dezvoltarea civilizației dacice din perioada ei de maximă înflorire din sec. I î.e.n.-I e.n. (dr. Vlad Zirra) și cultura Poienești-Lukașevka (170-70 î.e.n.) din jumătatea de nord a Moldovei (dr. Mircea Babeș).

O serie de comunicări s-au referit la politica statului dac din vremea lui Burebista și pînă la Decebal, în contextul expansiunii romane la Dunărea de Jos (prof. dr. Hadrian Daicoviciu), condițiile istorice ale circulației monetare din Dacia preromană (dr. Constantin Preda), mormîntul princiar tumular dacic de la Cugir din sec. I î.e.n. (Florin Medeleț), precum și la unele aspecte ale religiei geto-dacilor și legăturile acestora cu lumea greacă, celtică și romană (dr. Silviu Sanie).

După o vizită la Muzeul de istorie din Roman, unde participanții au fost prezentați de Vasile Ursache bogatul material arheologic descoperit în așezarea dacică de la Brad[1] din sec. IV î.e.n.-I e.n. și, de aici, la cetatea dacică de la Cotnari din sec. V-III î.e.n., unde s-au dat ample explicații de Adrian C. Florescu asupra uneia din cele mai ingenioase fortificații, conservată parțial, din antichitatea geto-dacică[2], lucrările simpozionului au fost reluate la Iași, în sala bibliotecii Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol".

În această ultimă zi a sesiunii, specialiștii români s-au ocupat de formațiunile teritoriale ale dacilor liberi la est de Carpați, din sec. II-III e.n., și de relațiile acestora cu Imperiul roman (Ion Ioniță), precum și de cultura tumulilor carpatici din sec. III e.n. din jumătatea de nord a Moldovei (dr. N. Mihăilescu Bîrliba și N. Mirițoiu), prin care se atestă legături între dacii liberi și unele grupuri de populație germanică.

La rîndul lor, participanții germani la simpozion au prezentat teme de mare interes pentru relațiile populațiilor celtice sau germanice cu dacii. Astfel, în cele două comunicări asupra uneia din piesele de referință ale artei antice — cazanul de la Gundestrup din Danemarca[3] — prof. dr. Rolf Hachmann, pe baza unei minuțioase analize tehnice, stilistice și iconografice, a scos în evidență caracterul celtic al acestei piese, produsă de patru meșteri în Gallia Narbonensis, în intervalul dintre secolele III-I î.e.n., precum și unele elemente comune de iconografie întîlnite de la Atlantic și pînă în regiunea pontică, inclusiv Dacia, (îndeosebi descoperirile de la Cioara și Surcea din Transilvania), explicabile, după autor, prin sursa comună celtistică. În continuare, dr. Alfred Haffner, director la Rheinisches Landesmuseum din Trier, a prezentat, în mod foarte detaliat, reconstituirea carelor celtice de luptă cu două roți, pe baza descoperirilor din necropolele din La Tène-ul timpuriu din Franța și pînă în România inclusiv.

Unele elemente ale raporturilor dintre goți și populația autohtonă dacică, cu privire specială asupra culturii Sîntana de Mureș-Cernciahov, din sec. IV e.n. au fost analizate de prof. dr. Volker Bierbrauer de la Universitatea din Bonn, care, printre altele, a luat în considerație necropolele de la Tîrgșor, Lețcani, Sîntana de Mureș și Independența, de pe teritoriul României, fărînd interesante observații de ordin cronologic, cultural și etnic asupra acestei culturi. Observații similare au fost făcute și de prof. dr. Frauke Stein de la Universitatea din Saarbrücken, pe baza studierii obiectelor de port și a riturilor funerare din cadrul aceleiași culturi.

Schimbul viu de opinii ce a însoțit fiecare comunicare, dialogul amplu dintre specialiștii români și vest-germani, a dus la aprofundarea unor importante probleme de istorie veche europeană, probînd o dată mai mult utilitatea unor asemenea schimburi de opinii purtate în domeniul științei istorice.

Prof. dr. doc. M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA

[1-3] *Mayazin istoric*, nr. 1/1981; 2/1977; 9/1976.

Al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice

ÎNVĂŢĂMÎNTUL ŞI ISTORIA

Ce loc trebuie să ocupe istoria în cadrul învăţămîntului actual? Ce rol trebuie să joace ea în contextul profundelor transformări şi mutaţii social-politice şi ale spectaculoasei revoluţii tehnico-ştiinţifice, pe care le cunoaşte lumea veacului XX?

Continuăm publicarea în acest număr[1] a răspunsurilor primite la întrebările de mai sus de la participanţi de seamă la cel de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice, desfăşurat în capitala ţării noastre în august 1980.

Prof. DOMENICO DEMARCO, Italia, membru al Comitetului internaţional de ştiinţe istorice:

Noile generaţii se interesează de faptele istorice. Aş spune chiar mai mult. În toate formele de învăţămînt, nivelul de dezvoltare atins de o ştiinţă este examinat în termeni de formaţie istorică. De exemplu, în disciplinele economice — pe care le cunosc cel mai bine — toţi savanţii (şi elevii, de asemenea) sînt interesaţi de ceea ce aş numi „istorism".

Prof. dr. VIKTOR IVANOVICI BUGANOV, director-adjunct al Institutului de istorie al Academiei de ştiinţe a U.R.S.S.:

Istoria joacă un rol important în formarea noilor generaţii, în înţelegerea corectă de către ele a trecutului popoarelor lor, a omenirii, în ansamblul ei, a perspectivelor de dezvoltare în viitor şi, în felul acesta, a sarcinilor şi obligaţiilor lor, ca cetăţeni ai ţării respective şi ai comunităţii mondiale. Este foarte important ca tineretul să fie educat în spiritul respectului faţă de istoria şi cultura altor popoare.

Prof. BRUCE MANSFILD, Universitatea Macquarie, Australia:

Am urmărit dezbaterile congresului cu privire la „locul şi rolul învăţămîntului istoric". Au fost expuse puncte de vedere absolut contradictorii. Unii au scos în evidenţă autonomia profesională a profesorului, care trebuie să-şi ia răspunderea pentru ceea ce predă în clasă. Alţii au pus accentul pe „misiunea profesorului" de a insufla idei valoroase, de exemplu dragostea de pace. Cred că, deşi este esenţial pentru fiecare profesor să aibă o gîndire sănătoasă, pe care să o promoveze, clasa este sfera sa personală de responsabilitate, iar răspunderea se referă în primul rînd la subiectul pe care-l predă — istoria —, ideile sale valoroase ajungînd la elevi ca un produs auxiliar.

Prof. dr. SH. NATSAGDORJ, director al Institutului de istorie al Academiei de ştiinţe a Republicii Populare Mongole:

Rolul şi contribuţia istoriei în formarea noii generaţii sînt foarte importante. Nu întîmplător, congresul de la Bucureşti a înscris, printre marile sale probleme, şi pe aceea privind predarea istoriei în şcoală. Aş spune că dintre toate disciplinele predate cea mai importantă este istoria, pentru că orice ţi-ai dori să devii, în primul rînd trebuie să devii om, iar pentru asta trebuie să ştii istorie, să te educi prin lecţiile ei. Aici trebuie să se manifeste obolul profesorului de istorie.

Prof.dr. HORACIO ARANGUIZ, director al Institutului de istorie al Universităţii catolice din Chile:

Nu încape îndoială că istoria, fie ea naţională sau universală, reprezintă o disciplină fundamentală în învăţămîntul şcolar, elementar sau secundar. În ţara mea, conform cu planurile şi programele de învăţămînt elementar, această ştiinţă ocupă un rol vital în formarea tinerilor, ea contribuie la crearea bagajului cultural total pe care trebuie să-l posede un elev.

Prof. dr. MICHEL MOLLAT, membru în Comitetul central al Societăţii franceze de geografie, preşedintele Comisiei de antichităţi naţionale şi de istorie medievală a Centrului naţional de cercetări ştiinţifice, preşedintele Societăţii internaţionale de istorie maritimă:

Semnificaţia istoriei în învăţămînt are valori multiple. Ea serveşte la dobîndirea conştiinţei de sine de către personalitatea colectivă; vedem astfel cîtă importanţă are istoria pentru tinerele naţiuni care aspiră către independenţă. Pe un plan mai elevat, ea stimulează personalitatea individului în sînul grupului din care face parte. Astfel, istoria pune în evidenţă faptul că orice persoană se situează la întretăierea a două lumi: una verticală, cealaltă orizontală:

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1981.

individul a primit moştenirea unei culturi pe care, la rîndul lui, e dator să o transmită mai departe. Nimeni nu trăieşte izolat, legături reciproce există între el şi contemporani. Acest lucru este pus în evidenţă de istorie la toate nivelurile.

Dr. WALE OYEMAKINDE, de la Universitatea din Ibadan, Republica Federală Nigeria:

Cunoscînd procesul de devenire prin care am trecut, vom fi în stare să privim atît prezentul cît şi viitorul ca nişte oameni luminaţi. Deşi evenimentele nu se succed niciodată în forme identice, cunoaşterea celor deja întîmplate ne poate ajuta să nu repetăm vechile greşeli. Istoria trezeşte în tînăra generaţie simţul mîndriei faţă de propriile origini, dorinţa de a contribui, efectiv, la înălţarea civilizaţiei respective.

Prof. STEPHEN FISCHER-GALAŢI, director al Centrului de studii slave şi est-europene de la Universitatea din Colorado, S.U.A., editor al publicaţiilor East European Quarterly şi East European Monographs:

Istoria ar trebui să-i facă pe cei ce o studiază să-şi dea seama de locul pe care-l ocupă în lumea contemporană, atît în raport cu perioadele anterioare, mai semnificative, cît şi cu viaţa lor viitoare. În mod regretabil, li se oferă studenţilor prezentări cronologice şi faptice, de cele mai multe ori lipsite de perspectivă, obiectivitate şi idei.

Prof. DONNCHADZ O'CORRÁN, de la Universitatea Cork, Republica Irlanda:

Istoria este pe cît de esenţială, pe atît de periculoasă, în orice sistem educaţional. Onestitatea şi integritatea în predarea istoriei naţionale şi universale sînt două trăsături absolut necesare.

GUSTAV MÖRNER, profesor de istoria Americii Latine la Universitatea din Stockholm, director al Institutului de studii latino-americane din Stockholm, vicepreşedinte al Asociaţiei istoricilor latino-americanişti din Europa:

Istoria se predă în multiple feluri în diferite ţări. Cunosc cîte ceva despre Statele Unite. Există acolo un fel de şcoală elementară cu două trepte *(junior*[1] şi *senior*[2] *school)*, pentru adolescenţi. Disciplina istorică care se predă este concentrată foarte mult pe probleme de istorie naţională, pe momentele ei mari şi pe foarte multe elemente despre evoluţia constituţională legală. Se învaţă foarte mult pe dinafară. În ţara mea, Suedia, lucrurile se petrec puţin diferit. Noi punem un accent mult mai mare pe dezvoltarea socială a ţării, a istoriei indivizilor anonimi, ca să spun aşa, şi poate un accent prea mare pe istoria mai recentă. Cred că am sărit peste ceva. Cred că este necesar să extindem perspectiva dincolo de ultimii 100 ani, tocmai în scopul sublinierii continuităţii — aşa cum înţeleg că se procedează în ţara dv. Doresc să menţionez în acest sens că am văzut întîmplător cîteva filme documentare care ar fi putut fi recomandate şi participanţilor la congres, deşi nu erau destinate acestora. Evident aceste documente erau pregătite pentru publicul român şi textul era numai în limba română. Am avut un prieten român care ne-a ajutat să traducem cîte ceva. Erau despre vremea dacilor, a conducătorului lor, Burebista, tratau mai multe momente ale istoriei timpurii a românilor. Din punct de vedere tehnic, aceste documentare erau perfecte: peisaje frumoase, hărţi, ilustraţii cu obiecte din comuna primitivă ş.a. Cred că acesta este un lucru într-adevăr important. În epoca noastră, televiziunea, de exemplu, este un minunat mijloc de pătrundere a cunoştinţelor istorice în mase.

[1] Cls. VII-IX.
[2] Cls. IX-XII.

Prof. univ. dr. doc. TITU GEORGESCU, prorector al Universităţii din Bucureşti:

Dezbaterile la Congresul internaţional de ştiinţe istorice au fost bogate în aprecieri, în aserţiuni, concepte privind istoria şi învăţămîntul. Multe luări de cuvînt au fost la obiect, iar cîteva au dovedit o înţelegere nouă, reclamată de epocă, a învăţării istoriei.

Învăţămîntul are între componentele fundamentale şi studiul istoriei nu ca o materie în tabloul didactic îngust, ci ca o expresie intrinsecă a ceea ce numim şcoală şi funcţiile sale formative, creatoare, novatoare. Socot că această clepsidră a memoriei omenirii, care este istoria, trebuie aşezată astfel încît din trecut să decantăm necontenit valori pentru prezent şi viitor.

Cunoaşterea trecutului istoric prin mijlocirea învăţămîntului înlesneşte generaţiilor tinere contemporane să se identifice cu dinamica transformărilor şi înnoirilor necesare mersului înainte al societăţii. Tînărul care se pregăteşte azi în şcoli este maturul de la începutul mileniului trei, cînd mutaţiile în structurile societăţii implică redimensionări fundamentale — economice, tehnice, ştiinţifice — care laolaltă, pe lîngă progres, pot crea alienări sociale şi morale imprevizibile. Prezervarea condiţiei umane este condiţionată mai mult ca oricînd de cultură, în cadrul acesteia de conştiinţa istoriei, a devenirii omenirii, a popoarelor, a propriei naţiuni, a diferitelor forţe materiale şi politice, spirituale, în propulsarea civilizaţiei. Cu o asemenea gîndire despre locul istoriei în şcoală, tînărul nu mai devine un înregistrator de date, evenimente, fapte, ci un subiect activ, cu un ax de comportament ce nu-l poate arunca în extreme îngust tehniciste sau minor politice. Problemele fundamentale ale istoriei obligă la studiul sensului istoriei, al proceselor istorice, sigur, nu lipsite de concretete.

Am convingerea că învăţarea istoriei astfel dă o mai mare consistenţă responsabilităţii pentru actele prezente. Un adevărat om instruit, indiferent de funcţia sa tehnică, ştiinţifică sau politică, este acela care are şi conştiinţa locului actelor sale de muncă, de creaţie, în evoluţia istorică a colectivităţii umane a poporului său şi a lumii.

Interviuri realizate de:
Cristian POPIŞTEANU, Florentina DOLGHIN, Ana Maria ŞERBĂNESCU, Ioana URSU, Valeriu BUDURU, Ioan LĂCUSTĂ

INSCRIPȚIILE RUPESTRE DE LA CASIAN

TITUS N. CERGĂU

STRĂVECHI PĂMÎNT ROMÂNESC, leagăn al geto-dacilor „cei mai drepți și cei mai cinstiți dintre toți tracii" — cum îi numea Herodot —, Dobrogea evocă prin diferitele numiri geografice cîte un moment din istoria sa străveche.

Iată ce se spune într-o legendă care circula cu decenii în urmă prin părțile actualei comune Casian, legendă ce aruncă o nouă lumină asupra trecutului istoric al localității.

„Cu mult înainte de năvălirea turcilor în Dobrogea noastră [în sec. XIV], un dician[1] înstărit de aici, din Șerimet [numele vechi al comunei Casian] avea o turmă de oi, păzită de un cioban pe nume Casiu, căruia oamenii îi ziceau Caşu, pentru că dibăcea cel mai bun caș; cu el vindeca bolnavii, de aceea îi mersese vestea, oamenii numindu-l și Sănătosul. Ciobanul ăsta minunat avea un ciomag cu care scria pe pietre și unde scurma cu el, țîșnea apa ca lacrima din pămînt; așa a făcut izvorul care coboară de sub peștera de la Gura Dobrogei, ce curge în pîrîul Visterna.

Mai spuneau bătrînii că ciobanul Caşu citea și în stele, de unde aflase că ne vor călca păgînii. Și așa s-a și petrecut, căci la vremea cînd ciobanul sărise peste suta de ani, au năvălit turcii și i-au luat oile dicianului. Caşu a prins de veste și s-a pitulat, intrînd pe brînci într-o peșteră prăbușită din fosta pădure de pe malul rîului. În nopțile fără lună ieșea din ascunzătoare și se întîlnea cu schimnicul Mitran, care-și avea adăpostul în peștera, atunci fără nume, de lîngă Gura Dobrogei.

Cînd s-a potolit urgia turcilor și s-au mai înțeles cu românii noștri, Caşu și Mitran vindecau cu buruieni pe toți suferinzii, români și turci. Mitran era mai bătrîn decît Caşu, așa că într-o zi doi turci l-au găsit mort în peștera lui, și de atunci i-au zis peștera La Adam, adam însemnînd om, în limba turcilor.

La cîteva zile, niște ploi mari au umflat apele rîului, îltoarea apei l-a luat pe Caşu și de la numele lui și-a luat numele și rîul, de i se spune Casimcea. Și așa s-au sfîrșit Caşu de la Șerimet și Mitran din peștera La Adam și n-au mai rămas de la ei decît numele satului, al rîului și al peșterii".

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1978.

Aceasta este legenda. Ce spun însă dovezile arheologice?

ÎN APROPIERE DE SATUL CASIAN, pe panta împădurită a văii rîului Casimcea au fost descoperite, cu mai multe decenii în urmă, două inscripții grecești, din epoca romană. În analiza făcută asupra lor, Vasile Pârvan conchidea că cele două inscripții de la Șerimet sînt „borne de hotar". Totodată, marele savant nu excludea posibilitatea ca peșterile din apropierea locului descoperirii celor două inscripții să fi servit ca loc de adorare a zeului Casios.

Analizînd amintitele borne de hotar încă din 1953-1954, pe cînd dirija șantierul arheologic de la Tariverde, prof. univ. Radu Vulpe făcea constatarea că între aceste „borne" și cele găsite frecvent în Dobrogea exista o serie de deosebiri: nici una din celelalte borne nu e scrisă în grecește; ele sînt de obicei așezate în locuri cît mai vizibile, nu aproape ascunse, ca acelea de la Șerimet; în sfîrșit, distanțele dintre ele nu sînt atît de mici, de nici 200 m, ca în cazul respectiv.

În concluzie, inscripțiile de la Șerimet au un caracter religios, „ele se referă la un loc de cult și acest loc de cult constituia sanctuarul zeului Casios".

În 1956, acestor descoperiri venea să li se adauge o alta, anume identificarea de către C. Nicolaescu-Plopșor, în peștera La Adam, a două basoreliefuri și a două piedestale cu inscripții în limba greacă dedicate zeului Mithra. Deci, peștera La Adam constituise cîndva, în sec. II-III, cînd cultul acestui zeu de origine asiatică înflorise în Imperiul roman, un locaș de cult destinat lui Mithra. Casios, zeu al munților (înălțimilor) și al focului (ori luminii) era și el de origine asiatică, pro enind din Siria. Este, deci, foarte probabil că ambele religii fuseseră aduse de oștenii de origine orientală din armata lui Traian și apoi căpătaseră o largă răspîndire pe teritoriul Daciei, pătrunzînd în tradiția orală a locului.

Coincidențele Casios-Caşu, Mithra-Mitran, peștera La Adam sanctuarul zeului Mithra îndeamnă la o cercetare aprofundată și — de ce nu? — la relevarea unor străvechi tradiții.

PE URMELE UNUI TEZAUR

Dr. docent BUCUR MITREA

Este posibil, deci, ca printr-o cercetare minuţioasă, o coroborare perfectă a datelor de care dispunem, să putem reconstitui itinerarul unui tezaur. Exemplul cel mai sugestiv ne-a fost oferit relativ recent (1969) de învăţatul francez Henri Seyrig. Pe baza unei profunde şi amănunţite analize, el a demonstrat că un număr de 206 monede de aur ajunse în oraşul vest-german Frankfurt pe Main şi descrise într-un catalog din 1903 al unei case de licitaţii de monede fără să li se indice proveniența, au făcut parte dintr-un tezaur descoperit la Anadol, lîngă Reni (U.R.S.S) în 1895, adăugîndu-se celor 979 stateri elenistici de aur care se păstraseră din respectivul tezaur. În urma studiului menţionat, numărul monedelor de aur pe care le-a conţinut acel tezaur a crescut, astfel, la 1 185 exemplare.

Încurajat de rezultatele obţinute de învăţatul francez şi folosind pînă la un punct experienţa lui am pornit, la rîndul meu, pe urmele unui tezaur.

Punctul de pornire mi-a fost sugerat de unele informaţii cuprinse într-un studiu al unui numismat austriac, Leon Ruzicka. El a desfăşurat o activitate economică în România în anii dinaintea şi de după primul război mondial. Cu acel prilej, şi-a înjghebat o frumoasă şi bogată colecţie de monede antice strînse în special din ţara noastră. Multe din descrierile monedelor ajunse în colecţia sa au fost publicate în diferite reviste de specialitate din străinătate. Printre altele, în 1923, a descris într-o revistă germană, *Blätter für Münzfreunde*, un tezaur format din 44 siliquae (monede romane de argint, din secolul IV e.n.). Descoperirea s-a efectuat undeva în Dobrogea. În articolul respectiv, Ruzicka a menţionat şi un alt tezaur, care conţinea acelaşi tip de monede şi care ar fi ajuns în posesia lui A. Missong, la Viena. Locul de descoperire nu era indicat, dar în concluziile sale Ruzicka arăta că nu crede că se înşeală, afirmînd că tezaurul aflat în posesia lui Missong ar fi provenit tot din România.

La baza acestei afirmaţii se afla o vastă şi îndelungată experienţă pe care Ruzicka o avea în acest domeniu. El se îndeletnicea, printre altele, cu achiziţionarea — prin mijlocirea anticarilor din Bucureşti şi Constanţa — a celor mai importante descoperiri monetare din ţară. Cea mai mare căutare o aveau monedele care apăreau pentru prima oară, deoarece aduceau informaţii noi, despre momente istorice neştiute sau mai puţin cunoscute. Ele reprezentau şi o investiţie rentabilă pentru colecţionari. Mare valoare aveau, de asemenea, monedele rare, existente în puţine exemplare în colecţii.

Pentru a şti ce monede anume prezintă interes la achiziţionare, Ruzicka era, aşadar, obligat să posede vaste cunoştinţe numismatice. Ani în şir, în colecţiile sale au intrat importante loturi monetare. Trebuie să adăugăm imediat, că, spre cinstea lui, şi spre deosebire de alţi „colecţionari" achizitori, numismatul austriac a publicat, sub diferite forme şi în felurite reviste de specialitate, descrierea celor mai importante documente monetare ce i-au încăput pe mînă. Ele formează şi azi lucrări de referinţă pentru cercetătorii din acest domeniu.

Iată de ce am considerat că afirmaţia sa privind un vechi tezaur achiziţionat de dr. A. Missong constituia un punct de plecare pentru cercetări ulterioare. O problemă deosebit de dificilă a fost descoperirea acelui studiu al lui Missong, menţionat de Ruzicka

În imagine: *monede imperiale romane din sec. IV e.n.*

Tezaurele monetare antice sînt izvoare istorice de primă importanţă. Ele ne ajută să reconstituim, cu migală şi trudă, diferite momente ale istoriei noastre vechi, îşi aduc contribuţia la înţelegerea vieţii social-economice şi, prin intermediul lor, uneori reuşim să elucidăm aspecte de istorie politică şi militară.

În trecut, un număr apreciabil din aceste descoperiri au luat drumul străinătăţii. Ceea ce e mai grav este faptul că multe tezaure s-au pierdut înainte ca un specialist să le fi putut examina şi nota conţinutul. În felul acesta, nu o dată, istoria noastră veche s-a văzut frustrată de importante documente ce privesc trecutul acestui pămînt. Din fericire, nu în toate cazurile trebuie să considerăm descoperirile respective ca definitiv şi iremediabil pierdute. Multe tezaure monetare au ajuns, prin mijlocirea diferiţilor intermediari, în centre economice şi culturale, unde au sfîrşit prin a intra în posesiunea unor colecţionari sau în Cabinetele numismatice ale marilor metropole europene.

şi publicat în revista *Wiener Numismatische Monatshefte*, în anul 1868. Publicaţia fiind de pură specialitate, nu se afla în nici una din bibliotecile publice din Bucureşti. Ca atare pentru consultarea ei a fost nevoie de o copie din străinătate. Titlul comunicării lui Missong *Descoperire de siliquae romane din anii 360-367* nu lăsa să se întrevadă nimic în legătură cu România. Textul însă preciza că „prin mijlocirea unui negustor de la Dunărea de Jos, dar nu din regiunile austriace [să nu uităm că în 1868 Imperiul austro-ungar se întindea pînă la Carpaţi] mi s-a oferit [lui Missong — n. *B.M.*] spre cumpărare un număr de cinci siliquae: două de la Constantius II, una de la Iovian şi două de la Valentinian I".

Monedele de argint la care ne referim erau destul de rare şi, ca atare, aveau o dublă valoare, ştiinţifică şi materială. De aceea, numismatul bun cunoscător în materie, căci lucra la cabinetul numismatic vienez — aşa cum arată în articolul său — a insistat pentru a vedea dacă nu cumva negustorul de la Dunărea de Jos mai avea şi alte monede din epoca respectivă. Într-adevăr, cele cinci monede oferite iniţial nu erau decît o „mostră", un pretext pentru tratative. Finalmente, negustorul i-a mai oferit spre vînzare 95 monede — deci, în total, o sută de siliquae de argint.

Toate erau emise de către aceiaşi împăraţi romani din a doua jumătate a sec. IV; şi erau repartizate astfel: Constantius II — 9; Iulian Apostatul — 3; Iovian — 6; Valentinian I — 22; Valens — 50; Procopius — 9 şi Graţian — 1. Dintre toate monedele de mai sus, cele ale lui Procopius, uzurpator care a domnit doar vreo opt luni, sînt printre cele mai preţioase, distingîndu-se atît prin raritate, cît şi prin buna lor conservare.

Cu toate insistenţele, Missong nu a mai putut obţine şi alte detalii în legătură cu monedele. „Din păcate — nota el — informaţiile privind proveniența descoperirii, localitatea precisă, împrejurările în care s-au păstrat sau mai curînd au fost îngropate, precum şi numărul lor total nu au putut fi obţinute de la acest negustor".

S-ar părea, deci, că vălul ce acoperă înţelegerea celor două părţi nu ne lasă nici o posibilitate de a merge mai departe. Şi totuşi... în cuprinsul textului menţionat, redactat cu atîta grijă, spre a nu avea ceva de suferit negustorul care aducea preţioasele documente monetare, se află strecurate două importante indicaţii. Prima este de natură geografică. Ni se precizează că negustorul vine de la „Dunărea de Jos", dar nu din teritoriul austro-ungar din acea vreme. În această situaţie rămîn doar două posibilităţi. România sau regiunile nordice ale Bulgariei. A doua indicaţie constă în faptul că acelaşi negustor i-a oferit lui A. Missong, printre altele, şi „trei monede barbare de argint de tip Filip II al Macedoniei precum şi un număr de aspri turceşti". Or, aceste monede sînt caracteristice în special pentru partea de sud a României, pentru Muntenia. Teoretic, pentru moment, am cîştigat o prezumţie în sprijinul ipotezei că tezaurul de siliquae ar putea proveni din Muntenia.

Dacă monedele la care ne referim au fost descoperite în Muntenia, atunci n-ar fi posibil să aflăm vreo urmă, cît de vagă, din lucrările de specialitate, care să ne permită să continuăm cercetarea şi, eventual, să rezolvăm problema? În lucrarea sa *Romanitatea tîrzie şi străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică*, lucrare apărută la Craiova în 1976, Octavian Toropu menţionează două asemenea tezaure monetare: unul s-ar fi descoperit la Craiova şi ar fi conţinut 5 000 piese; al doilea ar fi fost găsit, aproximativ în anul 1866, la Celei şi ar fi avut 6 000 exemplare. Din informaţiile adunate de autor, toate monedele celor două tezaure erau din argint şi au fost emise în perioada lui Constan-

tin cel Mare și a urmașilor săi, sfîrșindu-se cu exemplare din perioada 367-383. Despre primul tezaur, marele numismat Constantin Moisil nota în *Buletinul Societății Numismatice Române*: „Lîngă Craiova, prin 1861, mai bine de 5 000 dinari de argint de la împărații Constantin pînă la Grațian". Deci localitatea de descoperire a acestui important tezaur nu era Craiova, ci o alta, care se situa undeva în relativă apropiere de cetatea Băniei.

Examinînd temeiurile documentare pe care se sprijină informațiile referitoare la cele două tezaure, constatăm că, de fapt, avem de-a face cu unul și același tezaur. Dovada ne este oferită de către informația de bază, care este în ambele cazuri o notiță a lui Cezar Bolliac, consemnată în revista *Trompeta Carpaților*, în anul 1869. Aceeași informație este reluată și în lucrarea *Excursiunea arheologică din anul 1869*, publicată la București, tot de Bolliac: „Monede de la Constantin pînă la Grațian abundă aci [la Celei] și tot pre aci s-au găsitu acum trei ani și cele 6 000 bucăți argintu din această epocă".

Din cele prezentate mai sus se desprind două concluzii, una de natură restrînsă și alta de o valoare mai generală. Cea dintîi este aceea că așazisul tezaur de la Craiova este, de fapt, unul și același cu cel de la Celei. Cea de-a doua ne indică descoperirea, de data aceasta certă, a unui imens tezaur de siliquae de argint din a doua jumătate a sec. IV. Localitatea aceasta este Celei, un important centru economic și militar dacic, iar mai apoi roman, care, în antichitate, a purtat numele Sucidava. Numărul monedelor aflate aci se ridica la 6 000. Și tot din notița lui Bolliac mai aflăm că tezaurul s-a descoperit „acum trei ani". Întrucît Bolliac a publicat informația în anul 1869, înseamnă că tezaurul fusese găsit prin anul 1866. Așadar, în 1866, la Celei ieșise la iveală un imens tezaur de siliquae romane de argint, emise de împărații romani din cea de-a doua jumătate a sec. IV. Misterul care a planat pînă acum asupra tezaurului achiziționat de Missong începe să se destrame. Premise obiective ne îngăduie să vedem nu numai țara, dar și localitatea și anul în care s-a descoperit tezaurul. Mai mult, cunoaștem și numărul aproximativ al monedelor, precum și structura acestui tezaur. În lumina acestor date înțelegem mai bine discreția, aproape diplomatică, cu care ambele părți (negustorul de la Dunărea de Jos și dr. Missong) au înconjurat tezaurul despre care a fost vorba.

Putem face chiar un pas mai departe reconstituind soarta acestor monede. Tezaurul, fiind descoperit în anul 1866, a încăput pe diferite mîini. O parte din el a ajuns printr-un negustor de antichități la Viena, unde, în 1867, a fost achiziționat, studiat și publicat de A. Missong. În felul acesta, un tezaur care era considerat pierdut, este recîștigat pentru studiul istoriei noastre vechi. După toate probabilitățile, cele o sută monede au ajuns și se păstrează la Kunsthistorisches Museum din Viena.

În încheiere, socotim util să mai consemnăm că asemenea monede s-au mai găsit în țara noastră. Unele au fost aflate în mici tezaure, altele în mod izolat: la Rediu, Drănic, ambele în dreapta Oltului, Speriați și Săpata de Jos, în stînga aceluiași rîu. Dar ele apar și la Gura Ialomiței și la Valea Strîmbă, în Transilvania, ca să amintim doar cele mai importante descoperiri. Tezaurul de la Celei, împreună cu toate celelalte, constituie un nou document al legăturilor ce au existat între lumea de la nordul Dunării cu cea din sudul fluviului în primele secole ale erei noastre. Dar semnificația acestui tezaur este departe de a fi epuizată. Studiul lui de-abia începe.

PLANSELE NOASTRE

① Plantație de ceai (guașă chineză din secolul XVIII) și un ceai „a l'anglaise", la care invitații prințesei de Conti ascultă la clavecin un băiețel de 7 ani: W.A. Mozart (**Drumul cealului**, p. 54)

②③ Detalii dintr-o litografie reprezentînd alegoric lupta grecilor pentru eliberarea națională în sec. XIX

Imaginea de sus stînga: pe ultima pagină a unui manuscris grec aflat la Biblioteca Academiei R.S. România, cuprinzînd manifestul revoluționar al lui Rigas — manifest a cărui copie unică se păstrează pînă astăzi — se află desenat drapelul acelei republici Elene preconizate de Rigas (**Rigas — un patriot grec din principatele române**, p. 42)

④ Instantanee sportive la începutul veacului nostru: alergări, gimnastică, curse auto, plimbări cu velocipedul — strămoșul bicicletei — vehicul despre care, în 1904, **Enciclopedia română** consemna că „se întrebuințează tot mai mult în viața practică (în comerciu, la poștă în armată)" (**În slujba unui scop național**, p. 33)

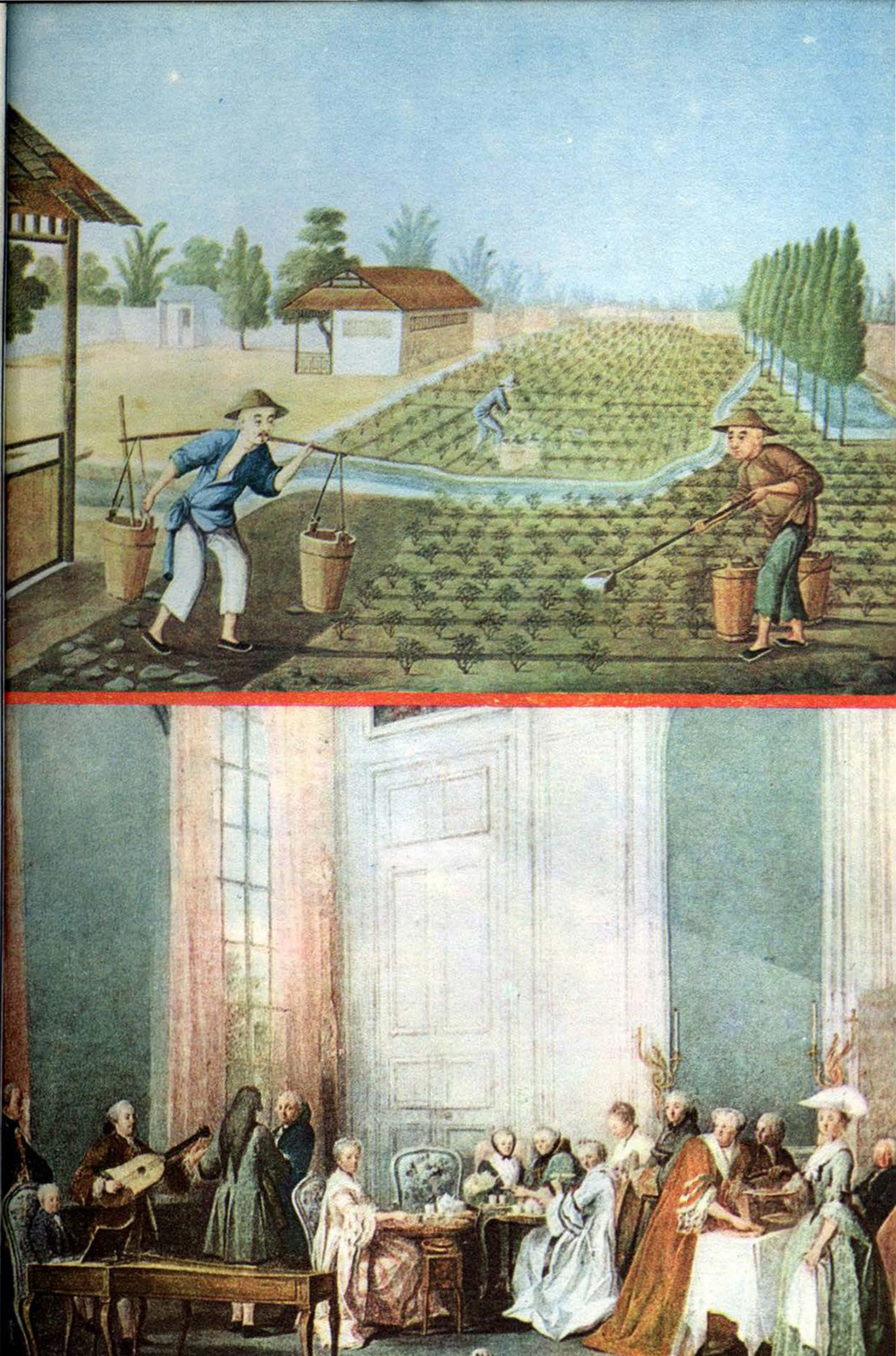

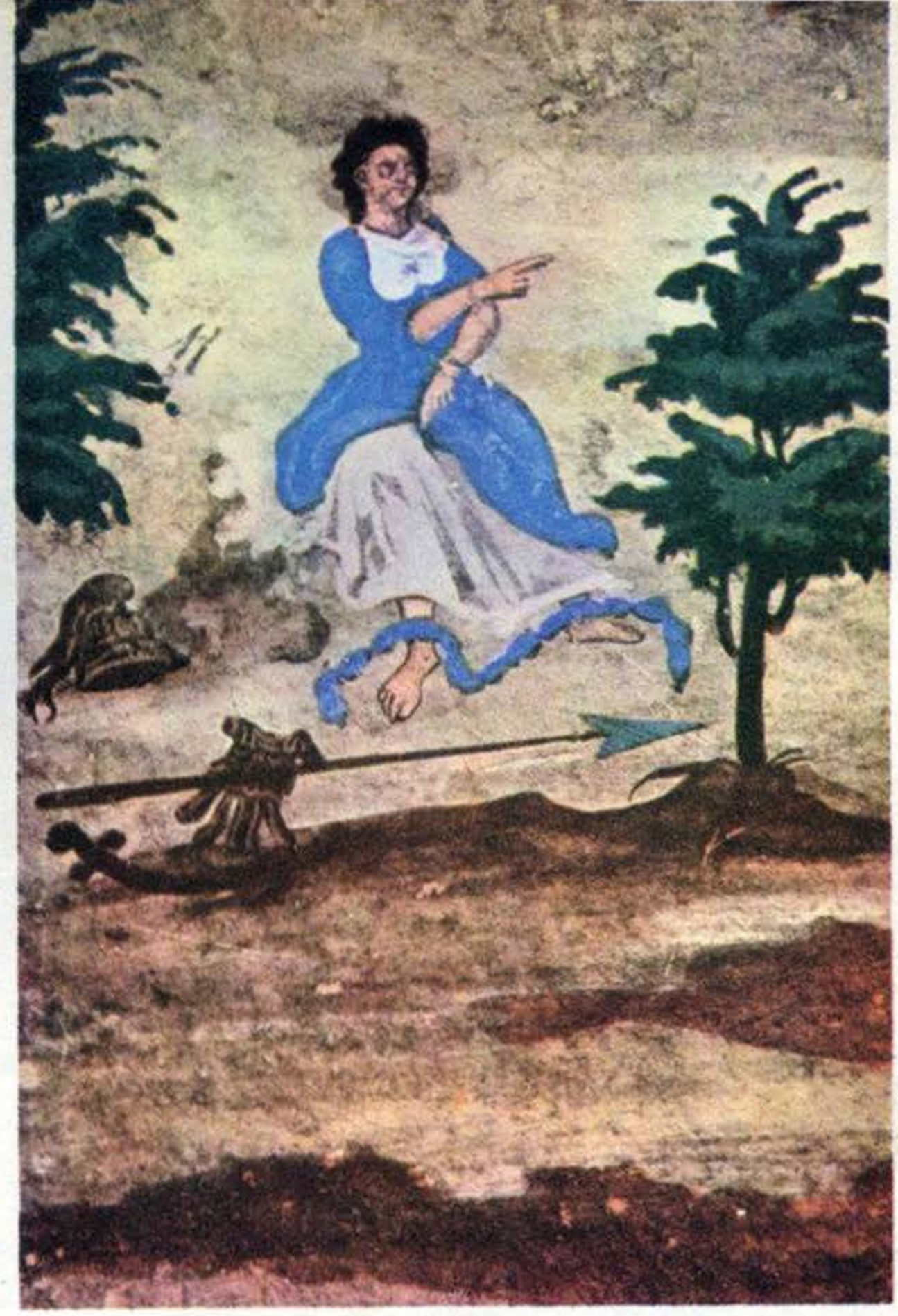

HALA
GIMNASTICA

SOSIREA

CITITORII SCRIU ISTORIE

În slujba unui scop naţional

La afirmarea şi consolidarea legăturilor pe multiple planuri dintre românii de o parte şi de alta a Carpaţilor, promovarea înaltelor idealuri ale unităţii naţionale şi-a adus contribuţia, împreună cu ampla activitate desfăşurată pe tărîm politic, artistic, cultural, ştiinţific şi mişcarea sportivă.

Prima referire la o încercare de organizare oficială în ţara noastră de întreceri sportive o întîlnim în anteproiectul de lege al lui Cuza vodă, din 1862, prin care se preconiza transformarea Tîrgului moşilor într-o expoziţie naţională. Va fi o expoziţie naţională anuală, **se spunea în art. 2,** de producţii şi succesuri indigene din toată România în arte, industrie, manufactură ţărănească, agricultură, creştere de vite, curse de cai şi tragere la semn [tir].

În acelaşi an, 1862, s-a înfiinţat societatea sportivă cu numele de „Bucureşci", oficializată la 9 septembrie 1865, prin Decretul domnesc nr. 1 147 (Monitorul oficial, nr. 20, din 11 septembrie 1865). În 1868, a luat fiinţă, în Bucureşti, Societatea centrală română de arme, gimnastică şi dare la semn, care, în scurt timp, a devenit cea mai puternică grupare sportivă din ţară. Printre membrii ei se numărau personalităţi politice şi artistice de frunte: Mihail Kogălniceanu, C.A. Rosetti, C.F. Robescu, V.A. Urechiă, pictorul Nicolae Grigorescu. Societatea grupa numeroşi elevi din Bucureşti, studenţi români şi străini, precum şi români din Transilvania.

Animaţi de înalte sentimente patriotice, membrii societăţii amintite se preocupau şi de probleme privind istoria patriei. Este semnificativ faptul că primul preşedinte al societăţii a fost alesistoricul V.A. Urechiă. O listă de inventar din 1868 consemnează că în dotarea societăţii se aflau: 1 coloană Traiană, 1 tablou Romulus şi Remus, 1 hartă a Daciei, 1 bust Traian, 1 bust Decebal.

Sub influenţa lui Urechiă, neobosit susţinător al cauzei unităţii naţionale, societatea a grupat în rîndurile ei şi fruntaşi ai românilor din Transilvania. Un document din arhive consemnează: „Propunere. Avînd în vedere actele patriotice ale d-lui Ilie M celaru, dep tat român din Transilvania,

Avînd în vedere că societatea noastră, înfiinţată cu un scop curat naţional, trebuie să recompenseze tot simţămîntul românesc,

Avînd în vedere că şi alţi fraţi români din Transilvania au fost numiţi membri onorifici ai societăţii,

Propunem admiterea între membrii onorifici ai societăţii pe dl. Ilie Măcelaru.

Ilie Măcelaru (1822-1891), tribun revoluţionar în 1848-1849, îşi cîştigase, după cum consemna Enciclopedia română, **în 1904, „mari merite" în lupta românilor pentru drepturile naţionale. Deputat de mai multe ori în Dietă, în 1867 a încercat să vorbească românește în Parlamentul din Pesta, dar a fost împiedicat.**

În arhivele Societăţii centrale române de arme, gimnastică şi dare la semn, am întîlnit, în registrul de prezenţă al membrilor, semnătura unui alt ilustru luptător pentru unitate naţională, George Barit, ales membru al Societăţii academice române, în 1866. În acelaşi registru se află şi semnătura lui Alexandru Roman (1826-1897), publicist, profesor de limba română la Universitatea din Budapesta, ales şi el membru al Societăţii academice române, în 1866. În 1868, Al. Roman, care scosese în acelaşi an ziarul Federaţiunea, **a fost condamnat de către autorităţile austro-ungare la un an închisoare de stat şi la 500 florini amendă. Prezenţa sa în rîndurile societăţii, alături de alţi fruntaşi politici români din Transilvania, reprezintă şi o expresie a solidarităţii româneşti în lupta pentru înfăptuirea dezideratului naţional al Unirii.**

Societatea centrală română de arme, gimnastică şi dare la semn întreţinea intense raporturi de colaborare cu celelalte grupări cultural-artistice din Capitală şi din ţară: „Transilvania", „Ateneul", Societatea pentru învăţătura poporului român, „Bucureşci".

Prof. Virgil STOIAN, Bucureşti

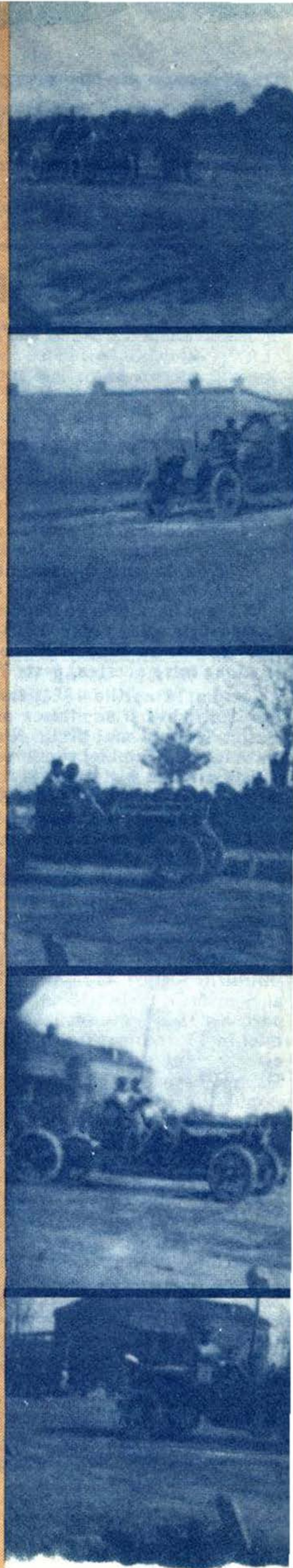

LUCRURI ÎNTEMEIATE ŞI DESLUŞITE

O scrisoare inedită a lui Nicolae Densuşianu

Autor al primei şi temeinicei monografii consacrate ridicării la luptă a românilor transilvăneni din 1784, Revoluţiunea lui Horea în Transilvania şi Ungaria (Bucureşti, 1884)[1], operă premiată de Academia română, Nicolae Densuşianu (18 aprilie 1846-24 martie 1911) a fost un erudit cărturar din pleiada marilor istorici români din a doua jumătate a secolului trecut.

Născut într-o familie de intelectuali transilvăneni, cu rădăcinile în depărtate timpuri ale evului mediu românesc, Nicolae Densuşianu — după studii efectuate la Haţeg, Blaj şi Sibiu — s-a stabilit în 1877, la Bucureşti, dedicîndu-se cercetărilor istorice. În 1878, Academia română i-a încredinţat misiunea de a cerceta arhivele din Transilvania şi Ungaria, în scopul depistării şi adunării documentelor referitoare la istoria românilor. La capătul a 15 luni de intense cercetări, întreprinse în 16 arhive, N. Densuşianu depunea la Biblioteca Academiei 38 volume manuscrise, cuprinzînd copii după un mare număr de documente necunoscute pînă atunci, cu importante ştiri referitoare la istoria ţărilor române; între acestea, peste 700 se refereau la Horea şi revoluţia sa.

La 15 aprilie 1881, înaltul for ştiinţific român îl alegea printre membrii săi corespondenţi, încredinţîndu-i şi supliniroa postului de bibliotecar-arhivar al Bibliotecii Academiei în locul lui Ion Bianu. Trei ani mai tîrziu, Nicolae Densuşianu a fost numit bibliotecar şi translator pe lîngă Marele Stat Major al armatei române, funcţie pe care a deţinut-o pînă la sfîrşitul vieţii. În România militară, **revista oficială a Marelui Stat Major, N. Densuşianu a tipărit mai multe studii consacrate unor momente şi figuri proeminente din istoria românească.**

Pasionat de cunoaşterea trecutului îndepărtat al poporului român, N. Densuşianu a iniţiat un vast plan de cercetare a multiplelor mărturii istorice, arheologice, folclorice, privind viaţa şi cultura materială şi spirituală a românilor. „Căci — scria el — tot pămîntul ce a format odată teritoriul vechii Dacii este plin de antichităţi şi de tradiţiuni din epoca romană, din epoca anteromană şi medievală... Ar fi o neglijenţă din partea istoricului care se ocupă cu antichitatea poporului român ca să lase neconsiderată şi nestudiată această importantă fîntînă istorică, acest tezaur vast de legende şi antichităţi, ce-i întîmpină pe tot pasul pe pămîntul ţărilor locuite de români".

Însufleţit de dorinţa de a aicătui un corpus al tradiţiilor populare, a tipărit şi trimis în toate ţinuturile locuite de români, în 1893 şi 1895, un amplu Chestionar, **referitor la** tradiţiunile istorice şi antichităţile ţărilor locuite de români, **cuprinzînd 396 întrebări în partea 1-a şi, respectiv, 280 în partea a II-a. Răspunsurile — primite din 1 111 localităţi româneşti şi păstrate la Biblioteca Academiei în 17 volume, format mare, cu peste 15 000 pagini — constituie un valoros material folcloric, cercetat pînă astăzi parţial. Pe baza lor, cercetătorii Adrian Fochi şi I. Oprişan au publicat volumele** Datini şi eresuri populare de la sfîrşitul secolului al XIX-lea **şi, respectiv,** Vechi cîntece şi tradiţii populare româneşti.

Pornind de la informaţiile istorice cuprinse în răspunsurile la chestionar şi utilizînd o vastă bibliografie mitologică şi istorică (cunoştea elina, latina, germana, franceza, italiana, maghiara), N. Densuşianu şi-a consacrat ultimii ani ai vieţii redactării monumentalei sale lucrări Dacia preistorică, **în care încerca să reconstituie trecutul cel mai îndepărtat al Daciei şi al locuitorilor ei. „Lucrarea, după cum consemnează** Dicţionarul literaturii române de la origini pînă la 1900 **(Bucureşti, 1979), reprezintă o încercare — impresionantă prin dimensiuni şi erudiţie, ca şi prin ipotezele temerare — de a reface, cu ajutorul tradiţiilor populare sau al urmelor arheologice... vechea civilizaţie a Imperiului pelasg, al cărui centru ar fi fost pe teritoriul Daciei..." Lucrarea de 1 152 pagini, format mare a apărut postum, în 1913, cu o introducere de dr. C.I. Istrati.**

La împlinirea a şapte decenii de la moartea lui Nicolae Densuşianu, prezentăm, dintre documentele inedite aflate în arhiva sa, păstrată la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei, o scrisoare a istoricului către fratele său, Aron Densuşianu (1837-1900), istoric literar şi poet, profesor la Universitatea din Iaşi. N. Densuşianu îi destăinuie fratelui său cîteva din preocupările sale din anul 1885, motivîndu-şi refuzul de a colabora la revista pe care Aron intenţiona s-o scoată. Acesta va întemeia abia în 1893 Revista critică literară **(apărută pînă în 1897). Nicolae Densuşianu aminteşte de însărcinarea pe care o primise de a.revizui o lucrare consacrată Războiului de independenţă; este vorba de** Istoricul războiului din 1877-1878. Participarea României la acest război. Lucrare făcută

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1980.

de mai mulţi ofiţeri, **în două volume (apărute în 1887 şi, respectiv, 1898). El se referă, de asemenea, la doi dintre iluştrii săi contemporani: B.P.Hasdeu[1], care fusese directorul revistei** Columna lui Traian **(1870-1875, 1876-1877, 1882-1883) şi Gr. Tocilescu[2], editorul** Revistei pentru istorie, arheologie şi filologie **(1882-1909).**

Am transcris documentul, păstrînd unele particularităţi stilistice ale originalului.

Explicaţiile noastre le-am dat în paranteze drepte, iar întreruperile din text au fost semnalate prin trei puncte.

Ioan LĂCUSTĂ

„Bucureşti, 24 martie 1885

Iubite frate,

Am primit scrisoarea ta şi apreciez pe deplin dreptatea motivelor literare şi naţionale ce te inspiră. Înainte de toate însă trebuie să-ţi expun clar situaţiunea mea.

Afară de lucrările oficiale ale bibliotecii şi cari în starea actuală a bibliotecii acesteia pot să te ocupe în continuu de dimineaţa pînă seara, eu mai am asupra mea încă următoarele lucrări:

1. Sînt însărcinat din partea actualului ministru de resbel, şi de regulă şef al Marelui Stat Major, să prelucru de nou istoria ultimului resbel, care e lucrată de diferiţi ofiţeri şi care trebuie lucrată de nou, într-un stil mai clar şi mai literar, şi lucrarea aceasta trebuie să fie gata cît se poate mai repede, adecă nu e vorba de ani, ci trebuie terminată în anul acesta; şi aici, în fine, nu e vorba numai de stil, ci chiar de constrîngerea sau divizarea capitolelor. Nu ştiu cum îmi voi putea îndeplini însărcinarea aceasta într-un timp aşa scurt.

2. Din partea comisiunii Hurmuzaki sînt însărcinat cu estragerea tuturor documentelor relative la români din cele mai vechi timpuri şi pînă la a[nul] 1576 (după cum poate vei fi văzut şi din raportul secretarului general).

Lucrarea este foarte obositoare, căci trebuie să citesc pe deplin o mulţime [de] colecţiuni de documente şi abia în cîte 50-100 de documente afli, cîte unul care aminteşte sau de pămîntul ţărilor române sau de poporul român. Pentru lucrarea aceasta mi se plăteşte pe lună cîte 350 lei şi eu trebuie s-o termin pînă la sesiunea viitoare, cu toate că pînă acum nu am putut decît să fac extrasele din... puţine tomuri din Theiner[3], dar încă cealaltă mulţime mare de documente resbătute [răspîndite] prin alte publicaţiuni, din care-ţi voi aminti numai publicaţiunile Academiei ungureşti, din Pesta..., fără să mai amintim de alte opere diferite din Ungaria şi Transilvania.

Eu m-am apucat să studiez din fundament epoca veche a românilor, de la Traian şi pînă în secolul al XV-lea, lucrare grea şi obositoare, căci trebuie să citesc peste 1 000 volume, să-mi fac estrase, să combinesc lucrurile şi numai citirea necesită 4-5 ani cel puţin însă reţine-o, aşa ca să nu ieşi deloc din casă afară şi să laşi aproape toate celelalte lucrări la o parte.

Deşi noi nu avem aici toate cărţile cari mi sînt de lipsă [necesare] (pe scopul acesta şi unele sînt foarte scumpe, iar altele numai abia se mai pot procura), dar din partea unor oameni din Academie şi din comisiunea Hurmuzaki mi se fac toate înlesnirile posibile; spre esemplul acesta, o parte din cărţi mi s-au procurat şi orice am de lipsă mi se procură, aşa că sînt deja obligat şi moralmente să cercetez şi să descriu epoca aceasta.

Acum dacă eu ţi-aşi promite un ajutoriu la revistă pentru partea istorică, nu pot fiindcă pe mine fiecare articul istoric ca să fie întru adevăru ştiinţific şi lucrurile întemeiate şi deslușite — zic fiecare articul — mă ţine de regulă 14 zile, pentru ca pînă să culeagă omul materialu, pînă luminează numai o graniţă sau un nume ipotetic, trebue să citesc şi [să] răsfoiesc o săptămînă întreagă. Ar trebui astfel să abdic de tot celelalte lucrări şi în special la lucrarea epocei de la 105 [la al] -XV[lea] secol şi care are să fie lucrarea mea principală în această viaţă.

Nicolae Densuşianu

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 3/1979; 6/1980.

[3] August Theiner (1804-1874), jurist german; a publicat mai multe volume de documente, dintre care două (*Vetera Monumenta Slavorum* şi *Vetera Monumenta Historica Hungariae*) au fost folosite de N. Densuşianu la primul volum din Colecţia „Hurmuzaki".

Tot din cauza aceasta eu am abdicat de la o mulţime de plăceri şi ambiţiuni în viaţa mea. Aş putea poate să am şi eu casă, profesură, să stau materialiceşte mai bine, să am o funcţiune cu un nume mai sunătoriu, dar numai ca să nu fiu distras de la ocupaţiunea aceasta mă mulţumesc cu viaţa mai restrînsă, cu o locuinţă ultra modestă. Dacă voi fi sănătos şi voi putea să o termin atunci, deşi tîrziu, dar voi ave un drept mai mult la o poziţiune mai favorabilă...

Ce e drept că dacă eu aşi avea mai puţine ocupaţiuni oficiale, atunci noi amîndoi am putea să ducem cît de cît o revistă literară. Căci ca o revistă să sepoată impune şi, în fine, să-ţi capeţi un renume cu ea, trebuie să fie la nivelul ştiinţei de astăzi în toate cestiunile. Un om singur însă nu o poate duce. Iată din această cauză a renunţat şi Hasdeu de a mai scoate *Columna*, căci eu şi Bianu ocupaţi cu alte lucrări nu i-am mai putut promite nice un ajutoriu, iar el ni-o declarat limpede că singur nu o poate duce şi de aceea s-a înţeles cu Tocilescu ca lucrările ce va voi să le publice din cînd în cînd să le tipărească în revista lui...

Îţi mărturisesc că nu ştiu de unde ţi-ai putea tu recruta oamenii trebuincioşi în ce priveşte partea literară, partea ştiinţifică, căci singur te obosesti prea mult...

Ar trebui ca tu să te obosesti prea mult şi apoi, în fine, oricît de multe cunoştinţe să aibă un om, dar de la unu singur mai are şi el lipsă de studii noue, de repausuri, de reculegerea forţelor, de adunarea unor cunoştinţe noue pentru a putea scoate din ele cele ce ne trebue nouă, altcum revista ajunge o lucrare de şablon şi interesul publicului dispare şi directorul revistei, pe lîngă toată străşnicia muncii sale, nu-şi cîştigă înaintea lumii literare recompensa morală ce ar fi meritat această muncă.

Se înţelege, eu nu voi de loc să te influenţez în decisiunile tale, un lucru însă aş dori, ca tu să nu te obosesti prea mult şi o revistă care să apară de două ori pe lună, la care afară de puterile tale nu ai alte forţe, este prea ostenicioasă, căci, cum îţi spun, atît partea istorică cît şi partea filologică cere timp şi muncă foarte multă.

Nu ar fi oare mai bine alte lucrări cari le-ai lucra încet, căci acele nu au termin, care materialiceşte s-ar renta mai bine şi din punctul de vedere al ideilor ar face un serviciu mare literaturei şi cauzei naţionale?

De altminteri, totul rămîne la buna ta apreţiare, şi-ţi mărturisesc că am un adînc sentiment de regretare că nu putem împreună să începem o lucrare oricare.

Te sărut, Nicolae"

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **Ion Calafeteanu — DIPLOMAŢIA ROMÂNEASCĂ ÎN SUD-ESTUL EUROPEI, 1938-1940.**

Editura politică, Bucureşti, 296 pp., 13 lei: *noi contribuţii documentare şi de interpretare, printr-o evaluare complexă a faptelor şi datelor istorice.*

● **Mihai Fătu, Ion Spălăţelu — GARDA DE FIER, ORGANIZAŢIE TERORISTĂ DE TIP FASCIST.**

Editura politică, Bucureşti, 1980, 388 pp., 18 lei: *ediţia a doua, revăzută şi adăugită a lucrării* (Magazin istoric, *nr. 11 şi 12/1980*).

● **DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN.**

Editura militară, Bucureşti, 1980, 444 pp., 32 lei: *335 materiale de arhivă din perioada 4-6 septembrie 1944.*

● **N. Iorga — LA PLACE DES ROUMAINS DANS L'HISTOIRE UNIVERSELLE.**

Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1980, 520 pp.: *reeditarea celor trei volume, publicate de marele istoric în 1935-1936 despre locul românilor în istoria universală, cu un tabel cronologic de* **Radu Constantinescu** *şi un comentariu de* **Virgil Cândea** *care aduce la zi datele istorice.*

● **Ion Marin Sadoveanu — SCRIERI. VOL. VI** *(text ales, stabilit, note şi comentarii de* **I. Oprişan**).

Editura Minerva, Bucureşti, 1980, 864 pp., 36 lei: *prima parte din studiul consacrat istoriei universale a dramei şi a teatrului.*

● *Colonel dr.* **Constantin Ucrain — OASTEA LUI HOREA.**

Editura militară, Bucureşti, 1980, 240 pp., 7,50 lei: *analiza factorilor militari ai răscoalei ţăranilor români transilvăneni din 1784.*

● **Iulia Văcăraşu — VALEA TROTUŞULUI.**

Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1980, 224 pp., 11 lei.

● **Nicolae Pauletti — SCRIERI** *(ediţie îngrijită, prefaţă, note şi glosar de* **Ioan Chindriş**).

Editura Minerva, Bucureşti, 1980, 436 pp., 22,50 lei: *selecţie din operele unui cărturar blăjean (1818-1848).*

● **Dorotheea Sasu-Zimmermann — PETÖFI ÎN LITERATURA ROMÂNĂ (1849-1973).**

Editura Kriterion, Bucureşti, 1980, 352 pp., 16 lei: *1 657 fişe bibliografice, conturînd istoricul a 125 ani de cînd marele poet maghiar este citit şi de români.*

Dave şi stăpînii lor

CETATEA DE LA TILIŞCA

Dr. CONSTANTIN PREDA,
Institutul de arheologie, Bucureşti

Cercetările arheologice întreprinse în ultimul sfert de veac, au prilejuit descoperirea a mai multor cetăţi dacice de tipul celor cunoscute cu multă vreme înainte în zona Munţilor Orăştiei[1]. Printre acestea un loc de seamă îl ocupă cetatea de la Tilişca, de lîngă Sibiu.

Cetatea a fost ridicată pe dealul Cătănaş, pe un platou aflat la o altitudine de 700 m. Platoul are o poziţie dominantă şi pante abrupte, greu accesibile, ceea ce asigură o excelentă apărare naturală. Pe laturile de vest şi de nord, mai puţin înclinate, pe unde se putea ajunge mai uşor în vîrful colinei, a intervenit mîna omului. În aceste locuri, terenul a fost fortificat, pe o lungime de 800 m, cu un val de pămînt întărit cu piatră şi şanţ de apărare; această linie de apărare era dublată spre interior de un al doilea val de pămînt şi piatră. În apropierea acestui al doilea val au fost descoperite două mari turnuri de piatră, de tipul celui de la Costeşti, cu zidurile groase de peste doi metri, construite din două rînduri de blocuri mari de piatră, frumos fasonate, golul dintre ele fiind umplut cu pămînt şi pietre.

În spatele fortificaţiei, pe terase special amenajate, se află zona de locuire propriu-zisă. Locuinţele erau de formă rectangulară, cu lungimi de 5-7 m şi lăţimi de 3-4 m; au fost construite din bîrne de lemn sau din împletituri de nuiele lipite cu chirpici. În interiorul lor a fost descoperită o mare cantitate de ceramică, unelte şi arme de fier, precum şi obiecte de bronz şi podoabe. Cercetările au dat, de asemenea, la iveală mărturii care atestă că agricultura ocupa o pondere importantă în viaţa locuitorilor: este vorba de vasele mari de lut pentru păstrarea cerealelor şi mai ales de două încăperi speciale, destinate măcinatului de cereale şi coptului pîinii. Aici se văd urmele a cinci socluri din piatră, pe care erau fixate rîşniţe rotative din tuf vulcanic şi un cuptor boltit.

O semnificaţie cu totul deosebită pentru înţelegerea importanţei pe care cetatea a avut-o la vremea respectivă o prezintă însă resturile unui atelier monetar: 14 ştanţe (tipare) monetare lucrate din bronz, care au imprimate pe ele reprezentări identice cu cele de pe denarii romani republicani. Este o remarcabilă descoperire care face dovada că geto-dacii au schimbat sistemul monetar propriu după primele trei decenii ale sec. I î.e.n., înlocuind vechile monetării unional-tribale cu o monetărie unică de tipul denarilor romani republicani. Această schimbare de sistem monetar este strîns legată de transformările care au avut loc în Dacia în vremea lui Burebista. Unificarea tuturor geto-dacilor şi crearea unui stat unitar a impus — atît din raţiuni economice, cît şi politice — desfiinţarea vechilor ateliere distribuite pe uniuni de triburi şi înfiinţarea unei monetării unice pentru întreaga Dacie.

Cetatea de la Tilişca se remarcă şi prin alte construcţii originale. De pildă, în vederea aprovizionării cu apă, locuitorii au amenajat, într-o mică depresiune a terenului, o cisternă, prin săparea, în stîncă, a unei gropi în formă de pîlnie.

În afara incintei cetăţii s-au găsit două morminte de incineraţie, împreună cu rugul pe care au fost arse corpurile celor dispăruţi.

Cetatea de la Tilişca datează din sec. I î.e.n.-sec. I e.n. Perioada ei de maximă dezvoltare pare să aparţină sec. I î.e.n., de cînd datează şi atelierul monetar amintit, perioadă care include domnia lui Burebista. Fără nici o îndoială, aici la Tilişca, s-a aflat un important centru dacic, care a avut funcţii de apărare, economice şi religioase. Aici şi-a găsit adăpost, în caz de pericol, întreaga populaţie geto-dacică din împrejurimi şi tot aici au fost concentrate toate bogăţiile şi cei mai buni meşteşugari geto-daci din zona respectivă.

După toate probabilităţile, acest centru întărit a făcut parte din marele complex al cetăţilor dacice şi din planul general de apărare al Daciei şi al capitalei sale, Sarmizegetusa Regia. Soarta cetăţii de la Tilişca s-a legat strîns de luptele de apărare a Daciei din vremea lui Decebal. Ea a încetat să mai existe odată cu războaiele daco-romane şi cu transformarea unei părţi a Daciei în provincie a imperiului. Vestigiile ei rămîn însă ca una din moştenirile culturale de mare valoare ale civilizaţiei şi ca un simbol al luptei pentru apărarea libertăţii gliei strămoşeşti.

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1980.

Curtea Habsburgilor

În încercarea de a duce imperiul
pe calea unor reforme,
Iosif II a căutat
să se prezinte în ochii contemporanilor
mai apropiat de preocupările
supușilor săi

ANACRONISME LA CURTEA MARIEI-TEREZA

ROBERT MANDROU

În secolul XVIII, în timp ce în Franța Ludovic XIV asamblează metodic monarhia absolutistă, fascinînd întreaga Europă prin marea forță economică și politică a absolutismului versaillez, Anglia nu se lasă mai prejos. În mai puțin de un veac, Londra își dublează populația, iar influența comercială și culturală a țării crește necontenit. Aceste două modele de monarhii îi vor tenta, în cursul întregului sec. XVIII, pe toți suveranii care visează să joace un mare rol în Europa vremii. De la Peninsula Iberică la marea cîmpie rusă, intenția de reformare este omniprezentă.

Deși s-a spus că despoții luminați s-au lăsat inspirați de ideile filozofilor — priviți îndeobște drept consilieri ai principilor — pentru Frederic II al Prusiei, Maria-Tereza a Austriei sau Caterina II a Rusiei, modelele sociale, economice și culturale moștenite din a doua jumătate a sec. XVII au contat mult mai mult decît inspirațiile filozofice.

În această perioadă a prevalat „rațiunea de stat". „Toate guvernele Europei au continuat să întrețină raporturi conform celor mai cinice tradiții ale diplomației, cu cuțitul și intimidarea", o explică reputatul istoric francez Robert

Mandrou[1], în lucrarea sa L'Europe absolutiste. Raison et raison d'état. 1649-1775 **(Europa absolutistă. Raţiune şi raţiune de stat).**

Într-un conglomerat de popoare şi teritorii (germane, slave, maghiare, româneşti), cum era, de pildă, Imperiul habsburgic[2] din care, începînd din 1699, a făcut parte, pentru un timp, şi Transilvania, doi adepţi în teorie ai despotismului luminat, Maria-Tereza (1740-1780) şi, mai ales, fiul ei, Iosif II, s-au dovedit practic neputincioşi să la măsuri concrete de stăvilire a tendinţelor nobilimii de a spori sarcinile iobagilor, reclamate de avîntul economic al imperiului. Puţini monarhi au fost în aşa măsură expresia nădejdilor zdrobite ale popoarelor lor ca Maria-Tereza. Şi mai puţini s-au priceput să confere domniei lor mai multă strălucire, fast, lux şi iluzia belşugului.

Pentru Transilvania, dominaţia habsburgică, venită după cea otomană, a fost calitativ superioară celei care o precedase. Ea a marcat o cotitură radicală în orientarea economică şi politică a ţării, deschizîndu-i calea spre un stat relativ modernizat. Dar, după cum apreciază academicianul David Prodan, noul regim a adus — odată cu superioritatea sa, îndeosebi economică — şi o seamă de neajunsuri: un vast aparat de stat, ce trebuia plătit, o armată numeroasă, ce trebuia întreţinută, o fiscalitate copleşitoare, sarcini nedrept distribuite între naţiunile „privilegiate" şi cele „tolerate".

Din lucrarea amintită a profesorului Robert Mandrou am ales pentru cititorii noştri un capitol care ne introduce în structura regimului politic, social, economic — istoriceşte ruginit şi anacronic — al Austriei Mariei-Tereza şi apoi a lui Iosif II, la început coregent (1765-1780), apoi împărat (1780-1790).

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei noastre.

După pacea de la Aachen

Moştenitoare a împăratului Carol VI, mort în floarea vîrstei, în 1740, Maria-Tereza[3] nu are pretenţiile filozofice ale adversarului său berlinez, Frederic II (1740-1786). Spre deosebire de acesta, ea nu manifestă nici cea mai mică admiraţie faţă de scriitorii francezi, ba mai mult chiar, interzice operele acestora pe teritoriul Imperiului habsburgic. Obligată să-şi apere, bucată cu bucată, moştenirea, aprig disputată de ambiţioşii săi vecini care declanşează un război de succesiune la tronul Austriei (1740-1748) — în decembrie 1740, Frederic II al Prusiei invadează Silezia, iar Carol de Bavaria ocupă, pentru scurt timp, Boemia, proclamîndu-se împărat la Frankfurt, în 1742 — Maria-Tereza nu are ambiţia de a întemeia o monarhie, liberală sau nu, care să servească drept model generaţiilor viitoare.

Această imagine, total pragmatică, a suveranului preocupat numai de drepturile şi de datoriile care-i revin — Maria-Tereza era mîndră de a fi numită *Landesmutter* [mamă a ţării], este corectată de fiul său Iosif. Admirator al lui Frederic II şi cititor pasionat al utopiilor filozofice, tînărul prinţ este nerăbdător să domnească singur. Profund conştient, ca şi Maria-Tereza, de obligaţiile ce revin unui domnitor dar pe care el le înţelege ca un reformator, Iosif II apare, spre deosebire de mama sa, ca un teoretician hotărît să-şi modernizeze statul. Maria-Tereza este expresia unei politici statale logice, dar care nu este influenţată de nici un curent filozofic, în timp ce Iosif II dă viaţă ideilor filozofice inovatoare, împiedicate să se manifeste, îngrădite de realităţile epocii.

Cu toate neînţelegerile ce au apărut între mamă şi fiu, de-a lungul celor cincisprezece ani de guvernare comună, cei doi sînt de acord în definirea obiectivului lor comun: menţinerea unităţii şi a forţei monarhiei. Prin politica lor, încearcă să reziste forţelor centripete ce nu puteau să nu se manifeste în acest stat eteroclit — compus dintr-o mulţime de state, care se întindea din Alsacia pînă în inima Balcanilor.

Războiul care a izbucnit la urcarea ei pe tron a învăţat-o pe Maria-Tereza arta guvernării. Cîţiva ani mai tîrziu, iat-o din nou în vîltoarea Războiului de şapte ani (1756-1763)[4]. Înţeleaptă, ştie să tragă învăţăminte şi dintr-un conflict şi din celălalt şi să depăşească urmările lor.

După ce recuperează Boemia, în vara lui 1742, şi după ce semnează pacea de la Aachen (1748), prin care i se recunoaşte „Sancţiunea pragmatică" — adică dreptul la succesiune — Maria-Tereza se consacră în întregime întăririi coeziunii acestui mozaic în care fiecare parte componentă îşi păstrează o largă autonomie administrativă şi financiară. Criteriile geografice au determinat un fel de împărţire pe zone.

Ţinuturile exterioare, din Italia de Nord şi din Ţările de Jos, îşi păstrează instituţii proprii şi birouri speciale în cancelaria vieneză.

Regatul Ungariei este, din timpurile cele mai îndepărtate, condus de o aristocraţie care nu glumeşte cu independenţa de care se bucură şi cu ritualurile care subliniază respectarea ei. Această aristocraţie este deosebit de apreciată pentru calităţile ei militare. Regatul îşi păstrează şi el instituţiile proprii, dar strînge relaţiile economice cu Viena.

Cele mai mari eforturi le face însă Maria-Tereza pentru unirea şi mai buna administrare a statelor ereditare: Austria, Carintia, Krain şi Tirol,

---

[1] Director de studii la École des hautes études şi profesor de istorie modernă, Robert Mandrou este autorul a numeroase lucrări în specialitatea sa: *Introduction à la France moderne (1500-1640)*, *Classes et luttes de classes en France, au début du XVII-e siècle*, *La France des XVII-e et XVIII-e siècles*, *Louis XIV et son temps*, *Des humanistes aux hommes de science* etc.

[2] *Magazin istoric*, nr. 8/1971, 4, 12/1973.

[3] În luna octombrie 1980, la Castelul Schönbrunn din Viena, fostul palat de vară al Habsburgilor, cu prilejul aniversării a 200 ani de la moartea împărătesei, s-a deschis expoziţia „Maria-Tereza şi epoca sa"; ea a fost vizitată de 500 000 persoane, bătînd toate recordurile de frecventare şi fiind considerată, de aceea, unul dintre marile evenimente ale vieţii culturale austriace.

[4] *Magazin istoric*, nr. 5/1974.

regatul Boemiei, regiunile Burgau şi Vorderösterreich din Germania Sud-vestică. Cei mai buni administratori vienezi, ca de exemplu, Friedrich Haugwitz (1702-1765), au semnalat de mult proasta administrare financiară şi, mai ales, judiciară a acestui ansamblu de state răzleţe şi izolate.

Fără oraşele Sileziei

După pacea de la Aachen, programul Mariei-Tereza care a pierdut în acest atît de lung război una dintre provinciile sale cele mai bogate, Silezia, cedată Prusiei, este simplu. Ameninţată de vecini mai puternici şi strategic mai bine apăraţi, îşi concentrează toate eforturile în vederea creării unei armate bine organizate şi a unor finanţe înfloritoare. Planul lui Haugwitz şi al consilierilor vienezi este exprimat în cifre: o armată de 100 000 oameni şi un buget de 15 milioane de florini (în timp ce statele ereditare nu aduc decît 6 milioane). Pentru realizarea unui astfel de program nu există decît o singură cale: desfiinţarea aparatelor administrative ale diferitelor state, chiar dacă astfel sînt violate tradiţii de multă vreme respectate, şi realizarea unei centralizări administrative la Viena. În numai cîţiva ani, împărăteasa şi miniştrii ei reuşesc să creeze în Capitala acestui mic arhiducat un ansamblu administrativ care permite conducerea — sau cel puţin controlarea — diferitelor părţi componente ale domeniului.

Prioritatea este acordată reorganizării militare. Încă din 1748, se instituie o contribuţie pentru fiecare dintre provincii. Forţele armate se repartizează pe întreg teritoriul imperiului, pentru a se evita astfel reeditarea unor dureroase surprize, ca cea din 1740, cînd Frederic II nu întîlneşte nici o garnizoană în stare să-i reziste. În sfîrşit, este înfiinţată Şcoala de război de la Wiener Neustadt, şcoală care urmează să asigure pregătirea de cadre militare superioare. În cîţiva ani, aparatul militar, desuet, lipsit de unitate şi de valoare — cu excepţia trupelor ungare — este complet modernizat. Războiul de şapte ani serveşte drept test. Chiar dacă în lupte intervenţia cavalerilor unguri rămîne încă hotărîtoare, trupele austriace dovedesc că au învăţat în sfîrşit să lupte.

Încă din 1749, Curtea de la Viena creează noi servicii administrative. Ele supervizează cancelariile provinciale şi îşi însuşesc o parte dintre atribuţiile acestora. Conferinţa comună pentru administraţie a statelor ereditare germane şi Curtea superioară de justiţie, organ superior de confruntare şi de arbitraj, reprezintă o primă etapă în vederea repartizării armonioase a sarcinilor, între provincii cu o dezvoltare foarte inegală.

Efortul cel mai mare a trebuit însă făcut pe plan financiar şi economic. Trebuiau asigurate Curţii de la Viena resursele necesare pentru realizarea politicii de redresare militară şi administrativă, politică lipsită de originalitate, al cărui scop principal era mărirea veniturilor fiscale. În acest scop, în Boemia, considerat cel mai bogat dintre statele ereditare, începe în 1748 o importantă lucrare de cadastru. Recensămîntul, care durează peste opt ani şi care permite recenzarea ansamblului de activităţi rurale din Boemia şi din Moravia, se încheie chiar la începerea ostilităţilor, în 1756. El aduce Curţii de la Viena date precise necesare unei calculări avantajoase a impozitelor şi asigură venituri regulate şi mult mai însemnate.

Politica comercială a Mariei-Tereza este total lipsit de imaginaţie. Este, de fapt, copiată după cea engleză. Consilierii împărătesei se lasă conduşi de mercantilismul cel mai clasic cu putinţă. În septembrie 1749, o ordonanţă generală interzice importarea galoanelor şi a stofelor ţesute cu aur sau cu argint. Se interzice şi importarea de caleşti aurite şi produse de lux, care reprezentau pentru imperiu o adevărată hemoragie valutară. Aceeaşi ordonanţă prevede stimularea activităţilor locale, „ridicarea propriilor noastre manufacturi". Întrucît bogatele oraşe manufacturiere din Silezia nu mai aparţin imperiului, prin această ordonanţă guvernul vienez are exclusiv în vedere manufacturile din Capitală, în special cele de porţelan, întreprinderile textile şi miniere din Boemia şi tradiţionalele mine şi forje din regiunile alpine, din Stiria şi Carintia.

Politica aceasta impune în timp stabilirea de relaţii permanente şi directe între diferitele state ereditare, ale căror resurse sînt, în parte, complementare. Deşi aşezarea lor geografică complică schimburile economice, totuşi Curtea de la Viena le încurajează. Ea aplică în primul rînd o politică monetară unitară: se bate talerul terezian. În sfîrşit, suprimă vămile la trecerea podurilor, pe tot cuprinsul statelor ereditare.

Măsuri fără anvergură, desigur, dar care stimulează totuşi comerţul şi avantajează mai ales capitala, Viena. Banca municipală — Stadtbank — realizează beneficii atît de importante, încît, în 1762, este naţionalizată şi autorizată să emită bani de hîrtie. Această autorizaţie creează noi disponibilităţi monetare şi stimulează, cel puţin în capitala danubiană, viaţa economică.

Un dialog dificil

În cadrul politicii de reorganizare a imperiului, alături de opera administrativă şi financiară se înscrie şi încercarea de reformă a învăţămîntului superior. Din această încercare nu rămîne decît un nume, cel al medicului olandez Gerard van Swieten (1700-1772), chemat la Viena de Maria-Tereza. În sfertul de secol pe care îl petrece în capitala danubiană, van Swieten se ocupă, în special, de reorganizarea studiilor medicale. Spirit enciclopedic, el prezintă numeroase proiecte de reformă. Totuşi la moartea sa, în 1772, rezultatele obţinute sînt mult mai puţin evidente decît cele înregistrate în domeniile militar şi financiar. Explicaţia trebuie căutată, în primul rînd, în tulburările provocate de izbucnirea Războiului de şapte ani. Eforturile întreprinse în vederea realizării reformei, care pentru a da rezultate cere timp şi linişte, sînt frînate şi parţial anulate.

În perioada 1753-1756, cancelarul de stat von Kaunitz se angajează într-o politică de strîngere a legăturilor cu Franța. Ca urmare, Curtea de la Viena este tîrîtă într-o aventură foarte costisitoare împotriva inamicilor Franței. În timp ce Anglia și Franța se luptă în colonii, episoadele importante ale războiului au loc în Europa, la frontierele austriace. Boemia este devastată, armata austriacă, abia reorganizată, suferă pierderi însemnate în luptele cu Prusia, iar finanțele, și așa deficitare în urma eforturilor neprevăzute, deosebit de grele impuse de război, se prăbușesc definitiv.

Iosif II devine coregent. Timp de mai bine de zece ani, dialogul acesta dificil care se stabilește între fiu și mama sa dă o nouă orientare politicii vieneze de reforme. Dezvoltarea și întărirea armatei rămîn principalul obiectiv al statului, creșterea populației și a veniturilor, mijlocul pentru a-l atinge. Fiul Mariei-Tereza merge însă mai departe decît modelul său prusac, Frederic II. El prevede restrîngerea privilegiilor aristocrației, atacînd astfel însești bazele societății timpului său. Aristocrația cehă participă de mult la contribuția financiară a regatului. Generalizarea însă la ansamblul statelor ereditare, a unei astfel de măsuri ar fi tulburat profund ordinea tradițională. De aceea, în 1765, cînd devine coregent, Iosif II nu poate trece imediat la realizarea proiectelor sale. Prezentate în numeroase consilii, ele întîmpină refuzul repetat și categoric al cancelarului Kaunitz, care nu ezită chiar să-i reproșeze coregentului influența modelului prusac. Prin funcție șef suprem al armatei, noul coregent este invitat de mama sa să-și concentreze pe viitor atenția numai asupra acelor reforme impuse strict de urmările recentului război. O încercare nefericită de a reforma modul de viață al Curții și de a-i reduce cheltuielile zilnice, mult exagerate, limitează și mai mult atribuțiile ce revin tînărului suveran. Deși era nerăbdător să-și aplice în practică marile sale proiecte, el va trebui să mai aștepte. Așa încît, deși îl admiră în continuare pe Frederic II, Iosif II nu-și mai face iluzii. Știe că inițiativa nu-i aparține și nu-i va aparține atîta timp cît va trebui să împartă conducerea cu mama sa și cu consilierii acesteia, cărora ea le acordă deplină încredere.

Galiția contra Sileziei

A crede că în acești primi ani, atribuțiile coregentului sînt exclusiv militare înseamnă a-i înțelege în mod greșit rolul. El exercită de fapt o reală influență; participă la toate consiliile guvernului și este asociat la toate deciziile importante. Concepția filozofică pe care și-a însușit-o, prin lectura asiduă a autorilor interzișI de mama sa, se face simțită în cel puțin două domenii, domenii în care politica aplicată de Maria-Tereza suferă o subtilă transformare. În primul rînd, în urma intervențiilor supărătoare ale Bisericii catolice în treburile statului, guvernul vienez aplică o politică de afirmare a independenței statului față de biserică. Cîteva dintre măsurile luate în domeniul cenzurii și al liberei circulații a cărților lasă să se întrevadă care va fi politica lui Iosif II de după 1779.

În 1757, Maria-Tereza nu vede nici un inconvenient în interzicerea importului de cărți „lipsite de respect pentru religie". Cu acordul ei, se confiscă și se ard stocurile existente în librării. Mai mult chiar, se fac percheziții în casele particulare, în căutare de cărți interzise. Controlul acesta și interdicțiile aplicate de iezuiți dau naștere la noi dificultăți. Profund convins de suveranitatea absolută a statului, Iosif II este hotărît ca, pe viitor, dreptul de a efectua acest control și de a da o anumită orientare vieții intelectuale să revină exclusiv administrației civile. Cenzura este reorganizată ca un serviciu guvernamental, din care Ordinul iezuiților este exclus. În 1773, cînd Papa decide pur și simplu suprimarea ordinului, Iosif, spre deosebire de mama sa, este întru totul de acord. Ceea ce nu înseamnă că noul împărat neagă religia. Dimpotrivă, el susține că instituția religioasă este un instrument necesar pentru menținerea unei bune moralități în societate, dar se opune dominației oculte a clerului asupra activității guvernamentale.

În 1768, monarhia promulgă reforma justiției, pe care o completează mai tîrziu, în 1776, printre altele cu articolul privind desființarea torturii. Pedepsele prevăzute de lege sînt mai puțin severe; se încearcă reglementarea aplicării abuzive a practicilor inchizitoriale. Privită din această perspectivă, a doua parte a domniei Mariei-Tereza apare direct influențată de spiritul filozofiei Luminilor și inspirată, în domenii importante, de raționalism. Ultimii ani ai coregenței sînt caracterizați printr-o acumulare de trăsături lipsite de coerență ce subliniază echivocurile proiectului politic austriac. În 1772, alături de Prusia și de Rusia, Austria participă la prima împărțire a Poloniei. Aceeași Maria-Tereza, care nu a încetat să deteste infamia săvîrșită de Frederic II, invadatorul Sileziei, nu consideră o infamie împărțirea regatului polonez. Și nu ezită să-și reclame partea, bogata Galiție, cu o populație de trei milioane de slavi, tot atît cît avea și Silezia, pierdută în urmă cu treizeci de ani.

La Hofburg și Schönbrunn nimic original

În perioada 1770-1772, în urma crizei agrare din Boemia, izbucnește o epidemie de ciumă de mari proporții, în care 170 000 persoane își găsesc moartea. Criza provoacă o mișcare țărănească (împotriva impozitelor, a autorităților locale și centrale), care se transformă, în 1775, înainte ca guvernul de la Viena să poată interveni, într-o revoltă care se generalizează. Criza din Boemia este semnificativă pentru un stat al cărui guvern nu poate acoperi nevoile în oameni și în bani decît prin solicitarea maximă a părții celei mai numeroase și mai stabile a populației. În 1774, Comisia școlilor depune un proiect de reformă a învățămîntului. El prevede, printre altele, generalizarea instrucției ele-

(Continuare în p. 60)

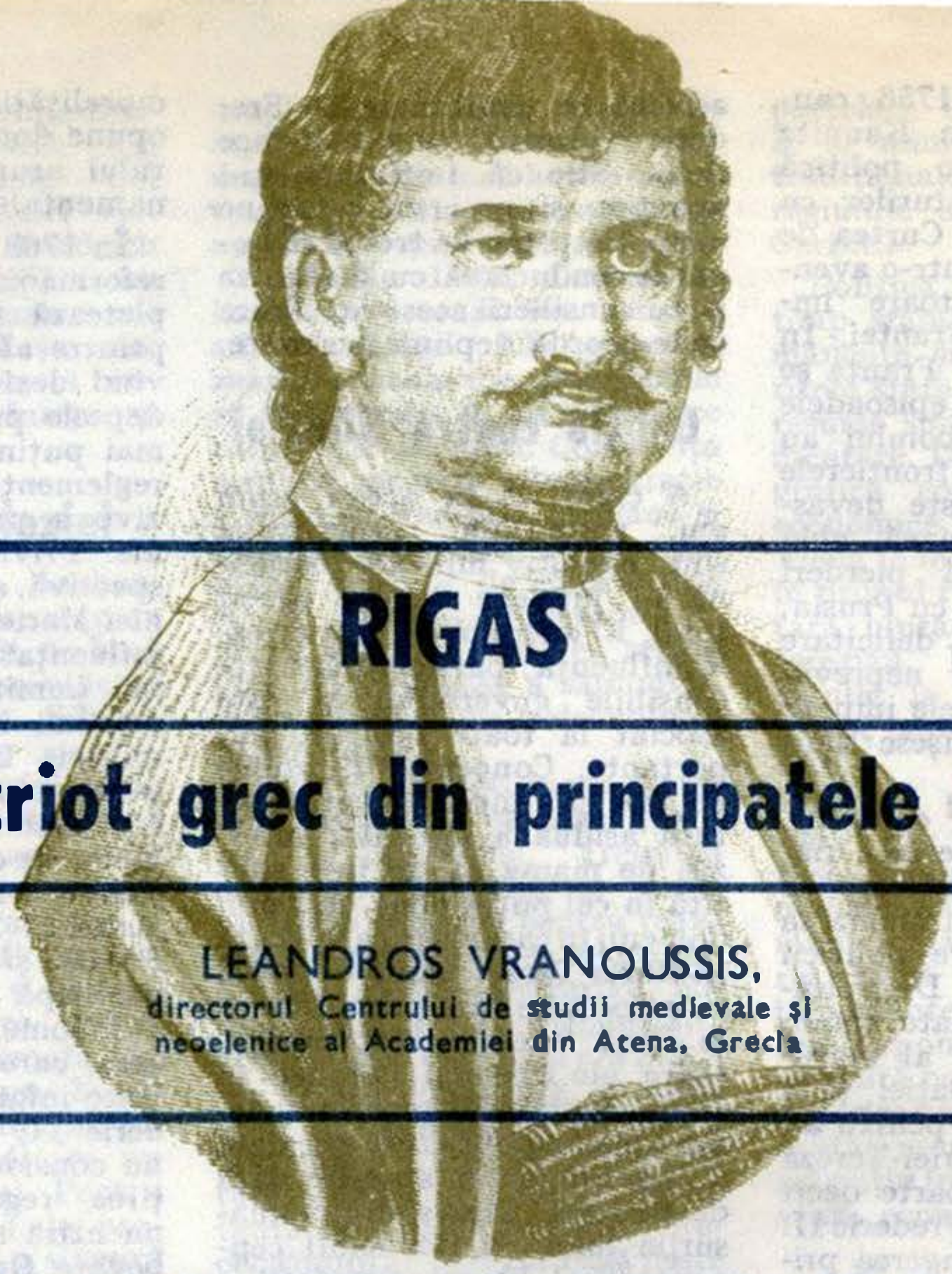

RIGAS

un patriot grec din principatele române

LEANDROS VRANOUSSIS,
directorul Centrului de studii medievale şi neoelenice al Academiei din Atena, Grecia

La 25 aprilie 1798, ministrul de interne austriac îi raporta împăratului Francisc II: „Cu toate că planurile revoluţionare ale acuzaţilor erau îndreptate numai împotriva statului turcesc şi tindeau numai la eliberarea Greciei totuşi desfăşurarea lor ar avea permanent o influenţă dăunătoare în ţările ereditare ale Maiestăţii Voastre. Pentru că orice schimbare forţată a regimului dintr-un stat vecin poartă de la sine, mai departe, pericolul unei asemenea schimbări mai extinse. Şi pericolul acesta, în cazul nostru, este deosebit de ameninţător, deoarece grecii din toate ţările sînt strîns uniţi prin religie şi obiceiuri; şi dacă spiritul libertăţii, dezvoltat într-o ţară oarecare, ar exercita o influenţă hotărîtoare, nu este nici o îndoială că spiritul acesta s-ar răspîndi ca o scînteie incendiară, întrucît dorinţa adîncă a grecilor a fost dintotdeauna îndreptată spre formarea unui stat independent".

Ce evenimente provocaseră îngrijorarea ministrului austriac? Cine erau acuzaţii?

Să urmărim viaţa şi faptele unuia dintre aceştia, conducătorul şi sufletul lor, Rigas Velestinlis-Feréos, martir al luptelor comune pentru eliberarea naţională şi pentru colaborarea paşnică a popoarelor balcanice.

Rigas Velestinlis-Feréos (1757-1798)[1], precursor şi martir al luptelor comune pentru eliberare şi pentru colaborarea paşnică a popoarelor balcanice, s-a născut în Grecia, a cutreierat mai multe ţări şi a fost, pînă la urmă, ucis de către otomani, la Belgrad, dar perioada cea mai lungă şi cea mai fructuoasă a vieţii sale a trăit-o pe pămîntul românesc. Îmbibat de cultura şi visările Eladei antice, a cunoscut într-un scurt răstimp şi Constantinopolul, capitala milenară a Bizanţului şi a imperiului otoman însă la Bucureşti şi-a lărgit cu adevărat orizontul, aici şi-a înfrăţit năzuinţele patriotice cu ideile Europei „luministe", aici au căpătat contur idealurile sale, aici a declanşat semnalul luptei pentru libertate. Ţara Românească i-a fost cea de-a doua patrie!

În Grecia subjugată de otomani

Născut în 1757, în satul Velestino din Tesalia, Rigas obişnuia să semneze: *Rigas Velestinlis* (Velestiniotul) *Thessalós* (Tesalian). Savanţii epocii, cu tendinţele lor arhaizante, au găsit mai elegant să-l numească Rigas Feréos (din Feré, oraş cunoscut din mitologie şi

[1] Recent, la Bucureşti, a apărut în Editura „Eminescu" — şi a fost prezentat şi la cel de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice — volumul *RIGAS, un patriot grec din Principate*, de Leandros Vranoussis. Cartea cuprinde în anexă şi cîteva pagini din scrierile lui Rigas; cîntecele lui revoluţionare, transpuse în versuri româneşti de poetul *Ion Brad*. Prof. L. Vranoussis, născut la Bucureşti, cunoscător al limbii, al istoriei şi al bibliografiei istorice româneşti, a vizitat de multe ori România, a efectuat fructuoase cercetări în bibliotecile şi arhivele din ţara noastră, fiind cunoscut prin lucrările sale referitoare la relaţiile istorice greco-române. Precizăm că articolul de faţă a fost scris în limba română.

din istorie, situat pe locul satului Velestino).

Despre familia şi copilăr a lui Rigas, despre studiile şi viaţa sa în Grecia — subjugată pe atunci de otomani — nu deţinem prea multe date. Tatăl său (numit, probabil, Kyritzis) a fost, cum se pare, un om înstărit, ceea ce i-a permis să se îngrijească de educaţia fiului său. După tradiţiile locale, Rigas a învăţat nu numai la Velestino, dar şi în alte şcoli din Tesalia, cu dascăli renumiţi. Terminîndu-şi studiile, Rigas a fost chemat învăţător în satul Kissos, nu prea departe de Velestino, unde a rămas un an. Împrejurări neprevăzute l-au silit să părăsească pe neaşteptate Tesalia.

La aproape douăzeci de ani după plecarea sa din Tesalia, într-o notă la o carte tradusă din franceză *(Noul Anaharsis*, Viena, 1797), Rigas scria despre satul său natal: „Desele şi nedreptele ucideri, care se săvîrşesc astăzi aici împotriva creştinilor, ar fi pustiit cu totul acest oraş, dacă frumuseţile lui naturale nu i-ar fi determinat pe locuitori să le îndure pe toate, ca să-şi lase măcar oasemintele acolo unde au fost înmormîntaţi şi strămoşii lor..." Cînd, pe la 18-20 ani, Rigas s-a îndreptat spre Constantinopol, aici se aflau mulţi compatrioţi de-ai lui, rude sau cunoscuţi, oameni cu stare care puteau să-l ajute.

Informaţiile despre şederea sa la Constantinopol sînt lacunare. După unii, s-ar fi îndeletnicit cu negoţul. Alte surse ne spun că Rigas a reuşit să fie angajat în casa uneia dintre cele mai mari familii aristocratice, cea a Ipsilanţilor, ca „secretar" (grămătic) al lui Alexandru Ipsilanti, fost domn al Ţării Româneşti (1774-1781). Istoricul grec Ioan Filimon consemnează: „Alexandru Ipsilanti avea pe atunci la Constantinopol [după anul 1782, foarte probabil în jurul anului 1785] ca secretar particular pe Rigas Feréos, pe care l-a instruit încă de tînăr în propria sa casă, cu toată grija părintească".

Dacia, singurul refugiu

Din Constantinopol, Rigas a plecat spre ţările române. Aici, pe acest pămînt ospitalier, prosperitatea elenismului, activitatea comercială, învăţămîntul superior şi viaţa intelectuală deschideau largi perspective pentru un tînăr dornic de afirmare. După o serie de informaţii, Rigas şi-a început cariera la Bucureşti sub domnia lui Nicolae Caragea (1782-1783), distins cărturar şi traducător al lui Voltaire, iar în timpul lui Mihail Suţu, în 1783, a fost numit profesor la Academia Domnească. Mai concrete sînt ştirile despre prezenţa sa la Bucureşti sub domnia lui Nicolae Mavrogheni (1786-1790). Cea dintîi informaţie sigură referitoare la prezenţa sa în ţările dunărene o găsim într-o adnotare la o carte tradusă şi tipărită de el *(Noul Anaharsis)*, din care rezultă că în aprilie 1788 Rigas se afla la Giurgiu. Dintr-un document, datat 27 mai 1788, reiese că la acea dată era un om înstărit, proprietar sau arendaş de moşie (sau de moşii) în judeţul Vlaşca, destul de cunoscut, menţionat în documente ca „Riga grămăticul". Toate acestea confirmă faptul că Rigas se afla în Ţara Românească dinainte de 1788.

Unul dintre tovarăşii şi biografii săi, Hristoforos Perrevos, scria în 1863: „[Rigas] a plecat într-o ţară liberă şi potrivită pentru afirmarea ideilor sale şi anume în Dacia, singurul refugiu pe atunci al grecilor dornici de libertate, unde — după o şedere de două sau trei luni — a fost cerut ca secretar de marele boier Brîncoveanu... Tocmai în timpul acesta Mavrogheni a fost domn al Ţării Româneşti... După o vreme relativ scurtă, auzind domnul ţării că pe lîngă marele Brîncoveanu se afla un secretar învăţat, l-a cerut pentru el, şi aşa, vrînd-nevrînd, banul i l-a dat lui..."

Boierul la care a slujit Rigas a fost, probabil, Nicolae Brîncoveanu, mare ban al Craiovei în 1788. Cealaltă afirmaţie însă că Rigas a slujit la curtea lui Mavrogheni, „cîştigînd şi favoarea domnului", şi că acesta, în semn de încredere, l-a însărcinat cu supravegherea trupelor otomane care treceau Dunărea, cu aprovizionarea lor etc., rămîne îndoielnică.

În 1787, izbucnise „războiul celor trei imperii": Rusia şi Austria, într-o luptă comună contra Porţii otomane. Domnitorul Moldovei, Alexandru Mavrocordat — „Firari" (fugarul) — s-a refugiat în Rusia (decembrie 1786). Succesorul său, Alexandru Ipsilanti, a dezertat la austriaci (martie 1788). Nicolae Mavrogheni, domn al Ţării Româneşti din 1786, numit domnitor al Moldovei în 1788, învestit cu funcţii înalte şi atribuţii nemărginite, a devenit şi comandant suprem al forţelor otomane ce încercau să stăvilească înaintarea trupelor ruseşti şi austriace care intraseră în principate.

La Craiova, unde se afla atunci, Rigas a putut cunoaşte

Tineri ostaşi greci de la sfîrşitul sec. XVIII

În p. 42: *Rigas, după o gravură publicată în 1825, în vol. VI al lucrării* Geschichte der Wiedergeburt Griechenlands, *tipărită la Heidelberg de J.P. von Hornthal*

îndeaproape unele stări de lucru din rîndurile armatei otomane, semnificative pentru situația generală a imperiului: lipsa unității interne, contradicțiile adînci ce-i dezbinau pe conducătorii locali, tendința vădită a fiecăruia de a se răzvrăti și de a deveni independent, nemulțumirea și exasperarea vie și generală a celor ce erau puși să-și dea viața pentru sultan, fără să știe pentru cine și pentru ce luptă.

Aici, la Craiova, l-a cunoscut pe unul dintre acești conducători otomani nemulțumiți, Pasvantoglu, pașă în Vidin, cel care, în 1794, va declanșa o răscoală antiotomană și pe care Rigas l-a salutat, în poemul său revoluționar *Thurios* (1797), îndemnîndu-l să continue lupta, unindu-se cu poporul răsculat și izgonind toate forțele sultanului din Balcani.

La curtea lui Mavrogheni, după cum spune tradiția, Rigas l-a cunoscut și s-a apropiat de omul de încredere al domnitorului, Dumitrachi Turnaviti, ajuns caimacam (locțiitor al domnitorului). Turnaviti, probabil, l-a introdus și pe Rigas la Curte sau l-a angajat ca secretar și colaborator propriu. Însărcinat cu aprovizionarea trupelor otomane și, sub domnia succesorilor lui Mavrogheni, cu supravegherea magaziilor de cereale de pe malul drept al Dunării, Turnaviti a devenit și om de încredere al lui Pasvantoglu.

Dimitrie Turnaviti, faimosul „chir Dumitrachi" al cronicilor românești, avea relații și legături — comerciale, politice și patriotice — cu diferite cercuri, de la București pînă la Adrianopol și la Constantinopol, la Vidin, la Triest și la Viena. „Vizionar politic", devotat Franței, confident al lui Pasvantoglu, prieten cu Rigas etc., Turnaviti-Polydamas era „un grec fin și politicos" pentru unii, dar pentru alții un om foarte suspect și periculos. Trimis la Constantinopol pentru tratative și solicitînd mijlocirea francezilor în favoarea rebelului pașă de la Vidin, Turnaviti a fost arestat de autoritățile otomane și executat (februarie 1798).

Cine gîndește liber gîndește bine

În 1790, Rigas a avut ocazia să facă o călătorie la Viena, unde a rămas șase luni de zile.

Rigas n-a mers la Viena numai pentru afacerile marelui serdar din Cîmpulung, Hristodulos Kirlianos. Nu era numai un secretar care-l însoțea peste tot în capitala austriacă. Rigas s-a dovedit foarte activ. Împreună s-au prezentat autorităților vieneze, la Curtea imperială și chiar la împărat. Cu ocazia acestor contacte cu cabinetul ministerial al Austriei, se spune că Rigas, contînd pe rivalitățile marilor imperii, a luat inițiativa de a întreprinde un însemnat demers pe lîngă cancelarul Kaunitz, inițiatorul alianței ruso-austriace, cerînd continuarea războiului împotriva Turciei și făgăduind participarea grecilor, printr-o răscoală, alături de ruși și austriaci. Rigas nu a uitat că era și un scriitor. Plecînd din București, și-a luat cu el manuscrisele și, îndată ce-a sosit la Viena, a pornit în căutarea tipografiilor grecești. A dat la tipar două cărți și a anunțat încă una.

Prima carte publicată de Rigas la Viena în 1790, cuprinde șase povestiri de dragoste, traduse din literatura franceză a vremii. Lucrarea s-a bucurat de un deosebit succes, circulînd și în manuscris (patru dintre acestea se păstrează la Biblioteca Academiei române). În 1812 și 1815, ea a fost tradusă în românește de Gheorghe Pețacov și, respectiv, Ioan Beldiman.

A doua lucrare a lui Rigas, tipărită la Viena, dovedește că tînărul „grămătic" din principate umbla de mult pe urmele iluminiștilor și enciclopediștilor francezi. Intitulată *Culegere de fizică*, cartea era destinată grecilor „care se gîndesc și iubesc învățătura", tipărită pe cheltuiala autorului „în folosul compatrioților". În prefața ei, Rigas își mărturisește dorința de a contribui la dezvoltarea și reînvierea neamului său: „Fiind din fire filoelen [patriot], scria el, nu m-am mulțumit doar să deplîng starea neamului meu, ci m-am străduit, cît mi-a fost cu putință, să-i fiu de ajutor". El adresează apelul său patriotic pentru luminarea și ridicarea poporului subjugat: „Să aducă fiecare cu bunăvoință contribuția sa [încît] neamul grec decăzut, ajutat de pretutindeni, să se ridice din nou!"

„Cine gîndește liber gîndește bine!", acesta era principiul primordial pentru Rigas. Eliberarea gîndului de jugul „superstițiilor" deschidea însă și drumul pentru ridicarea poporului în drepturile lui „naturale" și pentru revendicarea libertății. Rigas a fost și pe acest drum un pionier.

În același timp, el pregătea și o carte de gîndire politică Pe ultima pagină a *Fizicii* anunța că lucrează la traducerea unei celebre scrieri a lui Montesquieu, *Spiritul legilor*, lucrare premergătoare iluminismului francez și baza teoretică cea mai însemnată a liberalismului democratic din Europa. Această traducere nu a văzut lumina tiparului. La sfîrșitul anului 1790, Rigas a fost nevoit să părăsească Viena, înapoindu-se în Țara Românească.

Reîntors la București (ianuarie 1791), Rigas și-a continuat cariera, dar a desfășurat și alte activități. O serie de documente, provenite din arhive românești și constituind mărturii ocazionale, ne dezvăluie cîteva aspecte din viața particulară a lui Rigas. Din ele aflăm că el reușise să devină proprietarul unor mari moșii în fostul județ Vlașca.

Funcția sa era, printre altele, și aceea de a transcrie în *Condica domnească* actele oficiale, poruncile și alte documente. Una din aceste condici, în care cred că am recunoscut scrisul, destul de caracteristic, al lui Rigas, ne-a permis să constatăm că el scria perfect și în limba română (în caracterele chirilice ale vremii).

Prin calitatea sa de secretar, de interpret etc., Rigas, în afară de legăturile cu Curtea domnească, avea relații și cu mulți străini din București,

diplomaţi, agenţi consulari, emisari, comercianţi şi alţii. Se ştie că frecventa Agenţia austriacă din Bucureşti. Însă mai strînse legături avea cu anumiţi francezi.

Relaţiile lui Rigas cu francezii din principate i-au permis să intre în contact nemijlocit cu ideile republicane. Despre spiritul care domnea în Bucureştii acelor ani, mărturisea un contemporan: „Aproape toţi negustorii din Ianina şi din Albania [din Epir] stabiliţi aici sînt declaraţi *sans-culottes*. Au tradus *Drepturile omului* şi le ştiu pe dinafară. Unii mi-au cerut şi cîntecele [revoluţionare] cîte le am, ca să le traducă în greceşte".

Printre aceştia era şi Rigas care, în lucrările sale, se va inspira şi va folosi Constituţia franceză, al cărei text este precedat de celebra *Declaraţie despre drepturile omului*[1]. De asemenea, el va adapta versuri greceşti pe muzica unor cunoscute melodii revoluţionare franceze.

Idealurile umaniste ale iluminismului european şi ale Franţei revoluţionare erau considerate ca o reînviere a acelor idealuri morale şi spirituale care duseseră cîndva Grecia antică la măreţia ei clasică. De multe ori, „dărîmătorii tiranilor" şi susţinătorii Republicii au afirmat că ei au reînviat în Franţa spiritul şi gloria vechilor greci. Grecii înşişi recunoşteau că în Franţa contemporană reînvie, cu toată măreţia, vechea Eladă.

Elogiul unui dac

În 1796 Rigas s-a dus din nou la Viena. Nu mai găsea însă aceeaşi atmosferă din 1790, cînd Austria lupta împotriva otomanilor. Acum Habsburgii se războiau pe Rin şi în Italia cu armatele Franţei republicane.

Plecarea lui Rigas din Bucureşti era anunţată la 2 august 1796 de consulul Merkelius ministrului de externe, von Thugut, de la Viena: „A plecat ieri de aici un oarecare grămătic Rigas, om foarte şiret şi mare prieten al francezilor mergînd, prin Transilvania, la Viena, unde are să dea la tipar o hartă geografică greacă..." Raportul a ajuns în mîinile ministrului de interne şi al Poliţiei, von Pergen. În Viena intr e un suspect periculos — Rigas.

Ce-a făcut Rigas în capitala Austriei? În cele 15-16 luni cît a stat aici, ultimele din viaţa sa, Rigas a desfăşurat o activitate intensă şi multilaterală, care i-a uimit pe contemporani. A publicat, în 1797, trei hărţi: o mare *Hartă a Eladei*, o *Hartă a Ţării Româneşti* şi o *Hartă a Moldovei*, toate în greceşte. Hărţile lui Rigas au fost foarte apreciate în epoca lor, nu numai de greci şi de români, dar şi de savanţi europeni. Printre numeroasele laude care i s-au adus, consemnăm pe acelea ale lui Iordache Golescu, care a scris un elogiu de 20 versuri în limba greacă, pentru prietenul său Rigas, „fiul înfloritor al Eladei" şi pe care l-a semnat „dacul Gheorghe Golescu". Poezia s-a publicat în ziarul grec vienez *Efimeris* (20 februarie 1797).

Tot în acel an, Rigas a mai tipărit o gramatică şi gravura istorică *Portretul lui Alexandru cel Mare*. De asemenea, a mai publicat o culegere de scrieri traduse din italiană, franceză şi germană, *Trepiedul moral*. Tot la Viena, a difuzat cîntecul său revoluţionar, *Thurios*, vibrantă chemare la răscoală antiotomană: „Mai bine-n libertate, un singur ceas, decît/ sclavia să te strîngă, ani patruzeci, de gît!.../ ... Vă deşteptaţi!/ Precum strămoşii noştri cu toţii la un loc/ de dragul libertăţii se aruncau şi-n foc/ aşa şi noi, cu mîna pe arme, fraţi şi fii/, să-ne scăpăm de noaptea amarnicei sclavii!" (traducerea versurilor Ion Brad).

Campania lui Napoleon în Italia (1796-1797) concentrase atenţia lumii întregi cu uimitoarele sale succese. Ecoul produs de aceste răsunătoare evenimente era fără precedent. Nu era vorba însă numai de succesele militare şi de victoriile strălucite care uimiseră lumea. Declaraţiile Franţei revoluţionare le dădeau un conţinut mult mai profund şi triumful armatelor republicane apărea ca o ofensivă pentru cauza general-umană a Libertăţii şi Democraţiei. Bonaparte lupta atunci împotriva „tiranilor" şi împotriva „despotismului", desfiinţa dinastii şi răsturna regimuri absolutiste seculare, ca să instaleze în locul lor „suveranitatea poporului", independenţa naţională şi libertăţile democratice. Acest fapt zguduia profund conştiinţa popoarelor subjugate şi îndrepta toate simpatiile şi speranţele celor oprimaţi către Franţa republicană şi către eliberatorul Bonaparte.

Rigas încearcă, prin mai multe modalităţi, să intre în contact cu Bonaparte, cu intenţia de a-i adresa „rugămintea tuturor grecilor... pentru a le acorda ajutor în vederea eliberării lor; în cazul în care avea de gînd să le dea acest ajutor, unul dintre greci va primi ordinul să stea lîngă acest erou, pentru a păstra legătura dintre ei..."

Întreţine totodată o bogată corespondenţă cu prietenii şi tovarăşii săi împrăştiaţi în diferite centre ale Europei şi ale Răsăritului. La 5 august, într-o scrisoare către prietenul său Antonios Koronios, din Triest, îi făcea cunoscut că a sosit momentul cel mare al ridicării la luptă: „De la Bucureşti îmi scriu prietenii noştri, tesalieni, epiroţi şi atenieni; răcnesc ca leii! Îmi spun că nu mai este timpul pentru cărţi, ci trebuie să plec spre patrie şi să le anunţ ora plecării mele, deoarece şi ei pleacă în curînd spre locurile lor de baştină..."

Viteazul singe elenic

Plecarea în Grecia şi proclamarea revoluţiei erau pentru Rigas ultimul pas hotărîtor. Cercul tovarăşilor şi al adepţilor, de la Bucureşti pînă la Viena şi Triest, era de mult pus în mişcare. În acest scop,

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1973, 7/1979.

(Continuare în p. 51)

ALFRED DRAPER

Al doilea episod din reconstituirea lui Alfred Draper[1] are ca fundal scurtul, dar nu mai puțin dramaticul interval de o lună — 26 mai-sfîrșitul lunii iunie 1940, în care se produce prăbușirea Franței și rămînerea singură a Marii Britanii în fața agresiunii naziste. Pericolul mortal ce amenință pe britanici introduce elementele financiare în canavaua militară, politică și strategică a războiului, dînd o nouă proiecție desfășurării uneia dintre cele mai secrete operațiuni.

O componentă majoră a politicii lui Churchill a constituit-o preocuparea, după cum avea să se exprime, ulterior, chiar premierul britanic, de a dispune de posibilitățile financiare pentru ca Statele Unite „să-i furnizeze mijloacele pentru a termina treaba". Dar, în situația specifică a președintelui Roosevelt, acesta era extrem de circumspect la apelurile lansate de Churchill după declanșarea „Blitzkriegului" pe frontul apusean, la 10 mai 1940. O lună mai tîrziu, la 10 iunie, în toiul bătăliei Franței, începută cu cinci zile înainte, premierul Paul Reynaud, i-a solicitat pe Roosevelt „să declare public că Statele Unite vor da Aliaților întregul ajutor și sprijin material cu excepția [trimiterii] unui corp expediționar". După trei zile, Roosevelt a răspuns că a fost profund mișcat de mesajul lui Reynaud, adăugînd că guvernul american „întreprinde tot ce îi stă în putere pentru a pune la dispoziția guvernelor aliate materialul pe care îl cer atît de urgent..." Dar, cînd Churchill a făcut apel să fie publicat „acest magnific mesaj", care „ar putea juca un rol decisiv în întoarcerea cursului istoriei", Roosevelt a refuzat. La 15 iunie, Churchill a cerut, așa cum făcuse și Reynaud, ca Statele Unite să anunțe că vor intra în război, altfel Franța va capitula. A doua zi, Reynaud a demisionat. Drumul spre capitulare, prin preluarea guvernului de către Pétain, era deschis.

Încheierea armistițiului francez a germinat unul dintre conflictele de culise cu reverberațiile în relațiile anglo-americane, dată fiind intenția guvernului de la Londra de a folosi aurul aflat în afara teritoriului metropolitan al Franței în lupta împotriva Germaniei. Cu atît mai mult cu cît, la 18 iunie 1940, la ora 18, în emisiunea postului de radio Londra (B.B.C.), a fost citit cunoscutul mesaj în limba franceză al generalului de Gaulle[2], care, oricît de dificilă ar fi evaluarea audienței din momentul transmiterii, a marcat unul dintre acele jaloane de care istoria celui de-al doilea război mondial nu se poate lipsi.

Avea în vedere cel care rostea acest text (scris de mînă) și aurul Franței aflat în afara teritoriului metropolitan, unde capitularea era pe cale de a se produce? Mărturiile disponibile nu ne permit să dăm un răspuns, ci, doar, să-l sugerăm.

Titlurile și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 2/1981; 4/1967.

Banca plutitoare „Cressado"

Ministrul de finanţe a răspuns afirmativ, recomandînd să se păstreze secretul absolut faţă de ţările străine în cauză. Peste două zile, în primele ore ale dimineţii de 28 mai, a avut loc capitularea Belgiei. Churchill a dat o dispoziţie strict confidenţială, destinată să pareze efectul acestei ştiri proaste: „În aceste zile grele, primul ministru doreşte ca toţi colegii săi din guvern, precum şi înalţii funcţionari, să menţină în anturajul lor un moral ridicat. Fără a minimaliza gravitatea evenimentelor, trebuie să manifestăm încredere în capacitatea şi hotărîrea noastră de neclintit de a continua războiul pînă ce vom zdrobi definitiv voinţa duşmanului de a domina întreaga Europă".

O asemenea intervenţie era absolut necesară; cel mai neînsemnat zvon în sensul că Anglia s-ar fi îndoit cîtuşi de puţin de posibilitatea de a continua lupta ar fi avut un efect catastrofal asupra opiniei mondiale. Şi de data aceasta, ambasadorul american Kennedy s-a plasat în postura de profet al nenorocirilor. El scria preşedintelui Roosevelt: „Doar un miracol poate salva corpul expediţionar"[1]. Ambasadorul prevedea că germanii vor face curînd propuneri de pace Franţei şi Marii Britanii, „impunînd, evident, condiţiile lor, condiţii ce vor fi însă cu mult mai uşoare decît dacă ostilităţile ar continua".

Capitularea britanică era ultimul lucru pe care-l dorea preşedintele, deoarece el nu s-a dezis nici un moment de la convingerea fermă că destinul Americii era legat de cel al Angliei.

În acest timp, mîna de oameni care ducea războiul secret al aurului şi al celorlalte valori rezolvase problema celor 300 milioane lire în bilete de bancă, constituite ca fond de rezervă. În primul moment, s-a sugerat ideea de a li se da foc; dar soluţia a fost abandonată din cauza dificultăţilor materiale care s-ar fi ivit în cazul distrugerii unei asemenea mase de hîrtie. În schimb, s-a prevăzut ca un mare număr de autocamioane să adune bancnotele şi să le depună la bordul unei nave special închiriate şi ancorate la Scapa Flow[2].

Alegerea depozitului fusese o problemă majoră dar, în cele din urmă, experţii s-au fixat la golful Scapa Flow, fiind locul cel mai potrivit. Era un loc îndepărtat, un golf foarte adînc, legat de oraşul Glasgow printr-o linie de cale ferată. Camioanele trebuiau să adune bancnotele din „depozitele speciale de numerar" şi să le transporte la cea mai apropiată gară; de acolo erau expediate spre golful scoţian. Acolo, la unul din cheiurile mai izolate, era ancorată nava „Cressado", de 1 200 tone, ce părea parcă destinată rolului de bancă plutitoare; costul chiriei nu era prea ridicat — 1 000-1 500 lire sterline pe lună — şi vaporul putea fi uşor camuflat în navă-depozit de armament. Biletele de bancă aveau să fie ascunse în lăzi de muniţii, unele din acestea conţinînd cu adevărat muniţii; în vîrful catargului lui „Cressado", pentru a se evita apropierea altor bastimente, avea să fluture permanent pavilionul roşu, indicînd „materii periculoase". Un echipaj puţin numeros, de marinari înarmaţi, urma să asigure paza vasului. În cazul unei debarcări germane, nava ar fi ieşit în larg şi s-ar fi sabordat.

La 31 mai, Churchill a zburat din nou spre Franţa pentru a participa la o şedinţă a Consiliului de război[3], cu speranţa, destul de şubredă, că francezii ar mai avea moralul necesar pentru a continua lupta. La 4 iunie, împotriva tuturor aşteptărilor, marina britanică reuşise să salveze grosul armatei engleze şi un mare număr de soldaţi francezi (338 336 oameni)[4].

Churchill, prim-ministru doar de 23 zile, îşi dădea foarte bine seama de gravitatea eşecului.

La 4 iunie, nervos şi vădit neliniştit, el s-a adresat Camerei Comunelor, fără a încerca să minimalizeze dezastrul suferit. „Trebuie să evităm de a atribui acestei evacuări laurii unei victorii. Războaiele nu se cîştigă cu retrageri". El a continuat cu faimoasele cuvinte: „Nu vom capitula niciodată".

Discursul lui Churchill a avut o asemenea rezonanţă în opinia publică, încît mulţi cetăţeni erau convinşi, după aceea, că-l auziseră pe primul ministru pronunţîndu-l personal la radio. În realitate, el fusese citit mai tîrziu, în cursul zilei, de către un speaker de la B.B.C.[5]

Totuşi, pe unii, cuvintele lui Churchill i-au lăsat sceptici. William Bullitt[6], ambasadorul Statelor Unite în Franţa, nu era prea convins că vor fi urmate de efect. Opinia sa personală era că Anglia avea intenţia să utilizeze aviaţia şi marina britanică ca elemente de tocmeală în negocierile de pace cu Germania. Scepticismul lui Bullitt putea fi înţeles; el nu era nicidecum antienglez, dar era un diplomat de carieră realist, şi, pentru el, îndărătul frazelor bombastice, se ascundeau realităţi foarte aspre. Din această cauză, unele puncte din discurs sunau prea puţin verosimil. Intenţia şi hotărîrea de a lupta pe plăji[7] şi pe străzi erau neîndoielnice, dar cu ce armament?

---

[1] Denumire, asemănătoare celei din primul război mondial, a efectivelor britanice pe frontul franco-belgian.

[2] Bază navală importantă în nord-vestul Marii Britanii.

[3] Consiliul suprem de război, instanţă ad-hoc după modelul existent în timpul primului război mondial, format din şefii guvernelor Marii Britanii şi Franţei, şi principalii lor colaboratori militari.

[4] Este vorba de operaţia „Dynamo" de evacuare a celei mai mari părţi a corpului expediţionar englez şi a unor trupe franceze.

[5] Conform unor surse concordante, cuvîntarea a fost prezentată de un actor, dar, într-adevăr, ascultătorii au crezut că era vocea primului ministru.

[6] Ambasador în Franţa din 1936, William C. Bullitt avea, ca diplomat, un statut special, numeroase din mesajele sale fiind adresate direct preşedintelui F.D. Roosevelt.

[7] Referire la cuvintele folosite de Churchill în cuvîntarea sa.

Cea mai mare parte din corpul expediționar fusese, într-adevăr, evacuată printr-un miracol, dar armata engleză trebuise să abandoneze în Franța grosul materialului de război, adică: 7 000 tone muniții, 90 000 puști, 23 000 tunuri, 20 000 vehicule, 8 000 mitraliere „Bren" și 400 tunuri antitanc. Ar fi trebuit să treacă multe luni de zile pentru ca uzinele de armament să înlocuiască acest material. Dar nici fabricile engleze, nici cele americane nu lucrau încă din plin.

Un raport descurajator

În orice caz, nici măcar șefii de stat-major britanici nu erau atît de încrezători ca primul ministru în rezultatul final al bătăliei. Cînd cabinetul discutase despre „strategia britanică într-o anumită eventualitate", comandanților marinei, aviației și armatei de uscat li se ceruse un aviz motivat asupra șanselor de a cîștiga războiul fără ajutor extern. Răspunsul lor s-a concretizat într-o declarație prudentă, din care rezulta că, în ciuda aparențelor, Germania apărea ca outsider[1] și Anglia ca favorită. Dar examinînd motivațiile aduse de acești comandanți rămîneai cu impresia că ei, personal, n-ar fi riscat un singur ban pe pronosticul lor.

Churchill ceruse acest raport, deoarece voia să convingă Parlamentul că decizia de a continua lupta nu se bizuia pe fraze frumoase, ci pe opinia experților. După terminarea războiului, el avea să mărturisească: „Astăzi, cînd recitesc acest raport, mărturisesc că era mai curînd sinistru".

Cu toată presiunea constantă a izolaționiștilor[2], Roosevelt era gata să facă totul pentru a ajuta Anglia, în afară de angajarea americanilor în conflict. El nu a renunțat nici un moment la convingerea fermă că cea mai bună apărare a Americii era o Mare Britanie neînvinsă. Președintele a cerut Ministerelor marinei și războiului să specifice ce arme puteau fi imediat expediate în Anglia. Generalul Marshall[3] a întocmit imediat o listă care conținea: o jumătate de milion de puști de 7,5 mm, stocate după terminarea primului război mondial, cu 250 cartușe pentru fiecare; 900 tunuri de 75 mm, vechi, dar în excelentă stare, cu un milion de obuze ; 80 000 mitraliere. Armele erau cam vechi, dar, pentru o Anglie mai neînarmată ca oricînd erau un dar ceresc. Natural, ele trebuiau plătite, iar prețul lor era ridicat — 37 milioane lire sterline. Americanilor nu le-a trebuit multă vreme pentru a strînge armele; la 11 iunie, un convoi de cargouri britanice începea să le încarce la Gravesend Bay, în New Jersey[4].

În aceeași zi[5], Churchill trimitea lui Roosevelt un mesaj urgent: „Francezii m-au chemat din nou, ceea ce înseamnă o criză. Plec în această clipă. Orice puteți să faceți sau să spuneți în acest moment pentru a-i ajuta poate schimba situația"[6].

Era a patra vizită a lui Churchill în Franța; el se agăța de convingerea că ar putea determina guvernul francez să continue lupta. Era ultima sa călătorie în Franța, înainte ca acesta să ceară armistițiu[7]. La sosire nu l-a întîmpinat nici o oficialitate; drumurile erau supraaglomerate de civilii care se refugiau din fața germanilor. Churchill a declarat cu fermitate gazdelor că Marea Britanie va continua să lupte și că nu putea să accepte ca Franța să negocieze o pace separată. Singura speranță ca aliații francezi să continue lupta era obținerea, din partea președintelui american, a unei declarații publice prin care S.U.A. se angaja să vină în ajutorul Franței.

Churchill i-a trimis lui Roosevelt următoarea telegramă: „Declarația dumneavoastră că, dacă este necesar, Statele Unite vor intra în război, ar putea salva Franța. Fără de asta, rezistența francezilor se va prăbuși în cîteva zile și vom rămîne singuri"[8]. Și de data aceasta, Churchill a recurs la o presiune destul de puțin voalată, pentru a demonstra lui Roosevelt cît de dezastruoasă ar fi această situație pentru America: „Puteți fi sigur că, în cazul în care am fi învinși, atît guvernul meu, cît și eu personal, am trimite flota pe celălalt țărm al Atlanticului. Dar ar putea interveni un moment în luptă, în care miniștrii actuali să nu mai dețină conducerea treburilor, iar insulele britanice să poată obține condiții foarte blînde, în cazul în care ar accepta să devină un stat vasal imperiului hitlerist".

Dacă germanii ar pune mîna pe flota engleză, sugera Churchill și ar fi susținuți de flotele Franței, Italiei și Japoniei, superioritatea lor pe mare ar deveni zdrobitoare: „Dacă ne prăbușim, veți cunoaște, poate, statele unite ale Europei, sub dominație nazistă, care vor fi mai numeroase, mai puternice și mai bine înarmate decît Lumea Nouă"[9].

Roosevelt era, desigur, ultimul om căruia trebuia să i se amintească consecințele prăbușirii Franței și Marii Britanii. Dar el nu se putea angaja, printr-o declarație publică, de a veni în ajutorul Franței. În acest sens i-a scris lui Churchill: „Știi desigur că, potrivit Constituției noastre, nici o autoritate în afara congresului nu poate lua un angajament de asemenea natură"[10].

În Franța, Weygand, soldatul, era într-un tot un partizan al armistițiului, la fel ca și bătrînul Pétain[11]. La reîntoarcerea sa în Anglia, Churchill,

---

[1] Concurent fără șanse normale de cîștigător.

[2] În Statele Unite, prin izolaționism, politică prevalentă în sec. XIX și în primele decenii ale actualului secol, se înțelegea neimplicarea în problemele Europei, nu și ale altor continente. Corolarul acestei politici de abținere de la sistemul alianțelor și conflictelor europene, conform „Doctrinei Monroe", proclamată în 1823, trebuia să fie neamestecul puterilor europene în emisfera americană.

[3] George C. Marshall (1880-1959), general, șeful Statului major al armatei americane în timpul celui de-al doilea război mondial, începînd din toamna anului 1939.

[4] Stat pe coasta Atlanticului, învecinat cu statul New York.

[5] 10 iunie 1940; Italia a intrat în război, scontînd să obțină o parte a teritoriului colonial francez din Africa și chiar părți ale teritoriului metropolitan: Corsica și Coasta de Azur. În aceeași zi, Wehrmachtul a încheiat ocuparea Norvegiei. Într-o cuvîntare rostită la Universitatea din Virginia, Roosevelt a declarat: „În această a zecea zi de iunie 1940, mîna care ținea pumnalul a lovit în spatele vecinului".

[6] Acest mesaj, care face parte din corespondența secretă Churchill-Roosevelt este datat 13 iunie 1940.

[7] Întrevederea lui Churchill cu Reynaud a avut loc la Tours, la 14 iunie; cu acest prilej, generalul Weygand a pledat pentru încheierea armistițiului. În aceeași zi, trupele germane au intrat în Paris.

[8] Pasajul este dintr-o scrisoare a lui Churchill către Roosevelt, datată 15 iunie 1940.

[9] Ibidem.

[10] Citatul este dintr-un mesaj al lui Roosevelt către Churchill, datat 14 iunie 1940.

[11] Mareșalul Henri Philippe Pétain avea 85 ani cînd a intrat în guvernul francez, la 18 mai, ca ministru de stat și vice-premier, fiind punctul de raliere al capitularzilor.

asistat de generalul de Gaulle[1], a făcut o ultimă încercare disperată. S-a redactat o declarație de uniune, propunîndu-se ca Marea Britanie și Franța să devină o singură națiune, populația lor avînd o cetățenie comună și urmînd să fie condusă de un cabinet de război. Generalul de Gaulle i-a citit-o prin telefon lui Paul Reynaud. Acesta a rămas impresionat, dar Pétain a considerat-o drept „fuziune cu un cadavru"[2].

În aceeași zi, Churchill însoțit, între alții, de Clement Attlee, de ministrul aerului, Archibald Sinclair, și de cei trei șefi de stat-major, se pregătea să plece la Southampton, pentru a se îmbarca pe crucișătorul „Berkeley", care urma să-i ducă în Franța, unde trebuia să aibă loc o întrevedere cu Reynaud cu privire la declarația de uniune. Dar ei nu au ajuns mai departe de gara londoneză Waterloo. Aici Churchill a primit un mesaj de la ambasadorul englez la Paris, Sir Ronald Campbell, în care i se transmitea că în Franța se declarase o criză gravă — Reynaud demisionase și Pétain formase noul guvern.

Churchill îl „stimulează" pe Roosevelt

Marea Britanie era singură. Lucru ciudat: atît cei ce dețineau cele mai înalte funcții, cît și oamenii simpli, au avut un sentiment de ușurare. Regele George VI i-a scris mamei sale: „Personal mă simt mai bine, nemaiavînd un aliat pe care să-l măgulim și pentru care să facem eforturi". Iar mareșalul aerului, Sir Hugh Dowding, comandantul aviației de vînătoare, îi mărturisea lordului Halifax[3]: „Nu mă rușinez spunîndu-vă că, atunci cînd am auzit despre căderea Franței, am căzut în genunchi și i-am mulțumit lui Dumnezeu". Nu era vorba de ostilitate față de francezi; el împărtășea părerea că, pentru Marea Britanie, era mai bine să rămînă singură[4].

La 18 iunie a avut loc o discuție a șefilor de stat-major asupra măsurilor ce trebuiau luate în caz de invazie. Ceea ce fusese denumit pînă atunci „o anumită eventualitate" devenise o realitate crudă. În clipa în care, din turnul ce domină podul Westminster, Big Ben suna ora patru. Winston Churchill spunea în Camera Comunelor: „Mă aștept ca bătălia Angliei să înceapă în curînd". Cu această ocazie el a pronunțat cel mai frumos discurs, despre „cea mai frumoasă oră"[5].

Englezii au preluat în contul lor toate comenzile de arme și materiale făcute de Franța în Statele Unite (a căror valoare se ridica la 500 milioane dolari). În momentul în care germanii defilau în pas de gîscă la Paris, pe Champs-Élysée, Arthur Purvis, șeful comisiei britanice de achiziții în Statele Unite, primea o telegramă de la Londra, prin care era avertizat că Franța era pe punctul de a capitula. Cu toate că se aflau în fața dezastrului iminent, francezii au făcut dificultăți.

În culise, în Anglia, echipa de bancheri și experți financiari a continuat să lucreze după planurile stabilite. O serie de mesaje ale Amiralității, cu mențiunea „ultrasecret și personal", informa că aurul sosea în Canada în cantități mari și că, din el, nici măcar o uncie[6] nu se pierduse. Începuse și colectarea tuturor titlurilor străine. În cel mai desăvîrșit secret și cu acordul ministrului de finanțe, au fost puși la curent cu această operație directorii celor cinci mari bănci din Anglia. Personalul a 50 bănci și a sute de sucursale lucra 24 ore din 24, pentru a clasa pe categorii valorile aflate în depozite. Cînd această muncă s-a încheiat, titlurile au fost expediate la centre de colectare speciale, și, de acolo, la Banca Angliei. Pentru mai multă securitate, cabinetul a acceptat ca ele să iasă din țară, înainte de publicarea decretului care anunța acest lucru. În felul acesta, publicul avea să se afle în fața faptului împlinit.

În acel moment a apărut un obstacol neașteptat. De cîtva timp, unii oameni politici americani se întrebau dacă era înțelept să se transmită arme Angliei. Acum, un grup de experți militari susținea că operația devenise fără sens și sugera să nu se mai accepte nici o comandă nouă.

Churchill repeta, fără încetare, că ar putea să apară un guvern pronazist, fără a cita însă vreun nume. Bullitt, ambasadorul american la Paris, mărturisea la rîndul său președintelui că o asemenea eventualitate trebuia, într-adevăr, luată în considerare, și că „pentru a fi scutiți de cele mai grele consecințe ale unei înfrîngeri totale, englezii ar putea instaura un guvern Oswald Mosley[7], iar Uniunea fasciștilor britanici ar colabora cu Hitler".

Pe de altă parte, este neîndoielnic că Churchill exploata în mod inteligent și cu bună știință teama de un regim de tip Quisling[8]. Era un excelent stimulent pentru a determina Statele Unite să acorde un ajutor mai activ. Scriind lordului Lothian, primul ministru îi recomanda să-l facă pe

---

[1] Charles de Gaulle fusese avansat general de brigadă la 15 mai 1940 și numit subsecretar de stat la Ministerul de război și al apărării naționale la 6 iunie. La 16 iunie, de Gaulle se afla la Londra.

[2] În cursul nopții s-a format un guvern condus de mareșalul Pétain care a cerut a doua zi armistițiul, semnat la 22 iunie în aceeași pădure de la Compiègne și în același vagon de cale ferată ca și în noiembrie 1918. Numai că, de această dată, termenii erau dictați de cel de-al treilea Reich.

[3] În acel moment, ministru de externe. În urma decesului subit, la 12 decembrie 1940, al lordului Lothian, ca ambasador al Marii Britanii la Washington a fost numit lordul Halifax. Măsura părea justificată prin importanța deosebită a postului. Prin această numire, W. Churchill încheia mutările din guvern ale principalilor factori responsabili ai politicii conciliatoare müncheneze. În locul lordului Halifax, ministru de externe a devenit Anthony Eden.

[4] Churchill însuși a dat, de fapt, tonul, exprimîndu-se că „a lupta de unul singur are și avantaje", în sensul că deciziile nu trebuiesc aprobate și de alții. Ca urmare, a survenit o febră a organizării apărării Angliei și inițierea unor măsuri pe termen lung în vederea organizării „contraatacului".

[5] Churchill spusese: „Să ne comportăm astfel încît... oamenii să poată spune: au fost cele mai frumoase ore ale lor" (ale celor care participau la apărarea Angliei).

[6] Măsură engleză de greutate pentru cîntărirea aurului, argintului, platinei, bijuteriilor (sau a substanțelor medicinale) echivalentă cu 31, 1035 gr.

[7] Liderul micului partid nazist din Marea Britanie. A murit în 1980.

[8] Vidkun Quisling, om politic norvegian, născut în 1887 și executat la Oslo, în 1945, pentru trădarea patriei și politica de colaborare cu nazismul, a fost șef al guvernului profascist în 1940. În anii celui de-al doilea război mondial, numele de Quisling a devenit sinonim cu trădător în slujba nazismului.

Plajele de la Dunkerque după încheierea operației „Dynamo"

În p. 46: *polițiști canadieni păzind un tren cu aur englez, care urmează să fie transportat la Banca Canadei din Montreal*

Roosevelt să înțeleagă bine ce consecințe ar urma dacă inamicul ar pune mîna pe flota engleză. În răspunsul către ambasado ul său, care îl presa să „rostească un discurs radiodifuzat reconfortant", pentru a îndigui pesimismul american în creștere, apar, poate, cel mai bine sentimentele sale adevărate: „Fără îndoială că voi rosti curînd un discurs. Dar nu cred că vorbele contează prea mult. Nu trebuie dată prea mare importanță schimbărilor din opinia americană. Ea se modifică în funcție de împrejurări. Pînă în aprilie, americanii erau atît de siguri că Aliații vor cîștiga, încît nu vedeau necesitatea de a-i ajuta. Acum, sînt atît de siguri că ei vor pierde, încît nu li se mai pare posibil să-i ajute".

Comoara își urmează drumul pe ocean

Churchill era foarte ne rept față de Roosevelt, care avea mîinile legate. În mai, cu aprobarea amiralului Stark[1], autorizase să se vîndă Angliei 20 vedete lanstorpile, ce se construiau pentru marina americană. Senatorul David Walsh, izolaționist și președinte al Comisiei afacerilor maritime a Senatului, a fost foarte furios și a amenințat că va cere votarea unei legi interzicînd orice vînzare. După consultarea Ministerului de justiție, care a dat verdictul că măsura „era absolut ilegală", Roosevelt a fost obligat să apuleze contractul.

Toți se întrebau dacă președintele va candida sau nu pentru al treilea mandat, deși, de fapt, el luase deja decizia de a o face. Prudența sa era, deci, firească; un sprijin prea evident cauzei aliate ar fi însemnat sinuciderea sa politică. Înainte de schimbarea acestui climat politic, și înainte ca America să poată deschide larg băierile pungii, Anglia, pentru a supraviețui, mai depindea de legea *cash-and-carry*.

În acest timp, ritmul transferului de aur devenea tot mai accelerat. Cu tot secretul păstrat în jurul operației, în ziarele americane a apărut un articol în care corespondentul în Anglia al ziarului *Daily Mail* scria: „Cea mai mare deplasare de aur din istorie s-a terminat săptămîna aceasta prin sosirea la New York a metalului prețios venind din Anglia și Franța. Ieri, în șase ore, s-a debarcat o cantitate în valoare de 60 milioane lire. Metalul prețios a fost expediat din Marea Britanie în Cana a sub o escortă puternică, apoi transportat cu un tren blindat la Federal Reserve Bank[2] din New York".

Alte indiscreții în această problemă nu s-au mai produs. Totuși Amiralitatea începea să-și exprime neliniștea în legătură cu marea cantitate de lingouri de aur ce plutea încă

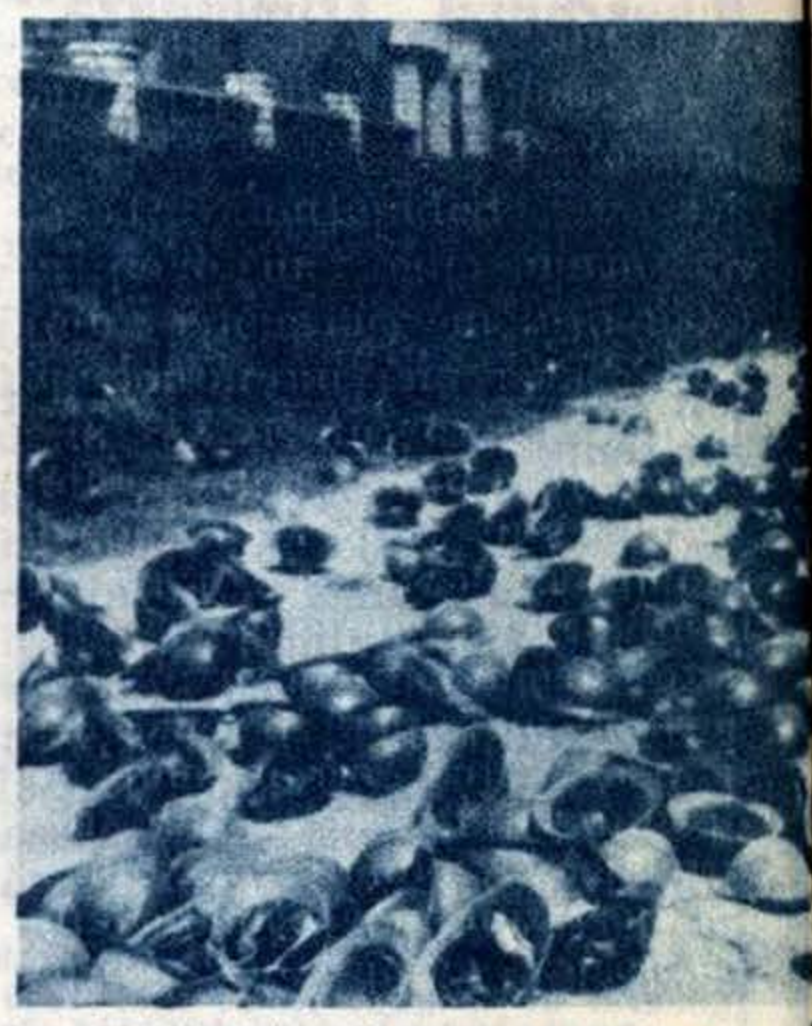

pe ape. Primul lord al Amiralității, A.V. Alexander, a avertizat că, dacă „amenințarea invaziei va deveni iminentă, toate distrugătoarele de escortă trebuiau retrase de pe teatrul de operațiuni din vest, iar

[1] Amiralul Harold R. Stark, șeful operațiunilor navale.

[2] Banca federală de rezerve, bancă unică de emisiune a Statelor Unite, care atrăgea (și atrage) și depunerile în devize străine ale băncilor de emisiune din străinătate.

transporturile de aur vor fi efectuate fără protecţie antisubmarină". Pericolul acesta a fost înţeles numaidecît, contribuind la creşterea neliniştei micii echipe de experţi ai Băncii Angliei.

Pe deplin conştient de faptul că posibilitatea continuării războiului depindea în mare parte de transportul în bune condiţii a aurului şi a valorilor, întrucît fabricanţii americani nu eliberau marfa fără plata anticipată, Churchill ştia totuşi perfect de bine că rezervele engleze nu erau suficiente pentru a finanţa o luptă îndelungată şi îndîrjită. Exista totuşi o soluţie parţială în această problemă. Franţa reuşise să pună la adăpost cea mai mare parte din aurul său, înainte de victoria naziştilor; pe de altă parte, Churchill dăduse francezilor o asigurare solemnă: „Nu vom abandona niciodată lupta, înainte ca Franţa să fie restaurată în toată grandoarea ei, înainte de a fi eliberate naţiunile şi popoarele subjugate şi de a descătuşa civilizaţia de coşmarul nazismului".

Luîndu-şi acest angajament, şi pentru a-l putea respecta, Churchill nu considera că ar fi fost imoral să folosească aurul francez. Punctul de vedere francez era însă diferit. Guvernul Franţei luase hotărîrea de a înceta lupta şi nu avea deloc intenţia să renunţe la aur, care ar fi jucat un rol important în redresarea sa după război. Vom povesti în continuare conflictul îndelungat, deseori plin de ură şi înverşunare, declanşat din cauza acestei mase de metal. Nici una din părţi nu a ieşit cu prestigiul intact; este însă drept să spunem că motivaţiile Marii Britanii erau mai puţin demne de blam decît acelea ale guvernului de la Vichy[1].

Introducere, selecţie şi note:
EUGEN PREDA

Traducere:
Cristina LUCA BOICO

[1] Oraş de cură, renumit pentru apele sale termale, în care s-au instalat autorităţile franceze, avînd în frunte pe mareşalul Pétain, în anii 1940-1944, Parisul fiind sub regim de ocupaţie germană încă înaintea armistiţiului.

RIGAS — un patriot grec din principatele române

(Urmare din p. 45)

el definitivează *Manifestul* său revoluţionar, pe care-l tipăreşte, pe ascuns, în 3 000 exemplare, în octombrie 1797. Era o foaie, format mare, în patru pagini, care începea cu deviza „Libertate, Egalitate, Fraternitate". Textul cuprindea o înflăcărată *Proclamaţie*, *Constituţia noului stat şi regim*, şi, la sfîrşit, cîntecul *Thurios*.

Proclamaţia nu era numai o înflăcărată chemare la răscoală, ci preconiza unirea tuturor popoarelor „cîte gem sub insuportabila tiranie a despotismului otoman", creştini şi musulmani, „fără nici o deosebire de religie", „reînviind libertatea strămoşilor glorioşi".

După această declaraţie urma textul *Constituţiei*, precedat — după modelul Constituţiei franceze — de *Drepturile omului şi ale cetăţeanului*. Cele 124 articole urmau, în majoritate, originalele franceze, cu unele modificări şi adaosuri făcute de Rigas, adaptîndu-le condiţiilor locale. El întrevedea un stat liber, care va lua locul Imperiului otoman, întinzîndu-se de la Dunăre pînă la „Insulele Mediteraneene", şi de la Adriatica şi Marea Ionică pînă în Asia Mică şi care s-ar fi numit Republica Greacă. Constituţia era destinată „locuitorilor din Rumelia [din peninsula greacă], din Asia Mică, din insulele mediteraneene şi din Vlaho-Bogdania [Ţara Românească şi Moldova]".

Manifestul lui Rigas a fost primit în cercurile prietenilor şi adepţilor săi cu mult entuziasm. O parte din exemplarele tipărite au fost difuzate în Viena, cealaltă a fost ascunsă de Rigas în cîteva lăzi pe care le-a trimis la Triest, de unde urma să le ia cu el, coborînd spre Grecia. Aici însă lăzile au încăput pe alte mîini. Astfel, poliţia austriacă a fost anunţat şi, la sosirea sa la Triest, în 19 decembrie 1797, Rigas a fost arestat. Concomitent, la Viena şi în alte localităţi, au fost arestaţi numeroşi alţi patrioţi greci, bănuiţi de participare la complot.

Rigas a fost dus la Viena, cu lanţuri la mîini şi la picioare. Încercarea sa de a se sinucide a eşuat. A reuşit însă să trimită o scrisoare consulului francez din Triest, ca să-i predea cîteva scrisori, pentru consul însuşi şi pentru Napoleon. Intervenţia consulului francez pe lîngă austriaci a rămas fără rezultat.

La 14 februarie, ferecat în lanţuri, Rigas intra în Viena. Au început lungi şi insistente anchete spre a da de firul complotului, dar autorităţile austriace nu puteau întemeia nici o acuzare, Rigas şi ceilalţi patrioţi greci neuneltind împotriva Austriei. O recunoştea însuşi ministrul de interne, în raportul său din 5 aprilie 1798: „Oricine poate să prevadă cu siguranţă că autorităţile penale ar trebui să-i declare nevinovaţi pe actualii acuzaţi, întrucît cazul nostru nu este expres stabilit de legislaţie [şi] pentru asemenea delicte nu se prevăd măsuri". Şi totuşi...

La 27 aprilie, Rigas, împreună cu alţi şapte tovarăşi, au fost extrădaţi, iar la 10 mai 1798 au fost predaţi autorităţilor otomane din Belgrad. Închişi în pivniţele fortăreţei Kalemegdan, cei opt patrioţi greci au fost executaţi la 24 iunie. „Opt greci — scria în acele zile Adamantios Korais — care cereau în mod legal mijloacele potrivite ca să-i lumineze şi să-i elibereze pe conaţionalii lor de sub jugul robiei... Se varsă viteazul sînge elenic din vinele lor şi sufletul lor binecuvîntat se înalţă, ca să se împreune cu sufletele fericite ale tuturor acelora care şi-au dat viaţa pentru Libertate".

Peste ani, exemplul şi jertfa lui Rigas au însufleţit pe toţi patrioţii greci, luptători pentru dezrobirea patriei lor. Rigas, oprit în pragul timpurilor noi de o moarte timpurie, a devenit eroul şi martirul unei idei dintre cele mai nobile, al unui ideal etern şi comun al popoarelor: Libertate, Egalitate, Fraternitate.

ROMA — ROMULA — MALVA

Taina a două inscripții

Prof. univ. dr. doc. D. TUDOR

Localizarea coloniei romane Romula Malva a constituit, în ultimele decenii, obiectul unor discuții aprinse în cercurile de specialitate. Două documente epigrafice, descoperite recent în Spania și în Algeria, au pus capăt disputei, indicînd precis unde se afla localitatea, și anume în satul Reșca, com. Dobrosloveni, jud. Olt, și nu în Banat, la Denta, cum opinau unii istorici[1].

Ruinele orașului roman Romula, fondat peste așezarea dacică Malva, oferă multe surprize arheologice. Descoperirile apar în timpul săpăturilor conduse de specialiști, dar și întîmplător. Astfel, în 1973, cu prilejul unor lucrări agricole, pe terenul ocupat cîndva de o necropolă antică, au fost găsite două fragmente dintr-o țiglă romană, pe care apare zgîriată o inscripție în limba latină. Întregită, ea se citește astfel:

D[is] M[anibus] s[acrum]. L-[ucius] Annius Octavius Valerianus.

Evasi, effugi, Spes et Fortuna valete

Ni[hi]l mih[i] vovicum est. Ludific[ate alios].

În traducere:

„Prinos zeilor morții. Lucius Annius Octavius Valerianus.

M-am salvat, am fugit. Rămîneți cu bine Speranță și Fericire.

Cu voi nu mai am nimic. Amăgiți-i pe alții"

Mai notăm că textul epitafului conține o serie de greșeli, ceea ce trădează puțina știință de carte a celui ce l-a incizat.

Intactă, țigla avea o lățime de 0,465 m și o lungime ce depășea 1,600 m. Inscripția figurează în partea superioară, imediat lîngă bordură; partea inferioară a fost lăsată goală pentru ca țigla să poată fi tăiată și fixată mai ușor într-o nișă.

Surpriza cea mare constă în faptul că numele decedatului era binecunoscut la Roma, încă din secolul trecut. În Muzeul Lateranului există un sarcofag din marmură, descoperit în 1824, într-unul dintre cele mai „aristocratice" sectoare ale necropolei romane aflată lîngă via Appia. Pe capac a fost gravată o inscripție funerară absolut identică cu cea de pe țigla romulensă. Prin urmare, același nume și aceleași versuri apar atît în cimitirul din Dacia, cît și pe sarcofagul din capitala imperiului. Sculpturile care împodobesc sarcofagul din Muzeul Lateranului ne dau unele lămuriri în privința proprietarului celor două morminte.

Defunctul este reprezentat în picioare, îmbrăcat cu toga romană; strînge la piept un sul de papirus, iar cu cealaltă mînă îndeamnă la buna desfășurare a muncilor agricole. În partea stîngă a registrului de sus, observăm un pom în care a fost atîrnat coșul cu semințe, apoi un om care ține coarnele plugului, mînînd boii la arat cu o vargă. Plugul nu are roate, iar coarnele lui au forma literei T, asemănîndu-se cu plugul sculptat pe piatra funerară a unui plugar roman, descoperită la Seica Mică, jud. Sibiu. Urmează un al doilea pom, apoi un alt muncitor agricol ce plivește ogorul. În dreapta portretului lui Annius se văd doi secerători. Urmează o scenă în care observăm un personaj în picioare, cu secera sprijinită pe pămînt. El duce o cupă la gură, închinînd pentru o recoltă îmbelșugată. În fața lui reapare stăpînul în același costum de cetățean roman. Undeva în spate, se distinge colțul unei clădiri, desigur o fermă *(villa rustica)*.

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1969 și 9/1969.

În registrul de jos, scenele se desfăşoară de la dreapta spre stînga. Asistăm la transportul recoltei cu un car dotat numai cu două roţi, tras de boi. Urmează măcinatul grîului la o moară manuală *(mola manuaria)* învîrtită de doi oameni, apoi coacerea pîinii, de formă rotundă şi crestată în cruciş la mijloc, întocmai ca cele carbonizate descoperite în cuptoarele brutarilor de la Pompei.

Analizînd conţinutul acestor scene ajungem la următoarea concluzie: Lucius Annius Octavius Valerianus fusese un mare proprietar sau arendaş de pămînt, în fertilul teritoriu al coloniei Romula Malva. Acolo poseda una sau mai multe ferme. După aspectul literelor din epitaful gravat pe sarcofagul său, se poate spune că el a trăit în epoca dinastiei Severilor (193-235), perioadă de mare prosperitate agricolă în cîmpia romulensă. Cultiva cereale, în special grîu, pe care le trimitea apoi la Roma, unde poseda cuptoare de copt pîine. Negoţul cu cereale din Dacia îi aducea importante venituri. Domiciliul lui stabil era însă la Roma, unde îşi şi pregătise mormîntul. Dar moartea neaşteptată l-a surprins în Dacia, unde a fost îngropat într-un modest cimitir de la Romula Malva; din motive pe care nu le cunoaştem, rămăşiţele sale pămînteşti n-au mai fost transportate la Roma, în sarcofagul pregătit. Aşa se explică şi faptul că sculpturile de pe cosciug n-au mai fost finisate.

Cît priveşte versurile din epitaful său, ele nu conţin nimic original. Acest distih elegiac se întîlneşte întocmai gravat pe unele pietre de mormînt descoperite în Italia şi Algeria. Textul epitafului, pregătit din timp, fusese gravat pe sarcofagul din Roma, dar o copie se găsea şi asupra lui Annius Octavius Valerianus, în momentul decesului. Cel ce a transcris epitaful pe ţigla din Romula Malva a folosit copia respectivă, dar în redarea textului a comis unele erori. Ţigla astupa nişa cu urna defunctului, dintr-un mormînt comun de incineraţie *(columbarium)*.

Modesta ţiglă din Dacia şi sarcofagul pregătit în capitala imperiului ne dezvăluiesc şi o serie de amănunte economice, culturale şi sociale din istoria Daciei romane.

Pe timpul domniei lui Traian (98-117), sau a succesorului său Hadrian (117-138), la Romula Malva a luat fiinţă o colonie de veterani romani. Pămînturile din preajmă au fost împărţite acestora sau vîndute coloniştilor veniţi „din toată lumea romană". O parte din suprafaţa agricolă a fost rezervată ca proprietate de stat *(ager publicus)*. Annius Octavius Valerianus a putut cumpăra sau arenda o anumită arie pentru cultura cerealelor. Fertilitatea solului din Oltenia este dovedită de urmele celor peste 50 înfloritoare sate romane, identificate în acest ţinut. Pe Columna traiană întîlnim o interesantă scenă, în care apar soldaţi romani secerînd grîul. Deducem de aici că ogoarele Olteniei contribuiau la aprovizionarea armatei imperiale cu cereale.

Sculpturile de pe sarcofagul amintit atestă că în Dacia, agricultura şi mineritul atinseseră un înalt nivel, ca urmare a practicării lor îndelungate. Lucrătorii aparţineau unui stăpîn şi trăiau pe lîngă ferme *(villae rusticae)* supravegheaţi de către un vechil *(servus villicus)*. Stăpînul era prezent pe ogoare mai ales în timpul principalelor munci legate de arat şi seceriş. Recoltele bogate îi ofereau posibilitatea să exporte grîul din Dacia, pentru a-l panifica în marile centre urbane, ca Roma.

Pînă în prezent se cunosc pe fostul teritoriu al provinciei Dacia aproximativ 10 inscripţii versificate, în majoritate texte funerare. Dintre ele, trei au fost găsite la Romula Malva mărturisind despre o vie activitate poetică locală. Prima redactată în hexametri greceşti, recomandă cititorului învăţarea evenimentelor din războiul troian, cu ajutorul lui Homer. A doua, scrisă în hexametri latini, reprezintă un lung epitaf gravat pe cel mai frumos sarcofag descoperit în Dacia şi expus în Muzeul din Caracal: Valeria Gemellina, soţia defunctului Aelius Iulius Iulianus, fost magistrat al coloniei Romula, împreună cu copiii, deplîng moartea soţului şi părintelui lor şi-i urează liniştc „între tufişuri de viţă şi desfătătoare verdeaţă". Cel de-al treilea text poetic se referă la Lucius Annius Octavius Valerianus şi trădează dispreţul faţă de amăgitoarea viaţă. O temă mult răspîndită în provinciile Imperiului roman.

Inscripţia din Muzeul Lateranului (Roma) şi în p. 52: *cea aflată la Muzeul din Caracal*

DRUMUL CEAIULUI

FERNAND BRAUDEL

Nume consacrat pe plan mondial, director la École des hautes études din Paris (din 1937), profesor la Collège de France (din 1949), director al Centrului de cercetări istorice (din 1948), principal reprezentant al grupării istoricilor de la Annales, **renumit şef de şcoală, membru corespondent al mai multor academii, istoricul francez Fernand Braudel (născut în 1902) este autorul a numeroase lucrări.** La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II, Navires et marchandises à l'entrée du port de Livourne. Vie matérielle et capitalisme XV-e-XVIII-e siècles, **şi, mai ales,** Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XV-e-XVIII-e siècles — **lucrare monumentală în trei volume, sinteză inspirată de concepte marxiste a civilizaţiei secolelor XV-XVIII, istorie a evoluţiei sociale şi economice, a elementelor de durată, a raporturilor dintre om şi mediu —, din al cărei prim volum prezentăm şi noi un fragment, cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre, sînt numai cîteva dintre ele.**

Ideea care străbate studiile teoretice, programatice ale profesorului Braudel (grupate în volumul Écrits sur l'histoire) **este necesitatea conlucrării istoriei cu celelalte ştiinţe, mai ales cu sociologia, demografia, economia şi geografia, care o îmbogăţesc. Pe de altă parte, susţine profesorul francez, este la fel de necesar ca şi aceste ştiinţe să apeleze la istorie, ştiinţele omului, ale societăţii, formînd, de fapt, o unitate perfectă. Fernand Braudel impune un model de „istorie geografică", evoluţia umană fiind văzută în strînsă corelaţie cu cadrul natural.**

Amsterdam, 1610

În veacul XVI, odată cu alcoolul sau cam în aceeași perioadă cu el, Europa descoperă trei noi băuturi excitante și tonice: ceaiul, cacaua și cafeaua. Toate trei împrumutate din țările de peste mare: ceaiul din China, cacaua din Mexic, iar cafeaua din Arabia (deși este originară din Etiopia).

Ceaiul a fost adus de către portughezi, olandezi și englezi din îndepărtata Chină, unde se cunoștea deja de zece, poate chiar de douăsprezece secole. Lung și dificil transfer: europenii au trebuit nu numai să se obișnuiască cu ceainicele și cestile de porțelan, dar și cu gustul acestei băuturi exotice pe care au întîlnit-o pentru prima dată în India, unde a bea ceai era un obicei foarte răspîndit. Primul transport de ceai a sosit la Amsterdam prin 1610, din inițiativa Companiei Indiilor Orientale.

Arborelui de ceai — un arbust căruia țăranul chinez îi culegea frunzele cu multă grijă — i se spunea, în secolele XVII și XVIII, „le théier"; denumirea nu s-a încetățenit însă. Primele frunze, atunci cînd erau mici și fragede, dădeau ceaiul imperial, cu atît mai apreciat, cu cît frunzele erau mai mici.

Stampă japoneză (probabil 1790), reprezentînd servirea ceaiului

Noua băutură este introdusă în Franța abia prin 1635-1636. Va mai trece însă multă vreme pînă cînd va fi acceptată definitiv, lucru pe care îl simte pe pielea sa un candidat în medicină care, în 1648, și-a ales ceaiul ca subiect al tezei de doctorat. „Cîțiva doctori de-ai noștri s-au ars", scria Gui Patin[1]. Decanul a primit reproșuri că a aprobat-o. Și totuși zece ani mai tîrziu, în 1657, o altă teză, patronată de cancelarul Séguier[2] el însuși fervent adept al ceaiului — consacră definitiv meritele noii băuturi.

În Anglia, ceaiul a fost adus din Olanda de către patronii de cafenele din Londra, care prin 1657 au impus această modă. În jurnalul său, Samuel Pepys[3] afirmă că a băut pentru prima oară ceai la 25 septembrie 1660. De fapt, consumul de ceai în Europa nu poate fi luat în considerație decît începînd cu anii 1720-1730, cînd se stabilesc legături directe între Europa și China. Pînă atunci, cea mai mare parte a comerțului cu ceai trecea prin Batavia[4], popas de poștă înființat de olandezi. Bărcile pescarilor chinezi descărcau aici, în afară de încărcătura lor obișnuită, și o mică cantitate de ceai, din soiul cel mai simplu, singurul care, putîndu-se conserva, suporta această lungă călătorie. O vreme, olandezii reușesc să plătească ceaiul importat din China nu în bani, ci în natură. cu baloturi de salvie, plantă folosită în Europa la prepararea unei băuturi ale cărei virtuți medicinale erau mult lăudate. Chinezii nu sînt însă încîntați de această băutură. Ceaiul, în schimb, are mult mai mult noroc în Europa.

În scurt timp, englezii monopolizează comerțul cu ceai[5]. În 1776, cifrele de export ale portului Canton (Guangzhou) sînt următoarele: pe vapoare engleze — 6 milioane livre de ceai (este vorba de unitatea engleză de măsură a greutății, egală cu 0,453 592 kg); pe vapoare olandeze — 4,5 milioane; pe cele suedeze — 2,4 milioane, pe cele franceze — 2,1 milioane, adică un total de 15 milioane livre de ceai, aproximativ 7 000 tone.

Treptat, se organizează adevărate flote pentru transportarea ceaiului. Cantități din ce în ce mai mari de frunze de ceai uscate sînt descărcate în toate porturile care au docuri rezervate Companiei Indiilor Orientale: la Lisabona, Lorient (port francez la Atlantic), Londra, Ostende, Amsterdam, Göteborg și, mai rar, la Genova și Livorno. Cantitățile de ceai descărcate cresc într-un ritm amețitor. Între 1730 și 1740, în fiecare an părăsesc Cantonul 28 000 „piculi" (un picul = 60 kg); între 1760 și 1770 — 115 000 piculi; între 1780 și 1785 — 172 000 piculi. Într-un singur secol, se înregistrează o creștere de 1 la 400. Chiar și cei mai săraci englezi consumă cca. 5 pînă la 6 livre de ceai pe an. Cifre ce schițează portretul unui comerț ce iese din comun. Totuși numai o mică parte a Europei Occidentale — Olanda și Anglia — adoptă de fapt noua băutură. Franța consumă cel mult a zecea parte din ceea ce importă. Germania manifestă o preferință netă pentru cafea, cît despre Spania, ea apreciază prea puțin ceaiul.

Ginul pierde terenul

Să fie oare adevărat că în Anglia ceaiul a luat locul ginului, pe care guvernul îl scutise de taxe, tocmai pentru a lupta împotriva concurenței mărfurilor importate de pe continent și care invadaseră piața? Și că era considerat ca un remediu împotriva alcoolismului evident al societății londoneze din timpul lui George II (1727-1760)? Sau poate succesul noii băuturi trebuie atribuit, pe de o parte, reintroducerii taxei asupra ginului în 1751, iar pe de altă parte, creșterii generale a prețului la grîne, factori ce au favorizat pe noul sosit pe piață, considerat, în plus, excelent în vindecarea răcelii, a scorbutului și a febrei? În orice caz, apariția ceaiului marchează declinul ginului.

Ceaiul învinge, succes în urma căruia statul englez îi aplică o politică fiscală deosebit de severă (așa cum a procedat, dealtfel, și în coloniile sale din America unde tocmai această politică a furnizat, mai tîrziu, pretextul la revoltă)[6]. Bravînd această politică fiscală severă, o rețea de contrabandă bine organizată introduce anual pe continent, prin Marea Nordului, Marea Mînecii și Marea Irlandei, 6 pînă la 7 milioane livre de ceai. Sînt implicate toate porturile, toate companiile Indiilor, ca și băncile din Amsterdam și din celelalte centre comerciale.

Totuși din acest tablou care, după cum putem constata, nu privește decît Europa de Nord-Vest, lipsește un client important, Rusia; aici ceaiul este cunoscut probabil încă din 1567, chiar dacă consumul lui nu s-a generalizat decît în urma Tratatului de la Nercinsk (1689)[7] și, mai ales, a înființării — mult mai tîrziu, este drept, abia în 1763 — a tîrgului de la Kiahta[8], la sud de Irkuțk. Iată ce putem citi în arhivele Leningradului, într-un document de la sfîrșitul secolului trecut: „[Mărfurile] pe care chinezii le aduc... sînt cîteva bucăți de mătase, cîteva obiecte din lac chinezesc, destul de puține porțelanuri, numeroase baloturi din acele

---

[1] Medic francez (1601-1672), profesor de chirurgie, apoi decan al Facultății de medicină din Paris. A luptat cu înverșunare împotriva noutăților; s-a opus violent introducerii antimoniului și chininei, fiind unul dintre marii apologeți ai luării de sînge.

[2] Pierre Séguier (1588-1672), unul dintre inițiatorii creării Academiei franceze, al cărei membru a fost din 1635.

[3] Scriitorul englez Samuel Pepys (1633-1703) a lăsat un faimos *Journal* (1660-1669), scris într-un soi de stenografie, care nu a putut fi descifrată decît de John Smith în 1819. De aceea, s-a publicat pentru prima oară abia în 1825. Jurnalul oferă o mărturie pitorească despre viața londoneză în epoca Restaurației (1660-1688), cît și despre viața particulară a autorului.

[4] Djakarta, capitala Republicii Indonezia, a fost fondată de olandezi în 1619, sub numele de Batavia, pe locul unei vechi așezări malaieze. Ea a devenit mare centru al comerțului olandez în Indiile Orientale, pînă cînd au ocupat-o englezii, începînd din 1811.

[5] În ciuda concurenței berei, whisky-ului și cafelei, ceaiul rămîne și astăzi, în proporție de 70 %, băutura preferată a britanicilor. Potrivit cifrelor oficiale, în 1979 ei au consumat 179 mii tone de ceai.

[6] Este vorba despre Războiul pentru independența coloniilor engleze din America de Nord (1775-1783).

[7] Acest act, care delimita granița ruso-chineză, a dat impuls dezvoltării comerțului dintre cele două țări.

[8] Prin Tratatul ruso-chinez de la Kiahta, punctul de graniță Kiahta a devenit centrul comerțului ruso-chinez.

stole de Canton pe care noi le numim «nankin» și... cantități importante de ceai verde. Acesta este net superior celui care se aduce în Europa de dincolo de imensele întinderi ale mărilor. De aceea rușii sînt nevoiți să-l plătească pînă la 20 franci livra, deși rar îl revînd cu mai mult de 15-16 franci. Ca să-și scoată paguba, măresc prețul la blănuri, singura marfă pe care o pot vinde chinezilor". La sfîrșitul secolului XVIII, Rusia nu importă nici măcar 500 tone de ceai. Sîntem foarte departe de cele 7 000 tone pe care le consumă Occidentul.

Succesul ceaiului în Europa, chiar limitat la Rusia, la Țările de Jos și la Anglia, este un eveniment capital, ale cărui juste proporții sînt restabilite numai dacă îl privim la scară mondială. Chiar și astăzi, ceea ce este esențial în legătură cu ceaiul se petrece în China, cel mai important consumator și producător de ceai. Rolul ceaiului este extrem de important pentru istoria civilizației chineze, aidoma rolului jucat pe malurile Mediteranei de vița de vie. Amîndouă, și vița de vie, și ceaiul, își au aria geografică specifică, unde cultivarea lor, cunoscută din timpurile cele mai îndepărtate, suferă treptat tot felul de transformări, fiind permanent perfecționată.

Cunoscut încă dinaintea erei noastre, ceaiul cucerește în sec. VIII întregul teritoriu al Chinei. Gustul chinezilor se rafinează într-atît, încît ei ajung să distingă diferitele soiuri de ceai, stabilind astfel o ierarhie subtilă. Ceea ce reamintește fenomenul cultivării viței de vie în cealaltă extremitate a Lumii Vechi, rezultat al progresului înregistrat de-a lungul mileniilor de către o civilizație de țărani sedentari.

Cha-no-yu și tainele ei

Orice plantă direct legată de istoria civilizației umane generează servituți riguroase. Solul plantațiilor de ceai trebuie pregătit și însămînțat; arborii de ceai, în loc să crească ca niște arbori în stare naturală, trebuie tunși în așa fel încît să nu depășească stadiul de arbuști; frunzele trebuie culese cu multă atenție și tratate chiar în aceeași zi; uscate la soare sau la căldură, răsucite cu mîna și, din nou, uscate. În Japonia, operația de uscare-răsucire se execută și de șase-șapte ori, produsele de calitate superioară vînzîndu-se la prețuri foarte mari. Calitatea deosebită a produsului depinde de varietatea de ceai, de sol, dar, mai ales, de sezonul de recoltare (frunzele culese primăvara fiind mult mai parfumate decît celelalte). De modul în care sînt tratate frunzele depinde obținerea diferitelor feluri de ceai: verde, negru etc. Cele mai bune soiuri de ceai verde sînt folosite de japonezi pentru obținerea ceaiului pudră care, conform unei vechi metode chineze, uitată acum pînă și în China, se dizolvă în apă clocotită (în locul obișnuitei infuzii). Ceaiul acesta special nu este folosit decît cu ocazia celebrei ceremonii a ceaiului, *cha-no-yu*, ceremonie atît de complicată, se spune într-un memoriu din sec. XVIII, încît, pentru a-ți însuși arta ei, ai nevoie de un profesor la fel ca în Europa pentru a învăța să dansezi perfect, să faci reverențe etc.

Ca și vinul, ca și alte băuturi, ceaiul are ritualul său. Chiar și în cele mai sărmane case din China și din Japonia, apa clocotită este întotdeauna pregătită pentru a se putea face ceai la orice oră din zi. Nici un oaspete nu este primit fără a i se oferi măcar o ceașcă de ceai, iar în familiile chineze înstărite, conform unei informații din 1762, „sînt prevăzute obiecte adecvate ca, de exemplu, o masă frumos decorată (tradiționala măsuță joasă), și, alături de ea o mașină de gătit, niște cutii speciale cu multe sertărașe, boluri, cești, farfurioare, linguriță pentru dulceață, zahăr candel în bucăți de mărimea unei alune, așa încît să poată fi ținute în gură cînd se bea ceaiul, procedeu preferat pentru că astfel nu se modifică gustul băuturii și se consumă mai puțin zahăr. Lîngă ele, dulcețuri de tot felul, zaharisite sau lichide, pe care chinezii se pricep să le facă mai delicate și mai plăcute la gust decît cofetarii din Europa.

Și totuși, după cum relatează un călător din sec. XIX, în China de Nord unde ceaiul se cultivă greu, „oamenii din clasele de jos îl cunoșteau doar ca pe un lux, mulțumindu-se să inspire aburul care se ridică din apa caldă, numindu-l ceai, cu aceeași plăcere cu care cei înstăriți își beau infuzia de ceai verde". Răspîndirea acestui „ersatz" de apă caldă se datora oare valorii sociale căpătate de ceai? Sau obiceiului — atît de frecvent în China și în Japonia — de a bea totul cald: ceaiul, alcoolul de orez sau de mei, ba chiar și apa?

Un călugăr spaniol, care cere o ceașcă cu apă rece, stîrnește uimirea chinezilor cu care stă de vorbă și care încearcă să-l convingă să renunțe la un obicei atît de periculos. „Dacă spaniolii, cărora le place să bea în toate anotimpurile orice băutură de la gheață, ar face precum chinezii, nu ar mai suferi de atîtea boli, nu ar mai fi atît de uscați și nu ar mai avea un temperament atît de aprins", afirmă o carte de înțelepciune de prin 1762.

Băutură universală în China și în Japonia, ceaiul cucerește și restul Extremului Orient, fără a se impune însă peste tot. Pentru călătoriile de lungă durată, se prepară sub formă de brichete compacte, pe care caravanele de iaci le transportă, încă din cele mai vechi timpuri, spre Tibet. În Rusia, în regiunile asiatice, pînă la introducerea căilor ferate, brichetele erau transportate cu caravane de cămile.

Ceaiul are mult succes și în țările islamice. În Maroc, ceaiul — adus de englezi abia în sec. XVIII — îndulcit devine băutura națională și se răspîndește în veacul următor pe întreg teritoriul. Cît despre răspîndirea ceaiului în restul lumii islamice și despre căile lui de pătrundere, știm prea puțin. Este interesant însă faptul că ceaiul înregistrează cel mai mare succes în țările în care vița de vie este puțin cunoscută, și anume, în nordul Europei, în Rusia și în lumea islamică. Să tragem deci concluzia că aceste două plante de civilizație se exclud reciproc?

În românește de
Mihaela MINOIU

MARTOR ÎN CULISELE CELUI DE-AL TREILEA REICH (III)

Atît o serie de aspecte ale împotrivirii forţelor progresiste şi democratice din Germania contra nazismului, cît şi ignobila orientare antisemită a regimului nazist au fost obiect al observaţiilor diplomatului român N. Petrescu-Comnen, cît timp s-a aflat în misiune la Berlin. Rapoartele şi telegramele sale cuprind o gamă largă de aprecieri privind caracterul reacţionar, antipopular al regimului nazist, diversele forme de manifestare pe care, de-a lungul anilor, le-a îmbrăcat rezistenţa poporului german, a forţelor progresiste, în frunte cu comuniştii, împotriva dictaturii naziste. Aprecierile şi reflecţiile diplomatului român pun în evidenţă un spirit democratic de factură liberală, un umanism real care vibrează în faţa atrocităţilor comise de naziști*, ca şi îngrijorarea profundă pentru soarta păcii, a culturii şi civilizaţiei umane, grav ameninţate de fascism. Ele dezvăluie încă o dată că starea de nemulţumire a populaţiei germane nu era cîtuşi de puţin accidentală în perioada hitlerismului. Aceste nemulţumiri ilustrează şi ele că în ciuda gigantice diversiuni antisemite şi a politicii de exterminare a tuturor adversarilor (despre care rapoartele conţin o sumedenie de detalii revelatoare), nazismul nu a reuşit să reducă la tăcere pe cei care i se împotriveau şi în primul rînd forţele de stînga, pe comunişti.

Facem loc acestui ultim grupaj de documente purtînd semnătura lui N. Petrescu-Comnen, cu convingerea că ele aduc noi mărturii pentru înţelegerea mai clară a situaţiei din Germania anilor 1933-1937 şi pun încă o dată în evidenţă cît de atent judeca diplomatul român evenimentele de pe scena celui de-al III-lea Reich, intuind conţinutul şi obiectivele ultrareacţionare ale hitlerismului. Sesizînd substratul şi scopul real al nazismului, N. Petrescu-Comnen dovedea că înţelege foarte acut pericolele ce puteau decurge şi pentru ţările şi popoarele din centrul şi sud-estul Europei.

Ca şi în numerele trecute, întreruperile de text sînt marcate prin trei puncte, iar completările noastre prin paranteze drepte; notele din subsol îmi aparţin.

Marin BADEA

Februarie, 1933

Într-un raport, N. Petrescu-Comnen sesiza faptul că forţele democratice din Germania „acuză guvernul de a fi sugrumat toate libertăţile, de a fi adus Germania în starea haotică în care se zbate şi de a pregăti poporului un viitor extrem de îngrijorător", *subliniind în acelaşi timp:* „ideile marxiştilor au pătruns prea adînc ca să poată fi stîrpite..."

27 martie

„Este necontestat că în momentul de faţă domneşte în Germania un sentiment naţionalist cu caracter antisemit excesiv şi primejdios... Acest naţionalism intolerant provoacă incidente neplăcute ce creează zilnic dificultăţi guvernului german. Eu însumi, după cum am raportat Excelenţei Voastre, m-am văzut nevoit să semnalez la Auswärtiges Amt [Ministerul de externe] o serie de cazuri de evrei români, stabiliţi de ani de zile în Germania — mici artizani, mici comercianţi sau modeşti artişti — care au fost fie licenţiaţi de patronii lor (terorizaţi de «Nazi» [membri ai partidului nazist]), fie arestaţi fără motiv, fie ameninţaţi cu bătaia sau expulzarea dacă nu părăsesc Germania.

---

* *În imagine:* în timpul pogromurilor, dezlănţuite după venirea hitleriştilor la putere, naziştii interziceau accesul în magazinele cetăţenilor germani de origine evreiască, acoperind vitrinele cu afişe injurioase.

Este incontestabil că aceste acte de violenţă, contrarii atît textelor formale ale convenţiilor de stabilire [pe teritoriul altei ţări, încheiate de Germania] cu celelalte ţări, cît şi principiilor elementare de drept internaţional şi de omenie, trebuie denunţate autorităţilor germane pentru a li se pune capăt...

Felul acesta de a vedea l-am expus dealtminteri nu numai organelor calificate de la Auswärtiges Amt, dar chiar ministrului de interne Göring, care a dat, la începutul actualei guvernări, impresiunea nu numai că nu reprimă aceste acte de violenţă, dar că le încurajează".

29 martie

„Contrar aşteptărilor, agitaţiile antisemite s-au intensificat. Un comunicat de presă a anunţat că conducerea Partidului Naţional-Socialist a decis boicotul[1] comercianţilor, avocaţilor şi medicilor evrei cu începere din aprilie curent...

Această împrejurare mă obligă a semnala că 15 consuli onorari ai României sînt evrei germani şi e probabil că vom avea şi noi asemenea incidente. Vă rog să studiaţi din punctul de vedere al dreptului internaţional şi al tratatelor chestiunea formei şi temeiului de drept al intervenţiunei în favoarea acestor consuli".

31 martie

„Boicotul anunţat contra evreilor a determinat un adevărat exod în străinătate. Pe supuşii români am căutat a-i linişti, sfătuindu-i a păstra sîngele rece, cu atît mai mult cu cît pînă acum nu mi-au fost semnalate decît mici incidente fără gravitate. În acelaşi timp am dat instrucţiuni consulatelor a veghea la apărarea supuşilor români, semnalîndu-mi orice atingere adusă persoanelor şi bunurilor. Am informat Auswärtiges Amt de toate plîngerile ce am primit. Azi fac un nou demers pe lîngă ministrul afacerilor străine personal în acest scop".

[1] În zilele de 1-4 aprilie 1933 a fost organizat un boicot general contra magazinelor deţinute de proprietari evrei. Acţiunea a fost pregătită printr-o susţinută campanie de presă şi anunţată oficial la o conferinţă ministerială din 28 martie. Cei care nu se alăturau acţiunii de boicot, aveau de suferit aspre măsuri represive.

După intervenţia la ministrul de externe, Konstantin von Neurath, din 31 martie 1933, Comnen informa, în aceeaşi zi:

„Ministrul afacerilor străine mi-a spus că luptă pentru a împiedica aplicarea boicotului. Deciziunea definitivă se ia în momentul în care telegrafiez. În orice caz, d-sa a obţinut ca boicotul să aibă un caracter numai demonstrativ şi să nu se aplice decît pe ziua de miine. Mi-a dat asigurări pentru ce tăţenii români, rugîndu-mă a-i anunţa orice plîngere primită de la dînşii...

Faptul însă că o măsură ce s-ar lua împotriva unor cetăţeni germani care au primit, cu asentimentul guvernului german, un mandat din partea guvernului nostru şi care i-ar împiedica să-şi îndeplinească misiunea ce au se răsfrînge asupra supuşilor români care pot avea în orice moment nevoie de asistenţa şi protecţiunea consulilor noştri onorari, îndreptăţeşte o intervenţie în favoarea lor din partea ministrului nostru de la Berlin".

Noiembrie

„Printre membrii fostelor partide politice, singurii care au mai avut curajul de a nu vota pentru plebiscit[2] şi pentru lista guvernamentală au fost comuniştii, cărora li se atribuie cele 3-4 milioane voturi anulate".

4 mai 1934

Cu prilejul zilei de 1 Mai Comnen a asistat „la cele mai importante manifestaţiuni oficiale ce au avut loc la Berlin", *după care putea să aprecieze:* „Pretutindeni am constatat o mare afluenţă de oameni. Este de remarcat însă că această masă, anul acesta, nu mai era formată din «popor», venit în mod spontan..., ci mai ales din formaţiuni SS şi SA în serviciu comandat, convocate — după cum se spune aci — să «aufmarschieren» [defileze].

La marea adunare de la Tempelhof[3], unde a vorbit Führerul, deşi ziarele afirmă că numărul asistenţei era de aproape 200 000 persoane, colegii mei şi cu mine am avut impresiunea că numărul acesteia era inferior celui din anul trecut.

Întreg corpul diplomatic a constatat, de asemenea, că entuziasmul popular era mult scăzut...

Discursul cancelarului — variaţiuni pe aceeaşi temă: apologia muncii şi rasei germane, dorinţa de pace, ce auzim cel puţin o dată pe săptămînă — nu mai părea pe gustul mulţimii ce dădea impresiunea unei evidente oboseli. Oboseală fizică..., oboseală morală faţă de aceleaşi leit-motive auzite în mod periodic...? Nu ştim, dar oboseală certă...

Comunismul, combătut cu deosebită asprime de Göring, nu a putut fi cu desăvîrşire extirpat. Mai există încă focare puternice..."

3 octombrie 1935

„Cancelarul Hitler a afirmat că stabilind statutul juridic al populaţiunii evreieşti din Germania[4], «încearcă să realizeze o bază de raporturi suportabile între germani şi evrei». Întrucît aceste raporturi vor fi «suportabile» rămîne să vedem în viitor. Deocamdată însă în afară de excluderea populaţiunii nearice [neariene] din rîndul comunităţii germane, se simte o presiune economică din ce în ce mai dureroasă asupra tuturor întreprinderilor, cît şi tuturor profesioniştilor evrei. Se afirmă că ultimii notari evrei, foşti combatanţi care

[2] Se referă la plebiscitul organizat în noiembrie 1933, prin care a fost aprobată ieşirea Germaniei din Societatea Naţiunilor şi părăsirea conferinţei pentru dezarmare de la Geneva.

[3] Teren în partea de sud a Berlinului, fost cîmp de manevre, transformat în aeroport între anii 1934-1939.

[4] Începînd cu Legea pentru constituirea Wehrmachtului, adoptată la 21 mai 1935, care făcea din originea ariană o condiţie a ordinului de încorporare în armată şi continuînd cu aşa-numitele „Legi de la Nürnberg" (Legea cetăţeniei şi Legea pentru apărarea „purităţii" sîngelui german şi a „onoarei" germane), trecute prin Reichstag la 15 septembrie acelaşi an şi completate, o lună mai tîrziu, cu Regulamentul la Legea cetăţeniei (anula dreptul la vot evreilor şi le interzicea exercitarea profesiunilor libere), de-a lungul anilor în cadrul celui de-al III-lea Reich, au fost adoptate numeroase legi cu profund caracter antisemit.

mai puteau instrumenta pentru coreligionarii lor au primit un ordin categoric de a-şi lichida birourile. Casele de comerţ evreieşti nu mai primesc credite decît cu mare anevoinţă, obţinînd din ce în ce mai greu devize. Este, fără îndoială, o acţiune metodică şi constantă care urmăreşte dezagregarea completă a ultimelor forţe economice evreieşti. Pînă în puţini ani vom vedea dacă ruinii absolute a populaţiunii nearice, care nu-şi va mai putea găsi nici un mijloc de existenţă în Germania, nu-i va urma chiar un exod al acestei populaţiuni peste hotare...

La congresul [partidului nazist] din Niirnberg, Hitler a manifestat grija de a da mai ales o impresiune de forţă şi de permanenţă. O opoziţiune reală nu mai există în ţară, în înţelesul pe care îl atribuim noi acestui cuvînt, întrucît orice formaţiune ce apărea ca o expresiune de opoziţiune a fost suprimată. Există însă o serie nesfîrşită de nemulţumiri individuale... Se poate afirma că fiecare german în parte e un nemulţumit. Unul simte dureros excesul de disciplină ce i se impune; altul suferă de lipsa orelor de odihnă, ore pe care trebuie să le dăruiască intereselor partidului; mulţi sînt covîrşiţi de povara impozitelor sau de amputarea, în fiecare zi mai mare, a veniturilor lor; alţii încep să murmure în faţa noilor privaţiuni impuse de o politică riguroasă de devize şi care amintesc timpurile de suferinţă ale războiului. Şi totuşi acest «german nemulţumit», trecut în marea masă a naţiunii, dă impresiunea că ar participa la entuziasmul colectiv, împărtăşindu-se din mistica de teamă şi de admiraţie care înconjoară pe Fiihrer...

Împotriva unei asemenea opoziţii fără relief, dar totuşi atît de largă în suprafaţă, acţiunea d-lui Hitler urmăreşte în primul loc să impresioneze, la nevoie terorizînd chiar. «Misiunea noastră — spunea d-sa congresului — este de a cuceri sufleteşte pe fiecare german şi de a face din comunitatea germană o unitate absolută»...

Cuvîntul cancelarului, rostit cu accente aproape religioase şi într-o atitudine de profet, pătrunde în sufletul ascultătorului german, îl rupe din lumea sa şi-l fixează în tiparul uniform al cetăţeanului naţional-socialist...

Marea întrebare pe care însă cancelarul o lasă deschisă pentru ziua de mîine este dacă acest partid se va identifica într-adevăr în mod definitiv cu naţiunea germană, dacă el va însemna o cucerire adîncă şi temeinică a poporului şi a statului, sau dacă, dimpotrivă, el nu va însemna decît o simplă confiscare violentă şi vremelnică a Germaniei".

2 decembrie

„Inaugurînd acum cîteva zile marea hală [sală] a Germaniei, care va fi cel mai spaţios local închis de sport din Europa, d. Hitler a făcut un nou şi pasionat apel la solidaritatea tuturor. Cuvîntarea sa nu ascunde conştiinţa că există o opoziţiune lentă împotriva regimului. Cancelarul vrea însă să-i minimalizeze proporţiile şi să-i reducă înţelesul. Cei ireductibili sînt numai comuniştii şi reacţiunea: poporul german este însă în jurul său. Merită să subliniem felul cum Fiihrerul îşi termină cuvîntarea: cu o mărturie de credinţă căreia îi putem da însă orice interpretare: «Ştiu şi cred că poporul german nu mă va părăsi»...

Dacă situaţiunea juridică a evreilor [după adoptarea legilor de la Niirnberg] îşi capătă astfel un început de clarificare, aceea economică este încă în aşteptarea unei soluţiuni. Se pare că există încă diferenţe serioase de păreri între ministrul economiei naţionale, d. Schacht, şi între conducătorii Partidului Naţional-Socialist. Pe de o parte, d. Schacht nu vrea să adîncească conflictul care separă Germania de restul lumii civilizate, conflict care apasă atît de greu asupra economiei Reichului, mai ales sub influenţa ostilităţii Statelor Unite ale Americii. Pe de altă parte, d-sa se vede în faţa problemei îngrijorătoare pe care lichidarea prea grăbită a bunurilor evreilor ce vor să emigreze, cît şi transferul masiv de acţiuni pe care aceiaşi emigranţi eventuali le aruncă pe piaţă, o prezintă pentru echilibrul financiar.

Sîntem astfel îndreptăţiţi a crede că, deşi Partidul Naţional-Socialist urmăreşte o grabnică lichidare a bunurilor evreieşti, atît mobiliare cît şi imobiliare, ministrul economiei naţionale caută să frîneze oarecum această tendinţă. Scopul său însă şi aceasta nu trebuie să facă iluzie nimănui, nu este de a împiedica acest proces, de acum inevitabil, ci numai de a-l temporiza. Ca peste tot, şi pe acest teren, domnul Schacht doreşte să cîştige timp".

31 ianuarie 1936

Soarta economiei este o întrebare care stîrneşte tot mai multă nelinişte în Germania. „Întrebarea capătă un caracter cu atît mai acut cu cît privaţiunile populaţiunei germane sînt în fiecare zi mai mari şi cu cît scăderea standardului său de viaţă, deşi urmează în mod destul de lent, nu mai poate fi ascunsă de nemulţumirea generală.

Proprietatea agricolă, banca, industria, comerţul, profesiunile liberale, toţi suferă sub povara unei sarcini care pare a depăşi puterile naţiunii. Şi oricît de mari ar fi rezervele de energie ale poporului german, sînt fenomene care depăşesc limita posibilităţilor omeneşti.

Este interesant de semnalat că, paralel cu această închietudine sporită pe domeniul economic, se simte în fiecare zi mai pronunţată o acţiune de rezistenţă în mase contra regimului. Poliţia de stat este din nou foarte ocupată cu

descoperirea și înlăturarea elementelor nesigure, iar justiția procedează la procese spectaculoase pentru delicte comise cu cîțiva ani în urmă. La Hamburg se judecă un proces în care sînt acuzați nu mai puțin de 230 simpatizanți cu mișcarea comunistă, în vreme ce la Berlin și în restul Reichului se sporește presiunea împotriva cercurilor «reacționare» care nu ar prezenta destulă încredere".

15 aprilie 1937

„Lipsurile tot mai accentuate de materii prime și alimente, regimul de control și restricțiuni din ce în ce mai severe, sentimentul de izolare tot mai accentuat ce a cuprins populațiunea germană, intervențiunea în Spania și, în cele din urmă, conflictele religioase[1] au trezit din nou adînci nemulțumiri în toate straturile sociale și mai ales printre muncitori, marea industrie și armata germană. Aceste nemulțumiri le-am constatat chiar eu, mai ales în cercurile militare cu care sînt în contact. O înaltă personalitate germană, care a jucat altă dată un rol de primul plan în politica Reichului, la rîndul său afirmă că ne-am găsi chiar în preajma unui nou «treizeci iunie, ca în 1934»[2]. Fără a merge atît de departe și ținînd seama de psihologia acestui personaj, se cuvine să înregistrăm însă aceste informațiuni care trădează o stare de spirit îngrijorătoare ce nu poate rămîne fără efect atît pe planul intern cît și extern al politicii Reichului"[3].

[1] Referire la persecutiile organizate de naziști împotriva bisericii catolice și a unei părți a celei protestante începute încă din 1934 și sensibil intensificate în cursul anului 1937.

[2] Se referă la evenimentele din vara anului 1934, la celebra „noapte a cuțitelor lungi" (*Magazin istoric*, nr. 1/1981).

[3] Vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1981.

ANACRONISME LA CURTEA MARIEI-TEREZA

(Urmare din p. 41)

mentare, în vederea ameliorării, soartei maselor țărănești. Dar, pentru ada rezultate, proiectul cerea timp...

În concluzie, în acești cîțiva ani în imperiu au loc evenimente dintre cele mai diferite: reforme importante și cataclisme, pe care cei doi monarhi nu le-au putut evita; acte politice dictate de arta machiavelică a puterii sau de pura rațiune de stat. Nici Maria-Tereza, nici Iosif II nu sînt în stare să rezolve incoerențele generate de înșeși limitele politicii lor. Scopul lor nu este crearea unei noi societăți, la baza căreia să stea valori și principii noi, ambiția lor reducîndu-se, pur și simplu, la perfecționarea aparatului de stat desuet, pe care l-au moștenit. Ei speră să-și păstreze astfel poziția ocupată în inima Europei danubiene. Statul își păstrează neschimbate structurile fundamentale: ierarhie socială, economie dominată de cultura pămîntului, menținerea de cadre alese din rîndul aristocrației. Structuri neschimbate, subliniate de ritmul lent al dezvoltării urbane, imperceptibil în regiunile de munte, abia sensibil chiar și în regiunile de mare circulație. Mai mult chiar, reintroducerea legăturilor de șerbie, accentuate în sec. XVII, în majoritatea statelor imperiului, întărește structurile sociale tradiționale. Astfel este frînată orice inițiativă de dezvoltare a vieții comerciale și artizanale, posibilă numai în orașe și ca urmare a înfloririi acestora. Înghețarea structurilor sociale este evidentă în Ungaria, unde recenta reconvertire la catolicism, întreprinsă de iezuiți, limitează acțiunea fermenților noului introdus de calvinism, ca și în Boemia, deși aici existența unei înalte societăți germane dominînd populația cehă locală complică mult situația. În acest regat, a cărei capitală, Praga, a devenit prin voința Vienei un punct strategic al politicii de reconvertire la catolicism, unde activitățile metalurgice și textile cu tradiții sînt în parte controlate de marii manufacturieri englezi, nimic important nu are loc fără aprobarea guvernului de la Viena. Mult mai izbitoare este această ruginire a structurilor sociale în micile state ereditare și în partea occidentală a imperiului, la izvoarele Dunării și în Alsacia.

Europa danubiană rămîne profund atașată unei concepții despre lume și despre societatea umană și divină care nu are nimic comun cu gîndirea secolului Luminilor. Ea contribuie la menținerea relațiilor sociale existente și nu lasă nici o perspectivă de înnoire și de transformare. Exceptînd Praga, a cărei dezvoltare este anterioară și care acum cunoaște o perioadă de stagnare, Viena este singurul oraș în care dezvoltarea burgheziei aduce transformări importante. Orașul înflorește, ca urmare a nevoii de personal pentru realizarea politicii de centralizare și a noilor activități manufacturiere și comerciale. Pentru Curte și funcționarii care se agită la Hofburg și în Palatul Schönbrunn, orașul lui Gluck și al lui Mozart capătă, în sfîrșit, importanță și devine o adevărată capitală cu o populație care crește de la 100 000 la 150 000 locuitori, în numai douăzeci de ani, cu o burghezie de germani, din toate colțurile imperiului și chiar din țările vecine, de evrei atrași de profesiile comerciale și liberale, cu o viață socială și mondenă, în care își dau întîlnire, rivalizînd în lux, orașul și Curtea. Iată trăsăturile care îi conferă originalitate capitalei danubiene. Totuși Viena nu va deveni niciodată cu adevărat capitala Sfîntului imperiu.

Ultima dorinţă a lui Nicolae Titulescu

Personalitate proeminentă a României şi a Europei interbelice, juristul, diplomatul, oratorul, omul de stat şi politic român, Nicolae Titulescu[1], cunoscut epocii sale şi sub apelative ca „Ministrul Europei", sau „Omul Genevei", s-a stins din viaţă la 17 martie 1941.

Timp de trei decenii, Nicolae Titulescu a activat intens în slujba apărării şi promovării intereselor României pe arena politică internaţională, pentru creşterea prestigiului ei în lume. A militat pentru făurirea unei Europe a păcii şi colaborării, pe baza principiilor dreptului internaţional, al respectului independenţei, suveranităţii şi egalităţii în drepturi între toate statele, mari şi mici, indiferent de regimul lor social-politic sau constituţional.

Sfîrşitul vieţii, după o îndelungată boală, l-a surprins în străinătate, în Franţa, departe de ţara ale cărei interese le slujise în chip magistral. S-a stins cu mîhnirea de a vedea cum România, pentru a cărei integritate naţională şi teritorială luptase neobosit, fusese silită să accepte odiosul Diktat fascist de la Viena din 30 august 1940 al Germaniei hitleriste şi Italiei mussoliniene, prin care partea de nord a Transilvaniei era răpită ţării[2], văzînd cum ţara fusese împinsă practic sub dominaţia celui de-al III-lea Reich, ale cărui trupe fuseseră dislocate din octombrie 1940 pe teritoriul românesc. Transilvania, străvechi pămînt românesc, a constituit pentru Titulescu unul din ţinuturile cele mai îndrăgite, apropiate gîndirii şi simţirii lui.

O mărturie privind dragostea sa fierbinte pentru România o aflăm şi în codicilul la testamentul lui Nicolae Titulescu. Textul codicilului — *inedit pînă acum* — întăreşte prevederile testamentare, conţinînd suplimentar şi expresia ultimei dorinţe a marelui patriot: să fie îngropat la Braşov, în Transilvania.

Împrejurările dramatice prin care trecea ţara atunci, ura fasciştilor împotriva politicii de pace şi înţelegere internaţională promovată de Nicolae Titulescu, au făcut însă ca rămăşiţele sale să fie înhumate la Cannes, în Franţa.

După documentele testamentare, reprezentînd ultimele voinţe ale marilor oameni politici români I.G. Duca şi Armand Călinescu, *Magazin istoric* publică acum ultimele rînduri ale lui Nicolae Titulescu.

Peste ani, la patru decenii de la stingerea din viaţă a lui Nicolae Titulescu, documentul pe care îl publicăm acum transmite expresia fierbinte a dorului şi dragostei de ţară ale celui care se socotea pe sine drept unul „dintre soldaţii necunoscuţi ai victoriei păcii", un luptător pentru viitorul luminos al patriei. „Socotelile noastre cu viitorul, spunea el, sînt simple. Lui îi putem spune: aşa te-am întrezărit, aşa am înţeles să te servim; aşteptăm să te realizezi, ca să vedem dacă ţi-am fost slujitori buni sau răi".

Dr. Ion C. GRECESCU

Codicil la testamentul meu

Deşi am legat şi confirm şi prin aceasta că toată averea mea, imobilă şi mobilă, aparţine cu titlu universal soţiei mele, Catherina Titulescu, pe care o rog să aibă grijă de sor-mea, Cornelia Nenişor, tot ce este hîrtie, corespondenţă, acte etc., unde s-ar afla ele, le leg cu titlu particular scumpului meu prieten Savel Rădulescu.

Deşi nu doresc ca ele să fie obiectul unor memorii, va uza de ele pentru a stabili adevărul în interesul ţării şi al meu.

El va fi executorul meu testamentar, împreună cu scumpul meu prieten Nicolae Raicoviceanu şi vor ajuta fiecare pe soţia mea în punerea în posesie cu privire la averea ce voi lăsa.

Rog pe amicii mei Savel Rădulescu, N. Raicoviceanu şi scumpul meu nepot Sergiu Nenişor să aibă grijă să fiu îngropat la Braşov.

Voesc ca rămăşiţele mele să se odihnească în Transilvania.

Făcut astăzi 18 noiembrie 1937, la Monte Carlo. Scris şi subscris de mine.

N. Titulescu

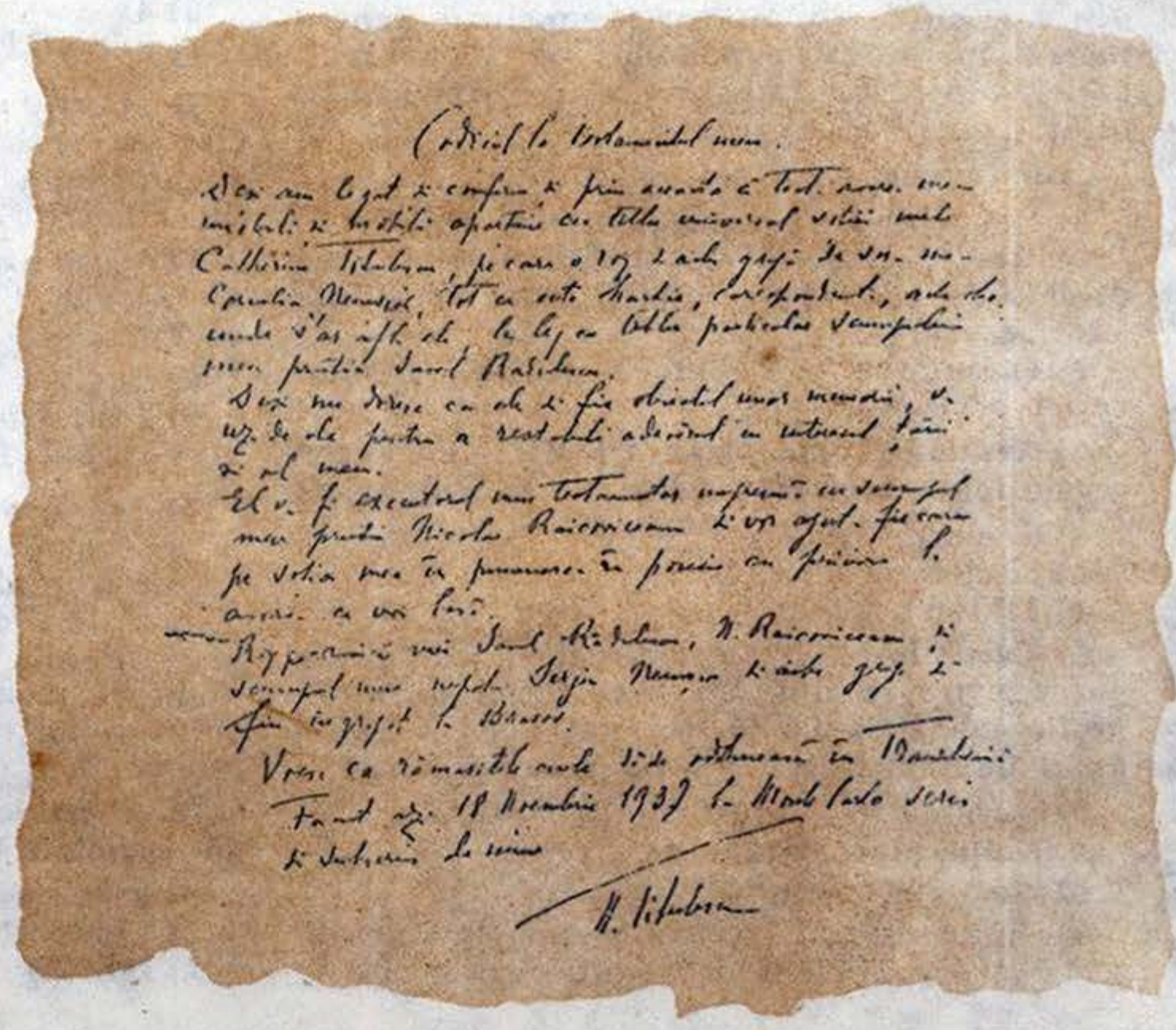

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 2/1974; 9-10/1980.

1921-1981: GLORIOASA ANIVERSARE

A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

A doua serie de întrebări

1) La 23-26 mai 1919, la București, a avut loc prima conferință a reprezentanților partidelor muncitorești din toate provinciile istorice ale României noi care a dezbătut o importantă problemă privind mișcarea muncitorească la scara țării reîntregite.

Despre care problemă este vorba?

a) centralizarea organizațiilor muncitorești
b) tactica față de alegerile generale parlamentare
c) schimbarea numelui partidului

2) Cunoașteți titlul primei publicații socialiste apărute în țara noastră?

a) Dezrobirea
b) Socialismul
c) Critica socială

3) Relevînd sarcinile deosebite care revin istoricilor, președintele Nicolae Ceaușescu arăta: „În actualele condiții internaționale, care sînt deosebit de complexe, cea mai înaltă îndatorire și răspundere a istoricilor este ca, studiind dezvoltarea societății, evenimentele istorice, să desprindă din uriașa comoară de experiență acumulată de-a lungul mileniilor și să îmbogățească activitatea prezentă și viitoare cu învățăminte și concluzii pentru mersul înainte al popoarelor pe calea civilizației, pentru pacea și progresul întregii umanități".

Din ce document este citatul?

a) Raportul la Congresul XII al P.C.R.
b) Mesajul adresat participanților la cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice.
c) Cuvîntarea la Congresul culturii și educației socialiste

4) Menționați data instaurării primului guvern revoluționar-democratic din istoria României:

a) 6 martie 1945
b) 30 decembrie 1947
c) 11 iunie 1948

5) Care a fost obiectivul principal pentru asigurarea progresului general al societății românești, indicat la Conferința națională a Partidului Comunist Român, din octombrie 1945?

a) trecerea la industrializarea țării
b) cooperativizarea agriculturii
c) electrificarea țării

6) Un mare savant român, participant încă de pe băncile liceului și ale facultății la mișcarea socialistă din România, a fost unul dintre inițiatorii Cercului studențesc de propagandă socialistă, înființat în 1896.

Despre cine este vorba?

a) I. Cantacuzino
b) C.I. Parhon
c) Vasile Rășcanu

7) În 1935, din inițiativa și cu sprijinul P.C.R., s-a constituit Frontul Studențesc Democrat, în organizarea căruia studenții democrați s-au bucurat de sprijinul efectiv acordat de tovarășul Nicolae Ceaușescu care, în pofida tinereții sale, se afirma ca un lucid și neînfricat luptător comunist.

Cum se numea organul central de presă al F.S.D.?

a) Studentul român
b) Păreri
c) Cadran

8) Din inițiativa socialiștilor din Transilvania s-a constituit, la 30 octombrie 1918, Consiliul Național Român Central, supremul și unicul for politic menit să coordoneze întreaga luptă de eliberare națională și de unire cu România.

Cîți reprezentanți aveau socialiștii în noul organism?

a) 1
b) 4
c) 6

9) „Partidul social-democrat este partidul clasei muncitoare, partidul proletariatului... El singur este adevăratul reprezentant al poporului muncitor".

Cărui militant socialist din primele decenii ale secolului nostru aparține această apreciere?

a) Teodor Ficșinescu
b) Iosif Nădejde-Armașu
c) Traian Demetrescu

10) Dezvăluind primejdia fascistă, Partidul Comunist Român s-a situat cu fermitate în prima linie a frontului de luptă patriotică și antifascistă. „Partidul nostru nu va cruța nici o sforțare, nici o jertfă pentru a strînge laolaltă muncitorimea și a porni în fruntea ei la unirea tuturor forțelor dornice să apere pacea și independența României".

În ce publicație editată de P.C.R. a apărut, la 25 noiembrie 1938, articolul din care am citat?

a) Scînteia
b) Lupta de clasă
c) Igaszág

POSTA MAGAZIN ISTORIC

BUN PROTECTOR AL PATRIEI SALE

Despre însemnata izbîndă a lui Ștefan cel Mare (nr.7/1979) în lupta de la Vaslui, de la 10 ianuarie 1475 (nr.1/1975) ne scrie ILIE CIUTESCU, *din* București, *care ne trimite și un fragment dintr-o comunicare făcută la 18 mai 1929 de istoricul Ion Lupaș la Academia română, și în care, prezentînd cronica maghiară cunoscută sub numele de* Chronicon Dubnicense, — *care se află la Biblioteca națională din Budapesta —, acesta reținea pasajul din scriere în care era consemnată biruința voievodului român. Îl reproducem și noi:* Așadară, în zilele acelea otomanii... au intrat ca niște vrăjmași, după cum am aflat din scrisori, cu 120 000 [de ostenți] în pămîntul Moldovei... Dar Ștefan, voievodul moldovean... s-a împotrivit otomanilor în mijlocul țării sale, ca un bun protector al patriei și al națiunii sale, fiind gata să moară pentru ai săi și avînd timp de trei zile și trei nopți cea mai grea ciocnire cu ei... a biruit și a dat pe otomani aproape cu totul pieirii.

GEORGE ENESCU ȘI DINU LIPATTI

IOANA STROIESCU, *din* București, *ne semnalează o scrisoare a lui George Enescu (nr. 3/1974) către Dimitrie Gusti, prin care marele muzician român — de la a cărui naștere se împlinesc 100 ani — recomanda pe un tînăr compatriot, Dinu Lipatti (1917-1950), spre a concerta în S.U.A. în mai 1939. Documentul se află la cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei.*

18 februarie, 1939, New York City,

Prea stimate domnule ministru,

Să-mi fie permis să vă rog a dispune ca doamna Brisson să fie interpreta noului concert pentru piano și orhestră a lui Golestan [*Stan Golestan, 1875-1956, compozitor și critic muzical român*], cu prilejul concertelor românești din mai de la New York. Totodată vă rog să aduceți și pe tînărul Dinu Lipatti (9 Rue lt. Romain, Paris) ca interpretul propriului său concert pentru piano și orhestră. Piesa sa *Sătrarii* a fost foarte bine apreciată aici și prezența sa ar fi un atout mai mult pentru reușita concertelor noastre.

Mulțumindu-vă anticipat, vă rog să primiți aci, prea stimate domnule ministru, expresiunea înaltei mele considerațiuni,

George Enescu.

JUDEȚELE PATRIEI

DUMITRU BOLDESCU, *din* Tecuci: Aș dori să cunosc ce monografii au apărut în cadrul Colecției *Județele patriei*, tipărită de Editura Sport-Turism și dintre care unele au fost prezentate în cadrul rubricii dv. *Cărți sosite la redacție.*

În 1980, în cadrul colecției amintite, de excelentă ținută, au apărut următoarele volume, consacrate județelor: Arad (272 pp.), Argeș (212 pp.), Alba (252 pp.), Bacău (280 pp.), Bihor (280 pp.), Bistrița-Năsăud (240 pp.), Buzău (228 p.), Brăila (364 p.), Cluj (304 pp.), Covasna (228 pp.), Dîmbovița (240 pp.), Harghita (252 pp.), Hunedoara (264 pp.), Ialomița (270 pp.), Iași (226 pp.), Galați (280 pp.), Maramureș (330 pp.), Mureș (298 pp.), Satu Mare (278 pp.), Sălaj (224 pp.), Suceava (232 pp.), Teleorman (294 pp.), Tulcea (312 pp.).

TOPONIMIE ȘI ISTORIE

Reținem din însemnările, grupate sub acest titlu, ale cititorului D.I. DORAN, *din* București: *Numele unei așezări* poate indica date încă neconfirmate de dovezile istorice; cu atît mai mult omonimele mai multor așezări. În cea mai mare parte, numele așezărilor sînt aceleași pe tot cuprinsul pămîntului românesc, dovedind unitatea permanentă, păstrată în pofida vitregiilor și stăpînirilor trecătoare.

Toponimia aduce importante date și privitor la situația socială și economică, în locurile și la vremea cînd așezărilor li s-au dat numele lor. Astfel, numele Moșneni ori Ohaba indică așezările celor care stăpîneau ocina din moștenire și aveau acest drept inalienabil. E de notat numărul mare al satelor numite Slobozia, care erau înființate de cei ce primeau slobozenie, fie băștinași ieșiți din șerbie, fie străini cu autorizare de așezare.

Însemnătatea toponimiei a fost marcată de mari istorici și filologi: B.P. Hasdeu, V. Pârvan, Ovid Densușianu, N. Iorga, Emil Petrovici, I. Iordan.

HRISOAVE DE CÎȚIVA METRI

MIHAI NICULESCU, *din* Tulcea, *dorește să afle unele amănunte despre modul de păstrare al vechilor hrisoave și dimensiunile lor. În general, documentele erau împăturite, avînd atîrnat de ele sigiliul. În numeroase cazuri însă cînd textul documentului depășea spațiul unei foi de pergament, se lipeau două sau mai multe asemenea și apoi se înfășurau sub formă de sul numit și sfitoc. Se obțineau, astfel, documente de lungimi apreciabile; de pildă, un document dat de Radu Mihnea voievod la 10 iulie 1614 mănăstirii Dealu avea o lungime de 250 cm, deci doi metri și jumătate! Un alt document, dat de Constantin vodă Șerban marelui vistier Bunea, măsoară 269 cm, dar exemplul cel mai interesant îl oferă așa-numitul* hrisov al Buzeștilor *din 10 iunie 1656, alcătuit din șase fîșii de pergament, ce măsoară laolaltă 434 cm.*

FELICITĂRI

De pe meleaguri nemțene, un tînăr muncitor, iubitor a tot ceea ce a lăsat istoria în urmă, ține să vă mulțumească.

Prin intermediul concursului organizat de revista dv. mi-am verificat cunoștințele despre cel de-al doilea război mondial, trăind momente de bucurie cînd m-am văzut cîștigător al unui aparat foto *Smena 8 M.*

Fragmentul citat este din scrisoarea cititorului GHEORGHE P. ANTOCI, *din* satul Traian, com. Săbăoani, jud. Neamț, *căruia îi adresăm, și pe această cale, felicitări pentru reușita la ediția I a Concursului* Magazin istoric, *1980.*

PE SCURT

LEON ABRAMOVICI, *elev cl.* VII *din* Cîmpulung Moldovenesc, jud. Suceava: *mulțumim pentru ilustratele din 1912 și, respectiv, 1918 precum și pentru moneda din 1908.*

Prof. MARIN MATEESCU, *din* com. Comani, jud. Olt, *ne relatează despre* vechiul drum militar ce coboară pe la Homorod, pe o linie directă de la Satu Mare (Odorhei — Miercurea Ciuc). Pe timpul lui Decebal acest drum a avut un rol dintre cele mai importante în Dacia.

EUGEN PANIGHIANȚ, *din* București: vizitînd recent orașul Erevan, capitala R.S.S. Armene, am văzut în Muzeul de istorie al acestui oraș o placă (din 116 e.n.) cu o inscripție în cinstea împăratului Traian *dacicus.* Ea a fost descoperită în 1967 și reprezintă un ecou dacic în Orientul îndepărtat.

VASILACHE TACHE, *din* com. Cîndești, jud. Neamț: *mulțumiri pentru urări și aprecieri, cu atît mai emoționante pentru noi cu cît vin din partea unui statornic cititor care a pășit în cel de-al 85-lea an de viață. Mulți înainte!*

Cristian POPIȘTEANU

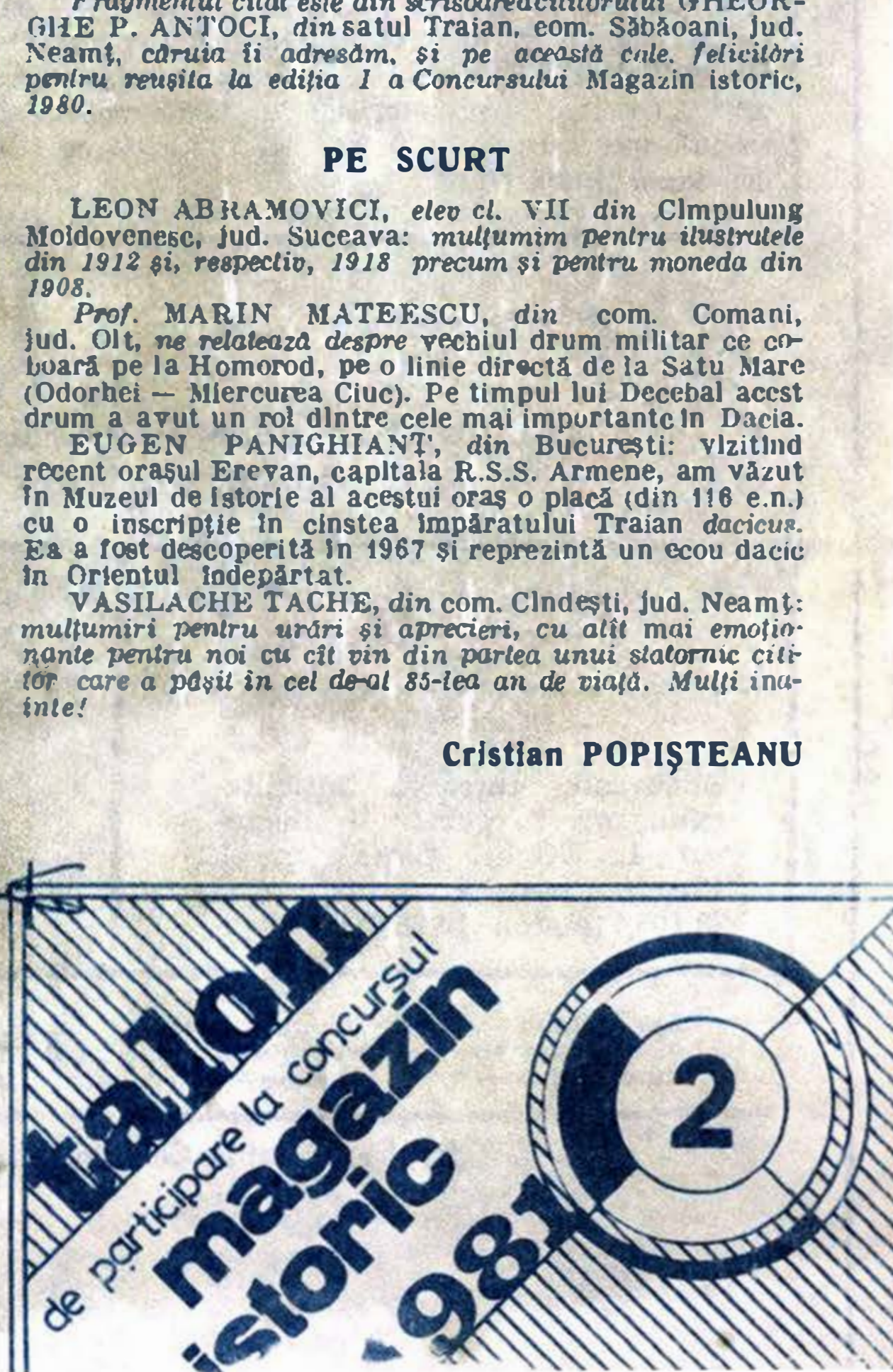

CONTENTS (Romanian History) N. COPOIU The Workers' Party Fights for Democratization of Political Life (1878-1914) ● A. DEAC, I. IACOŞ The Working Movement (1910-1921) ● D. C. GIURESCU The Asan Brothers' State (II) ● I. BULEI 1914-1916. Political Life during Romanian Neutrality ● M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA Romanian-German Conference on History and Archeology ● History in School at the XV-th ICHS (II) ● B. MITREA The Celei Coin Treasure ● L. VRANOUSSIS Rigas, a Greek Patriot in the United Principalities ● D. TUDOR Secret of an Inscription ● N. PETRESCU-COMNEN In the Aisles of the Third Reich (III)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) N. COPOIU Le Parti de la classe ouvrière en lutte pour la démocratisation de la vie politique (1878-1914) ● A. DEAC, I. IACOŞ Le Mouvement ouvrier (1910-1921) ● D. C. GIURESCU L'État des frères Assan (II) ● I. BULEI 1914-1916. La Vie politique durant la neutralité roumaine ● M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA Symposium roumano-allemand sur l'histoire et archéologie ● L'Histoire à l'école — II (XV-e C I S H) ● B. MITREA Le Trésor monnétaire de Celei ● L. VRANOUSSIS Rigas, un patriote grec aux Principautés Unis ● D. TUDOR Le Secret d'une inscription ● N. PETRESCU-COMNEN Dans les coulisses du Troisième Reich (III)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Н. КОПОЮ Партия рабочего класса в борьбе за демократизацию политической жизни (1878-1914) ● А. ДЕАК, И. ЯКОШ Рабочее движение (1910-1921) ● Д. К. ДЖУРЕСКУ Государство братьев Асан (II) ● И. БУЛЕЙ 1914-1916. Политическая жизнь в годы румынского нейтралитета ● М. ПЕТРЕСКУ-ДЫМБОВИЦА Румыно-немецкий симпозиум по истории и археологии ● История в школе на XV-ом МКИН (II) ● Б. МИТРЯ Монетное сокровище в Челеи ● Л. ВРАНУССИС Ригас, греческий патриот в соединённых княжествах ● Д. ТУДОР Тайна надписи ● Н. ПЕТРЕСКУ-КОМНЕН За кулисами третьего Рейха (III)

INHALT (Rumänische Geschichte) N. COPOIU Die Partei der Arbeiterklasse im Kampf für die Demokratisierung des politischen Lebens (1878-1914) ● A. DEAC, I. IACOŞ Die Arbeiterbewegung (1910-1921) ● D. C. GIURESCU Der Staat der Asăneşti (II) ● I. BULEI 1914-1916. Das politische Leben in den Jahren der rumänischer Neutralität ● M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA Rumänisch-deutsches Symposion für Geschichte und Archäologie ● Geschichte in der Schule zum XV. INK (II) ● B. MITREA Der Münzeschatz von Celei ● L. VRANOUSSIS Rigas, ein griechischer Patriot aus den Vereinten Fürstentümern ● D. TUDOR Das Geheimnis einer Inschrift ● N. PETRESCU-COMNEN Hinter den Kulissen des Dritten Reiches (III)

SUMARIO (Historia rumana) N. COPOIU El partido de la clase obrera en lucha por la democratización de la vida política (1878-1914) ● A. DEAC, I. IACOŞ El movimiento obrero (1910-1921) ● D. C. GIURESCU El Estado de los Asăneşti (II) ● I. BULEI 1914-1916. La vida política durante los años de la neutralidad de Rumania ● M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA Simposium rumano-aleman de historia y arqueología ● La historia en escuele en el XV° C. I. C. H. (II) ● B. MITREA El tesoro monetario de Celei ● L. VRANOUSSIS Rigas, un patriota griego de los Principados Unidos ● D. TUDOR El secreto de una inscripción ● N. PETRESCU-COMNEN Entre los bastidores del tercer Reich (III)

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăşel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427